

גליון
מס' 578

מדשן ביתך

בלק
תשפ"ו

פנינים ורעיונות נפלאים לפרשת השבוע
מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א

"וירא בלק בן צפור" (כ"ב - ב')

ה"חתם סופר" בתשובותיו [ז"ר"ד סימן שנו] כותב: ויש לי לעורר בדבר אחד. "הנה אין לנו בכל התורה שום דבר שאין אנחנו בעצמנו עידי ראייה, חוץ מפרשת בלעם", כי כל מופתי מצרים והמדבר, את הכל ראו עינינו ונעשה לפני שישים ריבוא ולא נשאר אחד מכל ישראל בחוץ שלא ראה, ואין האבות מנחילים שקר לבניהם, זה כמו שאנו ראינו זאת בעצמינו. "כל התורה כולה ראינו בעינינו" חוץ פרשת בלעם, מי הגיד לנו מה היה בין מלך מואב ובין קוסם אחד שבא לארצם, ולמה בא ומי הביאו ומי יודע שבנה מזבחות, שרצה לקלל ונהפך לברכה. מי בא בסודם? ואפילו משה רבנו ע"ה לא ידע, ורק מפי הקב"ה נכתבו הדברים. "הנה המאמין בכל התורה ומצוותיה ורק מסתפק בפרשת בלעם, הרי הוא כופר בה' אלוקינו ה' אחד".

"וירא בלק בן צפור" (כ"ב - ב')

משה כתב ספרו ופרשת בלעם. [כ"ב י"ד].

מה החידוש בזה שמושה רבנו כתב גם את פרשת בלעם, מבאר רבנו גרשום, אע"פ שבלעם גופא היה נביא. כמו שכתוב "ויקרא ה' אל בלעם וישם דבר בפיו ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר", היינו, שלא שימש אלא צינור לדברים הקדושים אשר ממקור קדוש יהלכון, אבל משום שהצינור הזה היה טמא, לכן כתב משה פרשת בלעם, כדי לטהר דברי נבואותיו מהגיעול שנדבק בהם בדרך העברתם מגורנו של בלעם, כי היו צריכים לעבור שנית דרך צינורו הקדוש והטהור של משה, ועל ידי זה חזרו דברי בלעם למקורם ולקדושתם.

ה"נתיבות המשפט" מתרץ, כשבלק שלח מלאכים אל בלעם, הם לא דיברו בלשון הקודש, כך גם תשובתו של בלעם, שהרי מנין שידע לשון זו, ובוודאי אין להם השגה בשורשי הדברים הנכתבים בתורה. זהו שהתכוונו חז"ל כשאמרו שמושה רבנו כתב "פרשת בלעם", הוא כתב בתורה את כוונת ההשגה שהשיג בלעם בלשון הקודש הכתובה בתורה שהיא מלאה בתילי תילים של סודות.

המהרי"ל דיסקין מבאר, נבואה באה ע"י משל, והנביא צריך לפתור אותה, אלא שדבר זה תלוי כל אחד לפי מדרגתו, שכלל שנפשו זכה ובהירה וטהורה, יראה הפיתרון ביתר בהירות. זהו שחשב בלעם, שיוכל לפתור את נבואתו בפיתרון רע לעם ישראל, ונבואתו תתקיים כמו מה שפתר, וכעין מה שמצאנו בחלומות שהולכים אחרי הפה. אך הקב"ה עשה איתנו חסד, שנתן לבלעם נבואה ופירשה עם כוונותיו של הקב"ה, שלא יוכל להפוך שום חלק ממנה לרע. וא"כ, בשאר התורה השיג משה רבנו את כל הנבואות שנאמרו

בין חמישים וארבע פרשיות התורה, חמש פרשיות נקראות על שמות אנשים. נח, יתרו, קרח, בלק, פנחס. על נח מעידה התורה "נח איש צדיק", יתרו הוסיף פרשה אחת בתורה "ואתה תחזה", קרח, הגמ' בסנהדרין [ק"ג]. אומרת שהיה גדול בתורה, כפי שדרשו "קראי מועד" שהיו יודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים, "אנשי שם", שהיה להם שם בכל העולם. דורשי רשומות אמרו "צדיק כתמר יפרח" סופי תיבות קרח. פנחס קינא קנאת ה' וקידש שם שמים, ופנחס זה אליהו, וכמו שכתב רש"י בבבא מציעא [ק"ד:], וכן בשיר השירים רבא [פ"ג] וילקוט פנחס.

אבל למה זכה בלק שתיקרא פרשה על שמו? עוד יש להבין, מצאנו בתורה הקדושה ב' פרשיות שפותחים בתיבת "וירא": "וירא אליו ה'" בפרשת וירא "וירא בלק" בפרשת בלק. שואל רבי מאיר מפרמישלאן, פרשת וירא נקראת כשמה, ואילו פרשתו על אף שמתחילה במילה "וירא" נקראת פרשת בלק? מדוע? האם משום שכבר יש פרשה וירא קודם לכן?

ותירץ, בלק היה "ערליכער גוי", כי הלכה בידוע שעשיו שונא ליעקב ולא כל הגויים מקיימים הלכה זאת בגלוי, ומדברים אחד בפה ואחד בלב, רק בלק היה גוי כשר שקיים 'בסתר ובגלוי' את שנאת עשיו ליעקב. לכן מגיע לו שתקרא הפרשה על שמו, פרשת בלק.

בספר "ברכת אברהם" מביא את הגמ' בסוטה [מ"ז], שבשכר ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב, זכה ויצאה ממנו רות שיצאו ממנה דוד ושלמה. עמדה לו לבלק זכותם של דוד ושלמה, ושל משיח שהוא מבית דוד.

האדמו"ר מגור בעל ה"בית ישראל" היה אומר, מכיון שנצטוונו מצות הזכירה "עמי זכר נא מה יעץ עליך בלק", לכן כשמזכירים במנין הימים ש"היום יום פלוני פרשת בלק", מקיימים מצות זכירה זאת, ואילו היה נקרא 'פרשת וירא' לא היו זוכרים מצות זכירה זאת, לכן קוראים לפרשה 'בלק' לקיים פעם מצות הזכירה.

"וירא בלק בן צפור" (כ"ב - ב')

בפרשת בלק אין אף הפסקה אחת, לא פתוחה ולא סתומה המבדילה בין ענין לענין. וכל זאת למה? אומר ה"חפץ חיים", כי אמנם בלעם נביא היה ונבואתו היתה מהשראה עילאית, "ואת אשר ישים ה' בפי אותו אדבר", אבל לא היו בו אותן הסגולות הנעלות והמידות הטובות של נביאי ישראל, דברי הנבואה לא השפיעו עליו, הוא לא התבונן בהם ולא למד מהם כלום. ורש"י [בתחילת פרשת ויקרא] כותב שההפסקות היו משמשות כדי ליתן רווח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה, אבל אותו רשע היה נסחף והולך בשטף דברי נבואתו בלי בינה ובלי דעת, לכן כל הפרשה ללא הפסק.

איתנו מלחמה ויאכלו אותנו כמו שהשור אוכל את העשב, שעוקר את העשב עם השורש, מיד "ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא", כי "כל המיצר לישראל נעשה ראש". א"כ, באמת בהתחלה הוא לא היה מלך, אבל לבסוף מינו אותו למלך.

"וירא בלק בן צפור" (כ"ב - ב')

ראה שעמדה לו חמה למושה. [בעל הטורים].

שואל האדמו"ר מסאטמר, מדוע פחד בלק מנס זה שנעשה למושה יותר מכל הניסים שנעשו לישראל? ומתוך, הרי כתוב [ע"ז - ד'] "וקל זועם בכל יום", וכמה זעמו של הקב"ה? רגע אחד ואין כל בריה יכולה לכונן אותה שעה, חוץ מבלעם הרשע, שכתוב "וידע דעת עליון", שהיה יודע לכונן אותה שעה שהקב"ה כועס בה ומתי כועס, כשהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב משתחווים לחמה, מיד כועס הקב"ה [ברכות ז']. א"כ, כיון שכל כוחו של בלעם היה שידע לכונן את רגע הזריחה שהיא שעת זעמו של הקב"ה, לכן כאשר ראה בלק כי יש בכוחו של משה רבנו להעמיד חמה, התיירא שמא יעמיד את החמה, ואז לא יוכל בלעם לכונן את רגע הזריחה ולקללם.

"וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי" (כ"ב - ב')

אומרים בשם רבי אברהם נפתלי גלאנטי, כך זה כל הדורות, הגויים "רואים" רק מה שאנו עושים להם, אבל מה שהם עושים לנו כל הזמן, זה הם לא "רואים".

"וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי" (כ"ב - ב')

שואל ה"כלי יקר", הרי היו ניסים יותר גדולים במצרים מהמלחמה באמורי, ולמה שם בלק לא התפעל ומדוע משם לא פחד? ומתוך, בלק התבונן במלחמת "ישראל סבא", שהוא יעקב אבינו, שעל אף שהיו מתי מעט, ניצח אומה שלימה כמו שכתוב "אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי", והגמ' בב"ב [קכ"ג]. אומרת, שהכוונה בכח התפילה. וכיון שבלק ראה שכוחו של עם ישראל "בפיו", גם הוא השתדל להילחם נגדם באמצעות מי שכוחו בפיו. ולפי"ז מדויקים הפסוקים, בהתחלה כתוב "וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי", ואח"כ כתוב "ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא", ואח"כ כתוב "ויקץ מואב מפני בני ישראל". כי בהתחלה דיבר על כח התפילה של בני ישראל, שזה דרכם של המלכים להתבונן בספרי ההיסטוריה ובהם קורות כל עם ועם, ומשם ראה את כוחם של עם ישראל, אבל "העם", ההמון, האספסוף, אינו רואה אלא רק מה שלפניו, ונחלקו אנשי מואב לשני חלקים, חלק אחד נבהלו מגודל העם שעמד מולם, ויש שנבהלו בגלל החשיבות של בני ישראל ולא התפעלו מהכמות. וזה פירוש הפסוקים, "ויגר מואב מפני העם", הם אלה שנבהלו מריבויים, "ויקץ מואב מפני בני ישראל", זה החלק שפחדו בגלל חשיבותם של בני ישראל.

ולפי זה, אפשר גם להסביר את הפסוק "ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא", לכאורה היה צריך לכתוב ויגורו מואב מפני העם מאד כי רבים הם? מתוך ה"ישמח משה", כתוב בחז"ל, כשישראל מאוחדים, אין כל אומה

ביתר בהירות, כפי מדרגתו ומדרגת נבואתו, ולכן לא היה כ"מעתיק" בלבד, אלא כמנבא מחדש כל הנבואות שהתנבאו כבר, אבל בפרשת בלעם שכבר השיג בלעם את הפירושים והכוונות שהיו שייכים לנבואתו, שהרי אם היה איזשהו פרוש שלא נתפרש לו לטובה, היה מהפכו לרעה. וזהו שאמרו חז"ל "משה רבנו כתב את פרשת בלעם", בזה היה משה רבנו כ"מעתיק" בלבד, שלא השיג בה דבר יותר ממה שנתפרש לבלעם.

"וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי ויגר מואב מפני העם וכו' ויקץ מואב מפני בני ישראל ויאמר מואב אל זקני מדין וכו' ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא" (כ"ב - ב' - ד')

שואל המהרי"ל דיסקין, הפסוק הראשון מתייחס לבלק - "וירא בלק בן צפור", אבל בפסוק הבא מדברים לפתע על מואב, - "ויגר מואב", היה צריך להיות כתוב וירא בלק ויגר בלק, או וירא מואב ויגר מואב, איך בלק ראה ומואב פחד? ועוד, התורה מספרת לנו רק לאחר ארבעה פסוקים שבלק הוא מלך מואב, לכאורה היה צריך לכתוב את זה מיד בהתחלה "וירא בלק בן צפור מלך מואב את כל אשר עשה ישראל"?

עונה המהרי"ל דיסקין, "וירא בלק בן צפור", מה הוא ראה? א. מבואר ברש"י, "וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי", אמר לו, אלו שני מלכים שהיינו בטוחים על ידם, לא עמדו בפניהם, אנו על אחת כמה וכמה, לכן "ויגר מואב". אם סיחון מלך האמורי ועוג מלך הבשן נפלו לפניהם, מה יהיה איתנו? לכן כתוב "ויגר מואב" לאחר "וירא". ב. "וירא בלק בן צפור", בלק ראה גם את ה"ויגר מואב", שכל העם שלו רועד מפחד.

ג. בלק ראה שהם קצו בחייהם מהפחד, אנשים מדברים ברחוב על התאבדות.

ד. בלק ראה ששולחים שליחים לזקני מדין, מה אומרים זקני מואב לזקני מדין, אנו בצרה! "יש לנו דחליל בראשות הממשלה, אם היה לנו לפחות מישור רציני". כלומר, גם המצב קשה וגם המלך שלנו חלש, לכן "עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה", מפני ש"בלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא", כי המלך שלנו "חדל אישיות". את כל זה שמע בלק שאומרים עליו, חשב בלק בליבו ואמר לעצמו, הם חושבים שאני חלש, שאני לא יכול לעזור. חכו ותראו, "וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור", כדי להוכיח את עצמו.

"וירא בלק בן צפור" (כ"ב - ב')

שואל רבנו בחיי, מדוע לא הוזכר תוארו של בלק "מלך מואב" כמו שנאמר בהמשך "ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא"? ומתוך, התורה לא מגלה לנו את פחדו הגדול של בלק, שהרי הוא ידע מה עשו ישראל לסיחון ולעוג, וכמו שכתוב "וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי", משעה זו לא החשיב עצמו מלך מרוב פחד, ולכן התורה לא הזכירה את תוארו.

בשם רבי חיים מבריסק אומרים, אמנם בתחילה הוא לא היה מלך, אבל אחרי שהתחיל להסית נגד ישראל, והסביר בנאומיו כמה היהודים מסוכנים - "הנה עם יצא ממצרים", "ועתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו" ויעשו

"עתה ילחמו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה" (כ"ב - ד)
 במקרים רבים, הבסיס של מריבות למיניהם, בגלל טעות או דמיון שווא, אך כידוע, השטן לא נותן זמן מנוחה לחשוב על הטעות ולעצור את גלגל המחלוקת, וכך משפחות יפות וטובות מתגוללות בצרות ויסורים של מריבות בגלל איזו טעות שוא בתחילת הריב. הוסיף ואמר רבי אהרן לייב שטיינמן (הובא בספר מאחורי הפרגוד), צא ולמד דוגמא קלה מפרשת בלק, בלק עשה את כל הפעולות להרוג את ישראל בגלל שחשש מפניהם - "עתה ילחמו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה", אבל האמת, עם ישראל לא חשבו עליו כלל, כי הרי נאמר בתורה "אל תצר את מואב", והוא הפך עולמות בטעות גמורה. וכך במקרים שונים מתלקחות מלחמות "אנארישע וועלט" (עולם מטופש). ראובן לא הזמין את שמעון לחתונה, ובאמת לא התכוין לכך כלל, כי היה טעות במשלוח או כל סיבה זניחה אחרת, והנפגע כבר נכנס לריב ובונה תילי תילים של מריבות על דברים שלא היו, וגם לא עלתה על ליבו, וראובן משיב לו כגמולו על פי תילי תילים של השערות ש"מבין" מדוע שמעון כועס עליו, והשטן לא מניח להם לעצור.

לפעמים אנשים בונים תילי תילים של הלכות על ראיות ומקרים שלא קרו. כתב ר' שמעון הירש לר' מלונדון בספרו, סיפר לי מחותני הרב ר' יצחק וויס ש"ב דאנטוורפן, ששמע מהג"ר משה האגר ראש ישיבת סערט וויזניץ, שפעם אחת נכנס אל ה"חזון איש" בבני ברק ומצא אותו שנפשו עגומה עליו. שאל אותו מה קרה? אבל החזון איש לא רצה לענות לו, ורק לאחר ששאל את החזון איש פעם שניה, והפציר אולי אני יכול לעזור, סיפר לו החזון איש מה שקרה: בשבת שעברה בבוקר, למדתי במרפסת הבית כשהייתי לבוש מעיל וכובע, פתאום פרח עוף ולכלך את כובעי בצואה, ודאגתי איך אכנס להתפלל מנחה, עם הכובע הזה אי אפשר שהרי הוא מלוכלך ואסור לנקותו בשבת, ללבוש מגבעת של יום חול ג"כ אינו מן הנכון, שהרי שבת היום, ולהתפלל בלי שום מגבעת ג"כ אינו נכון בגלל כבוד התפילה. לכן נפל ברעיוני להתעטף בטלית, וכך עשיתי שהתעטפתי בטלית וכך נכנסתי להתפלל. והנה, באותו יום, בזמן התפילה של מנחה, היה שם רב אחד שראה את הדבר המוזר הזה, וחשב בוודאי יש לו ל"חזון איש" איזה ענין בזה, ולכן כשהלך לביתו חיפש בכמה מקומות, עד שמצא מקור למנהג זה, ושלח אלי מכתב עם "מראה מקומות" בו הוא מבאר את מקור הדבר ללבוש טלית במנחה של שבת, וסיים את מכתבו, "אקווה שכיוונתי לדעתו הגדולה של ה"חזון איש". סיים ה"חזון איש" בכאב: מדוע לא שאל אותי, והייתי אומר לו את הטעם האמיתי, אבל כעת שהחליט בעצמו מה שהחליט, לא לדעתי התכוין, אלא כיון לדעתו של העוף המלכלך.

"כלחוך השור את ירק השדה" (כ"ב - ד)

כתב רבי יצחק עראמה בספרו "עקידת יצחק": כל ימי הייתי מתקשה במשל זה, עד שראיתי פרות רועות באפר והבנתי כוונתו. דרך השור להוציא מפיו לשונו דרך הצד, ולהאריך אותה ביותר ולשלחה לארכה סביבות פניו. הלשון הארוכה נעשית כמגל התולש כל ירק עשב שהשור מלחך, ומכניסה

ולשון יכולה לשלוט בהם. מביא המדרש משל, חבילה של קנים, אם יפרידו כל קנה וקנה בפני עצמו, אפשר בקלות לשוברם, אבל אם מחברים אותה באגודה אחת, אי אפשר לשבור אפילו אחד מהם. ואמנם, מצאנו בתורה, שכל מקום שהיו ישראל באחדות, התורה כותבת בלשון יחיד, "ויחן שם ישראל נגד ההר", וכתב שם רש"י "ויחן - כאיש אחד בלב אחד". זו היתה סיבת חששם של מואב, "ויגר מואב מפני העם מאוד כי רב הוא", אפילו שהם רבים, מ"מ הם בבחינת "הוא", מאוחדים כאיש אחד ואז אין כל אומה ולשון יכולים לשלוט בהם.

"ויגר מואב מפני העם מאוד" (כ"ב - ג)

שואל רבי חיים קניבסקי, מכל הפרשה כולה נראה שבלק היה יותר רשע מבלעם, וא"כ מדוע הגמ' בסנהדרין [צ'] אומרת שלבלעם אין חלק לעולם הבא, ואילו לבלק לא מצאנו שאין לו חלק לעולם הבא, והגמ' בהוריות [י'] אומרת, שבשכר ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק הרשע (שלוש פעמים שבעה מזבחות פר ואיל במזבח), זכה ויצאה ממנו רות, אפילו שהרעיון של בניית המזבח הגיע מבלעם, ומדוע בלעם לא זכה לכלום? והתירוץ, כי כל מה שבלק עשה היה בגלל הפחד שהיה לו מישראל, כמו שכתוב "ויגר מואב מפני העם מאוד וכו' עתה ילחמו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה", ואין אדם נתפס על צערו, אבל בלעם עשה את כל זה עבור בצע כסף וכבוד, וזהו כבר מידות מושחתות.

"ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא" (כ"ב - ג)

בספר ה"כתב והקבלה" כותב: זוהי דרכם של רשעים, מואב ראה ושמע את כל אשר עשה ישראל לאמורי ולא לקח מוסר, והרי כמה ניסים קרו כאן, ולא עלה על דעתו שכל אלו מעשי ה' שנעשו בהשגחה אלוהית, אלא "ויגר מואב", למה? "כי רב הוא", ולא תלה נצחונם בהשגחה.

"ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא" (כ"ב - ג)

מדוע מואב דאג כל כך, הרי יש מצוה בתורה שלא לפגוע לרעה במואב [דברים ב' - ט'] "אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה", אומר שם רש"י, "ואל תתגר בם - לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים לכן כתוב "ויגר מואב מפני העם" שהיו שוללים ובזוזים אותם". הקב"ה אמר להם "ואל תתגר בם מלחמה", אבל לשדוד ולבזוז מותר. מה היה ההיתר שלהם לשדוד ולבזוז? מואב היו צאצאים של לוט, ומדוע לא היו עם בני ישראל, מדוע נפרדו? יש לכך שורשים עתיקים, רועי לוט רעו בשדות זרים, אמרו רועי אברהם לרועי לוט: מדוע אתם גוזלים. ענו להם רועי לוט: אמנם הקב"ה נתן לאברהם את כל הארץ, אבל כיון שאין לו ילדים, ממילא הכל יפול בחלקינו, לוט הוא היורש, ולכן כבר עכשיו אנו לוקחים... על החשבון (עיי' בר"ר מ"א - ה). החליט אברהם להיפרד מעליו. כעבור כמה דורות באו בני ישראל למואבים והראו להם מה שה"סבא" שלהם עשה. הוא הרי בנה הכל על סמך זה שלאברהם אבינו אין ילדים, אך מסתבר שיש לו צאצאים לרוב, כל עם ישראל. הקב"ה נתן לאבותינו את הארץ, כלומר, זה שלנו, אז אנחנו כבר עכשיו לוקחים "על החשבון". לרשת את הארץ אסור, אבל לקחת מפירות הארץ מותר.

תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין העולם הבא, אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנום ויורדין לבאר שחת. [אבות ה' - כ"ג]. שואל ה"חתם סופר", מדוע התנא לא מנה בפשטות את ההבדלים בין אברהם אבינו לבלעם הרשע, ולמה בחר להבליט את ההבדלים בין תלמידיו? ומתריץ, המושג רומזת לנו, שיש לפעמים אדם מפורסם בחכמה ויראת שמים, ועם כל זה יש שדנים אותו לכף זכות ויש לכף חובה. איך ניתן להחליט האם אותו אדם צדיק? על פי תלמידיו, רב שתלמידיו הולכים בדרך הישר, סימן שתוכו היא ישרותו, אבל רב שתלמידיו הולכים בדרך לא נכונה, זה מראה על פנימיותו של רבם, ולכן, לפי תלמידיהם של אברהם אבינו ובלעם הרשע, ניכר ההבדל התהומי בין רבותיהם.

רבי שלמה בלך היה אומר בשם ה"חפץ חיים", כי מידות רעות שמנה התנא, אין זה עדיין עומק רשעותו של בלעם, כי אם רשעות תלמידיו. א"כ, מכאן נוכל ללמוד עד היכן הגיע טומאת בלעם הרשע עצמו, ואע"פ כן השרה הקב"ה שכינתו עליו, וזאת אך ורק לטובת עמו ישראל.

"בלעם בן בעור" (כ"ב - ה')

נקודה מעניינת הקושרת את תחילת הפרשה עם סופה העלה רבי חזקיה מישקובסקי משגיח ישיבת "ארחות תורה".

בפרשת בלק מוצאים שתחילת הפרשה וסופה בשני הפכים מוחלטים. תחילת הפרשה מדברת על בלעם שקיבל כחות למעלה מדרך הטבע, הוא יודע דעת עליון. לא קם בישראל כמשה עוד, אבל באומות העולם קם ומונו בלעם' [ספרי ברכה לט.], ואת הכוחות האלו הוא בזבז לגמרי, ואף השתמש בהם לרעה.

מאידך גיסא - הפרשה מסתיימת עם פנחס. פנחס לא היו לו כוחות, אך כשהוא מסר את נפשו הוא קיבל אותם. וכמו שרש"י כותב (כ"ה - י"ג) לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי, [זבחים ק"א:], ואז הוא זכה "והייתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם". אלו הם שני ההפכים.

הוסיף הרב מישקובסקי, כל החיים אנחנו נפגשים בזה. בשיבה נפגשים הרבה: יש שני סוגי בחורים, אחד בעל כישרון עם המון כוחות אך הוא סתם מבזבז אותם, וכ"ש אם הוא עושה עמהם דברים לא הכי מוצלחים ... ומאידך גיסא ישנם בחורים לא הכי כישורניים, שעם עמל ויגיעה הם מגיעים לדרגות גבוהות הגם שלא היה להם הרבה כוחות. (ארחות חיים תשפד)

"בלעם בן בעור" (כ"ב - ה')

כל מי שיש בו ג' דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, וג' דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה, רוח נמוכה ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה, רוח גבוהה ונפש רחבה, מתלמידיו של בלעם הרשע.

בפרשיות שלח - קורח - בלק, יש דוגמאות למה שאמרו חז"ל באבות [ד' - כ"א] "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם".

בפרשת "שלח" מצינו במרגלים שהנפילה שלהם היתה בגלל "כבוד" כמו שמביא ה"מסילת ישרים" [פרק י"ט] מהזהר הקדוש שידעו שכשינסו לארץ ישראל ירדו מדרגתם ולא יהיו נשיאים.

לפיו מהצד אשר הוצאה, וכן עושה השור תמיד, עד שמקום פיו של השור הוא בטוח וסביביו נשערה מאוד. משולים ישראל "כלחוך השור את ירק השדה", שגם אם הם מצווים שלא להתגרות במלחמה עם מואב, מ"מ צריך לחשוש מהם, כיון שסביבתם של ישראל עלולה להיפגע בדומה לסביבות פי השור הסוערות תמיד.

ובספר "דבש וחלב" מסביר לפי המדרש: "ויגר מואב", למה חשש, הרי ישראל נצטוו "אל תצר את מואב"? אלא, בגלל שסיכון כבש את ארץ מואב ועוג כבש את ארץ בני עמון וישראל לקח משניהם, כמו שהגמ' בגיטין [ל"ה]. אומרת, עמון ומואב טהרו בסיכון, ומה חשש מואב, שישאל יביאו לידי כך שמדינה אחרת תילחם במואב ותכבוש את ארצו ואח"כ יכבשו ממנה ישראל, וא"כ יהיו נאכלים פעמיים, כאכילת השור שמעלה גרה, בולע וחוזר ובולע.

בספר "חוט המשולש החדש" מביא מעשה שהיה עם ה"חתם סופר". אחד מרבני דורו ביקש ממנו שימליץ עליו להיבחר לרב בעיר מסוימת. ה"חתם סופר" ידע כי רב זה מכהן כבר כרב וחשש אולי בני קהילתו אינם מכבדים אותו כראוי, או שאין פרנסתו מצויה ולכן הוא מחפש עיר אחרת. אמר לו הרב, חס וחלילה, התושבים מכבדים אותי ופרנסתי מצויה בשפע ולא חסר לי דבר, אלא שטבעו של עולם שכל אדם מבקש ושואף להתקדם הלאה, ואם בעיירתו הוא כבר מכהן ברבנות כמה וכמה שנים, הרי שלטעמו כבר הגיע הזמן להחליף לרבנות אחרת. הביט ה"חתם סופר" באותו רב ואמר לו, דוד המלך אומר בתהילים [ק"ו - כ'] "וימרו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב", מה הכוונה במשל זה? אלא, העוקב אחרי מעשי השוורים יראה שכל הזמן עדרי השוורים מצויים בתנועה, אין הם נחים על מקום אחד, אלא מתרוצצים ללא הרף ממקום למקום. והדבר תמוה, הרי כל מאכלם הוא עשב ולא יותר, העשב מצוי בשפע מתחת פרסותיהם, ומה להם ללכת הלאה? אלא, כך הוא טבעם לחשוב שהעשב בהמשך ירוק יותר, ואולי גם טעים יותר. זו התנהגותם של שוורים! אבל יש גם בני אדם המתנהגים כמעשי השוורים, לא חסר להם כלום בעירם, פרנסה בכבוד וכל צרכיהם, אבל מבקשים להמיר את כבודם ... במה? מנין לך ששם יותר טוב? זהו "תבנית שור אוכל עשב". זה גם מה שטענו מואב, התנהגותם של בני ישראל במלחמה זו היא חסרת היגיון, בדומה ל"תבנית שור אוכל עשב" המחפש להתקדם ולהיטיב עם עצמו, כשלמעשה הוא לא מרוויח כלום. וזה טענו לזקני מדין, אילו היה מדובר במלחמה על בסיס טענות הגיוניות, היינו יכולים להיכנס איתם למשא ומתן של שלום, אלא שהם לא באו ללחום בנו, אלא "כלחוך השור את ירק השדה", וכנגד מגמה זו אין אנו יכולים לעזור ולהגן על מדינתנו.

"בלעם בן בעור" (כ"ב - ה')

כל מי שיש בו ג' דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, וג' דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה, רוח נמוכה ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה, רוח גבוהה ונפש רחבה, מתלמידיו של בלעם הרשע. מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע,

בפרשת "קורח" למדנו איך ה"קנאה" מפילה את האדם לשאול, כמ"ש רש"י בתחילת הפרשה, מה ראה קורח וכו' "נתקנא" על נשיאותו של אליצפן. ובפרשת "בלק" יש לנו את כל ג' המידות, כמו שאמרו באבות [ה' - ט"ז] עין רעה, נפש רחבה, רוח גבוהה מתלמידיו של בלעם הרשע. ללמדנו כמה חשובים ה"מידות" אצל בני אדם, עד שאנשים גדולים כשלא השלימו מידותיהן ירדו לשאול תחתית.

מסופר על רבי גדליה איימן זצ"ל שנכנס פעם לשיבה ב"קול תורה" והתחיל לחפש... כשראוהו בני השיבה שאלוהו מה מחפש, ויאמר להם: אני מחפש משהו שגר בעולם הזה". השומעים תמהו: הרי כולנו גרים בעולם הזה... אמר להם ר' גדליה: הרי המשנה באבות [ד' - כ"א] אומרת "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם", וא"כ מי שחי עם מידות אלו הוא לא חי פה, ואני מחפש מי שכן חי פה...

"בלעם בן בעור" (כ"ב - ה')

מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע, תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין בעולם הבא, אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנום ויורדין לבאר שחת. [אבות ה' - ט"ז]. שואל רבי יחזקאל לוינשטיין, אחרי שהמשנה מפרטת את ההבדלים הברורים בין תלמידי בלעם לתלמידי אברהם אבינו, לשם מה התנא ממשיך ושואל "מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידי בלעם הרשע", הרי החילוקים ניכרים וגלויים? ומתרץ תירוצ נוקב, התנא מבקש ללמדנו, שעל אף הבדלים האלו, לא תמיד הם ניכרים לעין בשר ודם, לפעמים לא ניתן להבחין מיהו תלמידו של אברהם אבינו או ח"ו להיפך, רק באחרית הימים, כשיראו מי ירש עולם הבא ומי ירש גיהנום, יבינו ויכירו מי הם תלמידי אברהם אבינו ומי הם תלמידי בלעם. נמצא, שיכול אדם להיחשב כל ימיו "מתלמידי אברהם אבינו", אבל לעתיד לבוא יוכח למפרע כי כל ימיו לא היה אלא "מתלמידי בלעם הרשע".

"בלעם בן בעור" (כ"ב - ה')

מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע, תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין לעולם הבא, אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנום ויורדים לבאר שחת. [אבות ה' - כ"ג]. צריך להבין מהו הכח שמשך את תלמידי אברהם אבינו לדבוק בדרכו ולהאמין בהקב"ה, הרי היה זה דור של עובדי אלילים ומאמינים באמונות הבל, וא"כ מה גרם לתלמידיו לדבוק באברהם נגד כל העולם? ומאידך, לעומתם, תלמידי בלעם הרשע שראו את כל הניסים הגדולים שהיה לבני ישראל ארבעים שנה, ובכל זאת נדבקו במעשיו הרעים? מתרץ רבי שלמה היימן, התנא בא ללמדנו, כי שורש הכל הן מידותיו של האדם. תלמידיו של אברהם אבינו היו מצוינים במידות טובות, היו נקיים מכל שוחד ונגיעה, ויכלו להגיע להשגת האמת. אבל תלמידי בלעם, שהיו בעלי מידות מושחתות ורעות, הם התאימו את השקפת עולמם לנטיות ליבם כשאמרו

"וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר" (כ"ב - ה')

צריך ביאור מדוע אמר 'אשר על הנהר', מבאר רבי יהושע לייב דיסקין, יתכן שהפסוק בא לרמוז על מה שכתוב בגמ' [סנהדרין ס"ז], שכל מיני כשפים נבדקים ע"י מים, ואילו בלעם היה בכוחו לכשף גם על המים, וזהו שרמז הכתוב 'אשר על הנהר'.

"הנה עם יצא ממצרים" (כ"ב - ה')

לכאורה מדוע כתוב שיצאו ממצרים, הרי יציאתם ממצרים היתה לפני כמעט ארבעים שנה, ולענין מה שעומדים בשערי מואב אין לזה קשר, וא"כ מדוע בלק מוזכר זאת לבלעם? מתרץ ה"אור החיים", בלק חשש שבלעם יאמר לו שצריך להתייעץ ולחשוב מה לעשות, נשב, נדבר ונחליט. אמר בלק, עצות אני לא צריך, הרי אני יודע שלפני שנים רבות ישבת בארץ מצרים על תקן יועץ, נתת להם את העצה "הבה נתחכמה לו פן ירבה", בלעם יעץ לפרעה להעביד את בני ישראל בפרך ולא להוציאם מהארץ, ולהשליך את הבנים הנולדים ליאור שלא יפרו וירבו. ומה קרה בסוף? "הנה עם יצא ממצרים", ולא זו בלבד, אלא שהם גם פרו ורבו במאוד מאוד - "הנה כסה את עין הארץ", כלומר, העצות שנתת לא הועילו כל כך. לכן, כעת אני לא מחפש יועץ, אני מחפש מי שיקלל אותם, והרי לקלל אותה יודע היטב, לכן בוא ותקלל אותם - "ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה".

ה"כלי יקר" מתרץ, המואבים באו למדין ואמרו להם, עם ישראל יצאו ממצרים, עכשיו הם סוגרים חשבונות עם מי שהביא אותם לארץ מצרים... מי הביא אותם, הרי כתוב בתורה, שלאחר מכירת יוסף, יוסף עבר כמה וכמה גלגולים, עד שהגיע לפוטיפר. התחנה האחת לפני אחרונה, לפני שהגיעו לפוטיפר, כתוב [בראשית ל"ז - כ"ח] "ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף" והיות שהמדינים מכרו את יוסף לפוטיפר, ומפוטיפר הגיע אחרי זה לכלא, ואחרי זה כל עם ישראל ירד למצרים, יעקב ושבעים נפש ירדו, אז עכשיו הם עושים חשבון עם כל אלו שהורידו אותם למצרים, ואתם בכלל החשבון הזה...

אומר ה"כלי יקר" לפי"ז מובן מדוע אמרו להם - "עתה ילחכו הקהל את כל סביבתנו בלחך השור" יוסף הצדיק נקרא בשם שור, כמו שנאמר בכור שורו הדר לו, "עתה ילחכו הקהל", שבט יוסף נקרא בשם קהל, שנאמר [בראשית ל"ה - י"א] "גוי וקהל גוים". אומר רש"י - גוים. מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף, והם במנין השבטים. אמרו להם זקני מואב לזקני מדין - אתם התחנה הבאה. הם קודם כל מטפלים בנו, בתור מואב, אחרי זה הם הולכים למדין, למה כי אתם הורדתם את יוסף למצרים, ומשום כך, הם יבואו אתכם עכשיו בחשבון. לכן בואו ונהיה מאוחדים, ורק כך נוכל לגבור עליהם.

עכשיו משהו בענין, כדי שלפחות כעת אוכל להסתדר איתם. לכן בפסוק ו' אומר בלק "ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה", לגבי עכשיו תעשה משהו. בפסוק י"ז אומר בלק "ולכה נא קבה לי את העם הזה", לגמרי. ענה בלעם, בהתחלה ביקשת קטנה ואח"כ ביקשת גדולה, והאמת שאיני יכול לעשות דבר, כי "לא אוכל לעבור את פי ה' אלקי".

"ועתה לכה נא ארה לי" (כ"ב - ו')

כותב הש"ה הק': יזהר האדם שלא יפתח פה לשטן, כי אפילו אם מדבר שלא בכוונה ממשך הדבר על עצמו. וכן בלק אומר "ארה לי", פיו הכשילו שלבסוף קילל את עצמו [תוכחת מוסר]. וכן מפורש בגמרא [ברכות י"ט. וכתובות ח:'] "לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן". המתבונן בפרשיות חומש "במדבר" מגלה עד כמה משפיע כח הדיבור על האדם וסביבתו לטוב או למוטב. רואים זאת ברוב הפרשות. החל מפרשת נשא בנדרי נזיר, פרשת סוטה וברכת כהנים. ובהמשך, בדיבור המתאוננים ומרים, שבפרשת בהעלותך. ואח"כ במרגלים בפרשת שלח, ובמחלוקת בפרשת קורח (גם באמירת "לא נעלה" שפיהם הכשילים) ועד ברכות בלעם בפרשתנו וענין הנדרים שבפרשת מטות, וכיו"ב. (והשם "במדבר" רומז לכך שיש בו לשון דיבור).

נכנס יהודי אל רבי שלומק'ע מזוועהיל זי"ע, ושפך לפניו את מר נפשו אודות אדם היורד לחייו, ובתוך דבריו החל לקלל את יריבו נחרצות. נענה רבי שלומק'ע ואמר לאותו יהודי: "מקלל אתה את חברך בגלל שאתה חושב שאפשר לפעול בדיבור הפה. דע לך שאם כן הדבר, הקללות עלולות להזיק גם לך ח"ו, כי זה מסוכן לקלל יהודי. עדיף שתברך את עצמך ותבקש מהקב"ה שישפיע עליך שפע פרנסה ורוב נחת, ובזה תצא מצרה לרווחה ומאפלה לאורה". (באר הפרשה)

רבי אלחנן וסרמן זצ"ל, ביקש פעם מאחד מתלמידיו שיעזור לחבירו שעבר דירה, והתלמיד ענה לרבי אלחנן שאין לו כח. לאחר תקופה פגש הרב את אותו תלמיד וראה שהוא חלש ותשוש. אמר לו הרב, דע שאתה גרמת לעצמך את החולשה בה אתה מצוי בכך שאמרת אין לי כח, מפני שאז נטלו ממך את כל הכח שהיה לך.

'כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר' (כ"ב - ו')

הלשון אינו שווה בברכה ובקללה, שהיה לו לכתוב גם כן 'אשר תברך יבורך' - באות יו"ד, ולא 'מבורך' במ"ם?

ותירץ ה"אבן עזרא", בלעם לא היה לו שום כוח לקלל, אלא שבלעם היה בקי גדול בחכמת המזלות, ולמי שהיה מזל טוב - היה בלעם מברכו, ואצל מי שראה שהמזל אינו בכו טוב - קיללו. אבל באמת לא היה יכול לקלל שום אדם, ורק מכוח המזלות ידע מה שיהיה אצל בני אדם.

והקשה האדמו"ר מבעלזא שליט"א, הרי בגמ' על הפסוק 'וידוע דעת עליון', מבואר שבלעם הרשע ידע לכוון אותה שעה שהקב"ה כועס בה, הרי שהיה יכול אף לקלל?

מדוע בלק אמר זאת לבלעם? מסביר רבי יהונתן אייבשיץ, בלק ובלעם היו מכשפים, אבל כל הכישופים תלויים במזלות שבשמים וכל המזלות תלויים בשמש. ולכן כאשר השמש מכוסה בעננים אי אפשר לפעול בכשפים. בלק מבהיר לבלעם, עם ישראל מחופים בענני כבוד ובזה הם מכוסים מ"עין הארץ" שהיא השמש, ולכן אי אפשר לפעול כנגדם בכשפים רגילים.

"וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו לקרוא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא יושב ממולי" (כ"ב - ה')

סוף הפסוק אומר דרשני, מה רצה בלק להוסיף בדבריו שאמר "והוא יושב ממולי" [ועיין מה שביאר רש"י], מבאר רבי שמשון מאוסטרופולי, בלק התכוין לרמז היכן בני ישראל חונים, שהרי בפסוק האחרון של הפרשה הקודמת כתוב "ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו" [כ"ב - א'], המילה "ממולי" היא ראשי תיבות של המקומות מואב מעבר לירדן ירחו.

רבי שלמה קלוגר מתרץ בהקדם מה שיש להבין: מפני מה לא הזכיר בלק את ישראל בשמם, ומדוע ביקש מבלעם לבוא למואב, הלא יכול היה לקללם במקום מושבו בפתור?

וביאר, כי השאלות מתרצות זו בזו: כתוב בגמרא [ברכות ל"ד.] שהמתפלל על חבירו אינו צריך להזכירו בשמו. ופסק ה"מגן אברהם" [אורח חיים ק"ט - א'] "שהוא דווקא כשחבירו עומד לפניו, אך אם אינו עומד לפניו, עליו להזכיר את שמו. כיון שידע בלק כי לשמם של 'ישראל' יש קדושה מיוחדת, הן מצד עצמם, והן מצד שישמם כולל בתוכו את שמו יתברך - א'-ל', דבר שימנע מהקללה לחול, לפיכך ביקש לקללם מבלי מלהזכיר במפורש את שמם. וזהו שאמר לבלעם: "לכה נא ארה לי את העם הזה" - במקום מושבי, שכן: "והוא יושב ממולי", וכשתראה אותם לנגד עיניך תוכל להחיות עליהם בידך מבלי להזכיר את שמם.

"ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה" (כ"ב - ו')

בוא וראה עד כמה מגיעה רשעותם של אומות העולם. אומר ה"חפץ חיים", יהודי שמצבו רע, הולך לצדיק לבקש ברכה ומתפלל להקב"ה שישויע אותו, אבל הגויים?! בלק כשפחד מיישראל, לא ביקש מבלעם שיברכהו שלא ייזק, אלא ביקש שיקלל את ישראל. עד היכן מגיע רשעותו, שלא ביקש ברכה לעצמו, אלא קללה לזולתו.

"ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה" (כ"ב - ו')

הפסוק פותח במילה עתה, ואילו בפסוק י"ז כתוב "ולכה נא קבה לי את העם הזה", מדוע המילה "עתה" לא מופיעה? שאלה נוספת, בלעם עונה לבלק [פסוק יח] "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' אלקי לעשות קטנה או גדולה", מה הפירוש "קטנה או גדולה"? אומר ה"מקרי דקדיק", בלק היה רוצה שבלעם יקלל את עם ישראל שיסתלקו מהעולם אחת ולתמיד, אבל אם לא יצליח לעשות כן, לפחות שיעשה

"ויילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם" (כ"ב - ז)

קסם זה לקחו בידם זקני מדין, אמרו אם יבוא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת, לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה, אמרו, אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם. [רש"י]

שואל הגר"א מוילנא, רש"י בלשונו הזהב מזכיר שלש לשונות, "ממש" "תועלת" ו"תקוה"? וצריך להבין את השוני ביניהם. ואפשר לומר, ידוע שכוחו של משה היה גדול מכל הנביאים, כי אם היה צריך לאיזה דבר, היה אומר "עמדו ואשמעה מה יצוה ה'", ולכן, כאשר בחרו בבלעם שיתגבר בפיו על משה רבנו, צריך שיהיה גדול ממשה שגם לא יצטרך לשאול מה', כי מן השמים יגלו לו קודם, ואת הקסם הזה לקחו בידם, אם יבוא עמנו בפעם הזאת, שלא יצטרך אף לשאול מה' ולא ישיב לנו עמדו ואשמעה, הרי הוא גדול ממשה, "יש בו ממש", ונצח על ידו את ישראל. "ואם ידחנו" כי הוא יענה לנו "עמדו ואשמעה", הרי הוא שווה למשה ו"אין בו תועלת", כי לא נדע מי יצח את מי אבל כשאמר להם "לינו פה הלילה", ראו שהוא קטן הרבה ממשה, שאין השכינה שורה עליו אלא בלילה, אמרו "אין בו תקוה", הניחוהו והלכו להם.

הסבר נוסף, ג' לשונות אלו מלמדים על ג' סימנים שאפשר ללמוד מתגובתו של אדם שבקשת ממנו עזרה וסיוע, אם הוא מזדרז לעשות מיד, סימן שיש בו ממש, ואם הוא דוחה בהבטחות לך ושוב ומה אעשה, אין בו תועלת, כי טובה שלא בזמנה אינה מביאה את התועלת הדרושה. ואם מרחיק לדחות הדבר למחר, היינו לאחר זמן, סימן כי אין כל תקוה ממנו, אינו אלא מתחמק ואינו חושב לעשות כלום. "תוחלת ממושכה מחלה לב" [משלי י"ג - ב].

"ויילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבואו אל בלעם" (כ"ב - ז)

קסם זה לקחו בידם זקני מדין, אמרו אם יבוא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש, ואם ידחנו אין בו תועלת להם, כשאמר להם לינו פה הלילה, אמרו, אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם, שנאמר וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם. [רש"י]

זקני מדין התייאו מבלעם, אמרו "אין בו תקוה" והלכו להם, לעומתם, זקני מואב נשארו עם בלעם, כפי שנאמר "וישבו שרי מואב עם בלעם" ולא הוזכרו כאן שרי מדין. מדוע? מהי סיבת ההבדל בתגובותיהם של המואבים והמדיינים? בספר "כרם צבי" מסביר: משה רבנו היה בעבר במדין, באו המואבים למדיינים לעמוד על טיבו, אמרו, אין כוחו אלא בפיו. משכך, החליטו המואבים להביא את בלעם שיקלל, כי אמרו נעמיד פה מול פה. אך המואבים הבינו שאמנם אין כוחו אלא בפיו, אבל לא בגלל פיו, אלא בגלל ענוותנותו. כשבאו אנשי מדין אל בלעם, הם עשו לעצמם סימן, אם יבוא איתנו עכשיו, יש בו ממש, ואם ידחה אותנו, אין בו תועלת, שאם יבוא עכשיו ויקלל, זה בסדר גמור, אך אם הוא יאמר "אין אני יכול לבוא עם שליחים פחותי דרג כמותכם, הרי זה סימן שבעל גאוה הוא, ואז לא תהיה בו תועלת כי לא יוכל לעמוד מול משה רבנו שהיה ענוותן.

לפי זה ניתן להבין מדוע האתון פתחה לפתע את פיה ודיברה כאחד האדם, המואבים לא הבינו שהעניין תלוי בענוה, המואבים חשבו שיכולתו של משה רבנו נעוץ ביכולת הדיבור המעולה שלו, ברטוריקה, הוא נואם בחסד

ותירץ, דאין הכי נמי - שהיה יכול לקלל את מי שהיה רוצה, אבל לברך לא היה יכול. ובלעם היה מברך רק את מי שראה שאצלו המזל מבורך כבר. בזה מדויק - 'כי ידעתי את אשר תברך מבורך' כבר, שבלעם לא היה יכול כלל לברך אלא רק להוסיף ולברך את מי שכבר מבורך מזמן, אבל 'ואשר תאר - יואר' מעתה, דלקלל ידע בלעם. בכך מדויק הפסוק היטיב בלשון הקללה והברכה.

רבי יהודה פתאיה בספרו "מנחת יהודה" מתרץ, בלק אמר לבלעם, יכולתי לקרוא לך לברך אותי במקום לקלל את בני ישראל, אבל יש הבדל בין הברכה לקללה, לברך אתה לא יודע ולא יכול לברך, שאם ברכת מיישהו והברכה התקיימה, זה בגלל שהוא היה כבר מבורך, מיישהו כבר בירך אותו קודם לכן, ואז גם הברכה שלך חלה והתקיימה. אבל לקלל אתה מצליח גם אם לא קדמה לזה שום קללה ע"י מיישהו אחר. "כי ידעתי את אשר תברך", הוא כבר "מבורך", שאם לא כן לא היתה ברכתך מצליחה, אבל "ואשר תאר - יואר". בלעם נפגע מאוד, ורצה להיפרע מבלק, ולכן כשבא בלעם אצל בלק ואמר לו לקלל את ישראל, אמר לו בלעם: אצלי קורה ההיפך ממה שאמרת, הברכות של מתקיימות גם בלי שמיישהו בך קודם, ואילו הקללות מתקיימות רק כאשר מיישהו כבר קילל קודם. "מה אקב לא קבה קל", הקב"ה לא קילל קודם ואיך אוכל לקללם, הקללה לא תעזור. ולכן כאשר ברך בלעם את ישראל, היה צער גדול לבלק, כי הלא עם ישראל מבורך מפי הגבורה, כפי שכתוב "כי ברוך הוא", וא"כ, אין ספק כי תחול גם ברכת בלעם על ישראל.

ה"שפת אמת" מתרץ, לרשע אין כח כלל לברך, כי רק "טוב עין הוא יבורך" [משלי כ"ב - ט] ולא רע עין, אבל מי שגם הרשע לא יכול לקללו והקללות לא שולטות בו, זו ראייה שהוא מבורך באמת. לכן אומר בלק לבלעם, "אשר תברך", מי שאינך יכול לקלל אלא רק לברך, זו ראייה שהוא "מבורך", אבל "ואשר תאר", מי שהינך יכול לקלל, הרי הקללות שלך שולטות בו, וא"כ הוא אכן יואר.

"כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאר יואר" (כ"ב - ו)

מניין ידע בלק שמה שבלעם מברך או מקלל דבריו נשמעים? כתוב במדרש [במד"כ - ו - ז] שבשעה שבקש סיחון להלחם במואב היה מתירא שהיו גבורים, שכר את בלעם ואביו לקלל את מואב, ומוסיף ה"אור החיים" שבלעם בירך את בלק שיהיה מלך. שואל ה"אור החיים" בשלמא כח הקללה של בלעם היה בסיס, או משום שהיה רע עין, או משום שידע לכוין את רגע הזעם של הקב"ה ואז היה מקלל, אבל "לברך", מהיכן שאב את כוחו? מתרץ ה"אור החיים", באמת לברכות שלו לא היה כח כלל וכלל, אלא שבלעם היה רשע ערום, וכשידע על פי איצטגנינות שמזלו של פלוני עולה, היה מברכו, וכשבא הדבר והתקיים, היה המתברך תולה זאת בכח ברכת בלעם, ולאמיתו של דבר לא "ברכתו של בלעם" פעלה, אלא מזלו גרם. כך היה עם בלק, כשבלעם ראה במזלו של בלק שעתיד למלוך על מואב, עמד וברך אותו עוד לפני שביקש ממנו, כדי לרמות אותו שיתלה הצלחתו בברכתו.

עליון... הלכו להביא עוד נואם בחדר עליון, את בלעם. אמר הקב"ה, אם כבר בלעם, אביא לכם נואמת נוספת בחדר עליון, את האתון... כלום חושבים אתם שהכח האמיתי מקורו בפה, ביכולת לנאום יפה, הכח נובע ממעלתו של האדם המדבר.

"ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשיבותי אתכם דבר" (כ"ב - ה)

יש להבין מה היתה כוונת בלעם שימתינו לילה נוסף ומה רצה להרויח בזה. מבאר רבי יהונתן אייבשיץ בספר "תפארת יהונתן" על פי מה שכתב ה"מגלה עמוקות", שמעשה זה היה בסוף חודש אלול ולכן אמרו נמתין עד ראש השנה שאז נידונים ישראל וגם לשטן יש רשות בעת ההוא לקטרג ואז רצה לקלל ולזה תיבת ארה א' ר"ה. אמנם כשבלעם ראה שישיראל תוקעין בשופר בר"ה וא"כ אין רשות לשטן לקטרג, ולכן אמר ותרועת מלך בו ואז אמר לינו פה הלילה והיה דוחה אותם מיום אל יום עד יום הכפורים, וצדקה עשה הקב"ה עמדם שלא כעס באותן הימים היינו עשרת ימים שבין ראש השנה ליו"כ. ולכן נקבעו ימים אלו לתשובה מטעם הנ"ל דהמתינו עד יו"כ ואז אין רשות לשטן לקטרג ואדרבא מלאך רע בע"כ יענה אמן ולכן באמת הוצרך ג"כ לברכם וכשראו כך הלכו להם.

"ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשיבותי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי וכו' ויבוא אליהם אל בלעם" (כ"ב - ה' - ט)

שואל רבי יוסף נחמיה קורניצר, מדוע בדברי בלעם אל זקני מואב כתוב "כאשר ידבר ה' אלי" - מידת הרחמים, ואילו בהמשך כתוב "ויבוא אליהם אל בלעם" - מידת הדין? ומתוך, כידוע, לנביאי הגויים, הקב"ה מתגלה אליהם רק או בחלום הלילה או כשהוא "נופל וגלוי עיניים". התגלות זו היא במידת הדין, לכן כשהקב"ה מתגלה אליו בכל מקום מוזכר אלקים, "ויבוא אליהם" ו"אמר אליהם". אבל בלעם הרשע, לא היה זה לכבודו לומר לשרי מואב ש"אלקים" בא אליו, לכן אמר להם "כאשר ידבר ה' אלי", "כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם".

"לינו פה הלילה" (כ"ב - ה)

אין רוח הקודש שורה עליו אלא בלילה. [רש"י]

בפרשת "וזאת הברכה" על הפסוק "ולא קם נביא בישראל כמשה", דורשים חז"ל, בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם, כדי שלא יהיה פתחון פה לאומות העולם לומר, אילו היה לנו נביא כמשה היינו עבדים להקב"ה. ואיזה נביא היה להם כמשה? זה בלעם בן בעור. שואל רבי חיים מבריסק, איך אפשר לומר שנבואתו של בלעם היתה כנבואת משה, הרי יש הבדל מהותי בין דרגתם הנבואית, משה זכה לנבואה בכל שעות היממה, בעוד שבלעם לא זכה לנבואה אלא בלילה. ועוד, אצל בלעם כתוב "נופל וגלוי עיניים", וכתב רש"י, "כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו", בעוד שמשה רבנו התנבא כשהוא היה עומד, וא"כ מה הדמיון?

מסביר ר' חיים, שני הבדלים היו בין נבואת משה לשאר נביאים. א'. בדרגת הנבואה, שאצל משה נאמר "פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות", שלא כשאר הנביאים. ב', נבואת כל הנביאים לא נקרא "תורה", משא"כ

נבואת משה רבנו היא "תורה". וזה הדמיון של נבואת בלעם לנבואת משה, שלנבואת בלעם גם שם תורה עליה. אמנם גם נבואת האבות הפכה לתורה, שהרי היא כתובה בתורה, אלא שכל זה נעשה לאחר נבואת משה ותיבת דבריהם בתורה, אבל עיקר נבואתם לא היתה תורה, בעוד שנבואת בלעם בזמן שנאמרה על ידו היה מיד תורה. וזו כוונת הגמ' במסכת בבא בתרא [י"ד:] "משה כתב ספרו ופרשת בלעם", וכתב רש"י, נבואתו ומשליו (של בלעם) אע"פ שאינם צורכי משה ותורתו וסדר מעשיו.

וצריך להבין, הרי משה גם כתב את ספר בראשית אע"פ שאין זה מדבריו, ומה המיוחד בפרשת בלעם? וההסבר, כיון שעל ידי כתיבתו של משה חל על ספר בראשית שם תורה, זה כבר נקרא "תורתו של משה", וכן כל התורה קרויה "תורת משה", שע"י נבואתו ותיבתו נעשה הדבר לתורה. אבל לפרשת בלעם היה שם "תורה" כבר בעת שנאמרה, לכן היא לא קרויה "תורת משה", שהרי כבר חל עליה שם תורה עוד לפני שכתב אותה משה.

"הנה העם היוצא ממצרים" (כ"ב - י"א)

שואל ה"כלי יקר", מדוע אמר בלעם "הנה העם היוצא" לשון הווה, לכאורה היה צריך לומר "יצא" לשון עבר, וכמו שבלק אמר "הנה עם יצא ממצרים"? ומתוך, שכוונת בלעם היתה לקטרג על עם ישראל, שהם עדיין בבחינת "יוצאים", כל עוד הם מזכירים את מצרים ואומרים "נתנה ראש וגשובה מצרימה", "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים", הרי עדיין מחשבתם משוטטת במצרים, וכאילו זה עתה יצאו משם.

"הנה העם היוצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אותו וכו' ויאמר אליהם וכו' לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא" (כ"ב - י"א - ב)

הקב"ה שאל את בלעם "מי האנשים האלה עמך". אמר לו בלעם, אתה הרי רצית להשמיד את עם ישראל, היה המעשה עם העגל, רצית להשמידם, אבל בא משה ועמד בפרץ ועיכב בעדך. אח"כ היה המעשה עם המרגלים, ושוב היה זה משה שעייכב בעדך, וכך גם היה עם קרח ועדתו. לכן, הפעם יש לך הזדמנות, באו לבקש שאני אשמיד אותם. "הנה העם היוצא ממצרים ויכס את עין הארץ", זה אותו עם שחטא נגדך ואינך רוצה בו, והנה עכשיו סוף סוף יש לך הזדמנות להשמיד אותם. אומר לו הקב"ה, אתה טועה טעות גדולה, עם כל החטאים שלהם ועם כל הכעס שאני כועס עליהם, אני אוהב אותם ורוצה בטובתם, ולכן "לא תאר את העם כי ברוך הוא", אני מזהיר אותך שלא תקלל אותם, הם עם מבורך. ולכן, כאשר בלעם ברח אותם, ציין את מעלתם שאי אפשר לקלל אותם כי ה' עמם ואוהב אותם - "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלקיו עמו", גם כאשר הם עושים עבירות, הקב"ה לא רואה זאת והוא ממשיך להיות איתם, "ותרועת מלך בו", אומר רש"י, "תרועה לשון חיבה ורעות", ה' אוהב אותם בכל מצב.

"ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא" (כ"ב - ב)

מידי שנה כשקראו פרשת בלק, היה ה"חפץ חיים" [הו"ד בספר "פנינים יפות"] מדבר על התנהגותו העיוורת של בלעם, שגם כאשר קיבל מסרים ברורים

קום לך אתם", וכי שייך חזרה כלפי שמיא? ועוד קשה, מכיון שנתן לו רשת ללכת, מדוע כעס עליו הקב"ה, כמו שכתוב "ויחר אף א-ל-ה-ים כי הולך הוא"? ומתריץ, יש הבדל מהותי בין לשון "עם" או "עמו", לבין לשון "את" או "אתו". הלשון "עם" "עמו" משמעותו ביחד, בשווה, בכוונה אחת ממש, כששני הצדדים במעמד שווה ואין אחד פועל יותר מחבריו. לעומת זאת, הלשון "אתו", אפילו שמשמעותו עשייה משותפת, בכל זאת אין כוונת העושים שווה, וליבם אינו שווה בכוונת העשייה, ואפילו אם עושים בכוונה אחת, בכל זאת האחד פועל והשני נפעל. גם כאן, בתחילה אמר השי"ת לבלעם "לא תלך עמהם", שהכוונה שהם רוצים שתלך יחד איתם לקלל את ישראל, אין לך ללכת בכוונה זו. אבל כאשר התאמץ בלעם ללכת, אמר לו הקב"ה "קום לך אתם", מה שאסרתי לך ללכת הוא בכוונה לקלל, אבל אם תלך "אתם", שליכך וליבם לא שווה ואין כוונתך ככוונתם, אז אתה יכול ללכת. ואם באמת בלעם היה שומע בקול הקב"ה, הקב"ה לא היה כועס עליו, אבל בפסוק כתוב "וילך עם שרי מואב", ליבו כליבם שווה, כי גם הוא חשב לקלל אותם, לכן "ויחר אף א-ל-ה-ים", כי עבר על מצוותו. אמנם, בסופו של דבר, כאשר הוא פגש את המלאך, אמר לו המלאך "לך עם האנשים", וכמו שכתב רש"י, בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, כי חלק עמהם, וכמו שכונתו שווה לכוונתו, כן מידה כנגד מידה סופו להיאבד מהעולם יחד איתם.

"ויאמר אלקים אל בלעם לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא ויקם בלעם בבוקר ויאמר אל שרי בלק לנו אל ארצכם כי מאן ה' לתתי להלך עמכם" (ב"ב - י"ב - א')

"להלך עמכם - אלא עם שרים גדולים מכם". [רש"י]

בלעם אומר לשרי בלק שהקב"ה מונע ממנו ללכת איתם משום כבודו, כלומר אין זה מכבודי ללכת עם שרים פשוטים כמותכם, שואל רבי חיים שמואלביץ, בלעם הרי היה נביא, וא"כ איך פירש את דבר ה' כרצונו ולפי נטיית ליבו, הרי הוא מתכחש בכך מהסיבה האמיתית שהקב"ה אמר לו "לא תלך עמם לא תאר את העם כי ברוך הוא".

ומתריץ, בלעם לקה בחרשות סלקטיבית, ששורשה נעוצה בתכונה אנושית שמצויה ביותר לדאבוננו, והיא, "האדם שומע מה שהוא רוצה לשמוע", ולכן שמע את שרצה לשמוע ואמר לאחרים את מה שכאילו שמע. א"כ, למדנו מכאן יסוד גדול, אדם חייב לעמוד כל הזמן על המשמר, ולבדוק אם הדברים שהוא שומע אכן נאמרו, או שמא שמע הוא את מה שהוא מעוניין לשמוע.

רעיון זה כבר קדם לו הסבא מנובהרדוק על מה שאמר לבן ליעקב אחרי בריחתו עם נשותיו "יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלוקי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע" [ג"א - כ"ט]. ולכאורה צריך להבין, איך מעיז לבן לומר שהוא יכול לפגוע ביעקב, הרי באותה נשימה הוא ממשיך ואומר "ואלוקי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע", זאת אומרת שהוא לא יכול לעשות כלום? אלא, שהדבר יובן על פי מעשה שהיה. ישב יהודי בתחנת הרכבת, והנה הגיעה הרכבת, אבל הוא לא עלה עליה. ניגש אליו יהודי שהמתין גם הוא לרכבת,

כל כך מהשמים על התנהגותו הקלוקלת, הוא לא התייחס ולא רצה לראות את הדברים כהווייתן. יסוד גדול מלמדת התורה כל יהודי בפרשה זו. יהודי צריך לדעת, כי כל מה שנעשה סביבו הוא השגחה פרטית כדי שאדם יתבונן ויגלה את המסר הטמון בו. מכל דבר שהוא רואה, עליו ללמוד, להסיק מסקנות, ולא ללכת כעיוור באפילה ולא לרצות להבין כבלעם.

זהו יסוד גדול, ההשגחה הפרטית מזמנת לאדם לראות דברים שעליו ללמוד מהם, והלימוד מהם עשוי לשנות לטובה את כל מהלך חייו, אבל כל זאת בתנאי שיפקח את עיניו ויתבונן בנעשה סביבו. אבל בלעם לא היה כך, ממשיך ה"חפץ חיים", בלעם ראה הרבה דברים ולא הבין כלום ממה שראה, לא קלט את המסר שנשלח לו משמים. הרי בהתחלה אמר לו הקב"ה בצורה ברורה "לא תלך עמהם", אך בלעם הבין שהכוונה לא ללכת עם שרים כאלו, כאילו הם לא מספיק חשובים עבורו. בלק שולח לו שרים חשובים ונכבדים מאלו, ואז הקב"ה אומר לו, טוב, "אם לקרא לך באו האנשים קום לך איתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה"!

אך "ויקם בלעם בבוקר ויחבש את אתונו" בזריזות מופלאה לצאת לדרך, כי השנאה מקלקלת את השורה, אז הקב"ה שולח את המלאך שמנסה בשלוש פעמים לרמוז לו לסגת בחזרה מדרכו הרעה. פעם אחת הוא מסיט את האתון מן הדרך אל השדה, אך בלעם לא מתחיל להבין. בפעם השנייה האתון לוחצת את רגלו במשעול הכרמים, אך עדיין בלעם לא מבין את הרמז. בפעם השלישית המלאך חוסם את הדרך והאתון רובצת, אך עדיין בלעם נשאר במריו ולא מנסה להבין שיש כאן משהו לא רגיל, ובמקום זאת הוא מכה את האתון ולא את עצמו... כך גם כאשר האתון פותחת את פיה ומדברת אל בלעם, במקום לפחד, במקום להתעורר, להיבהל, אולי משהו לא בסדר אצלי, אולי זה רמז שאסוג בחזרה, הוא עוד מתוכח איתה, ואפילו שהקב"ה כבר פוקח את עיניו לראות את מלאך ה', הוא עונה בחוצפה "חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם רע בעיניך אשובה לי". ובפשטות נראה שאכן בלעם תופס את עצמו ומנסה לחזור בתשובה, אבל רש"י מגלה לנו מה היתה כוונת האמיתית במילים האלו, "להתרים נגד המקום היא תשובה זו". אמר לו, הוא בעצמי ציווני ללכת, ואתה מלאך מבטל דבריו? למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו. אמר לאברהם "קח נא את בנך", ועל ידי מלאך ביטל את דברו, אף אני, "אם רע בעיניך" אני צריך לשוב... כלומר, כל צורת דיבורו בהתרסה כלפי מעלה. כך נראה אדם שאינו מתבונן, הוא רוצה דבר, וכיון שכך, כל העובדות בטלות, "אל תבלבל אותי עם עובדות. כך אני רוצה". אבל אנחנו, אומר ה"חפץ חיים", אל לנו לנהוג כך, נשים לב ונתבונן סביבנו, הקב"ה שולח לנו כל הזמן בהשגחה פרטית דיבורים ומעשים, שאם רק נתבונן בהם, נוכל ללמוד דרך חיים אמיתית ולתקן את דרכינו ומעשינו.

"ויאמר אלקים אל בלעם לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא" (ב"ב - א')

שואל הגר"א מוילנא, איך בהתחלה אסר הקב"ה על בלעם ללכת עם שרי מואב, ואחר כך התיר לו את ההליכה, שנאמר "אם לקרא לך באו האנשים

האדמו"ר רבי **יעקב אריה מרדכימין** מתרץ, כשבלעם ראה שלא יוכל לקלל את ישראל, נתחכם לברכם בעושר, ועל ידי כך יתקיים בהם 'שמנת עבית כשית' [דברים ל"ב - ט"ו] ויוכל להחטיאם, ולעורר את כעס הקב"ה עליהם. על זה ענה לו הקב"ה, אינם צריכים לברכתך, 'כי ברוך הוא' - הם כבר מבורכים מהאבות הקדושים, שהמשיכו להם שפע ממקור הקדושה, והשפעה זו לא תזיק להם, אדרבה תוסיף להם כח לתורה ולעבודה.

האדמו"ר **מקוסון** בספרו **"הצבי והצדק"**, ביאר בהקדם מה שיש להבין, מהו שאומרים לדבורה 'לא מדובשך וכו'', והלא כן נוקקים אנו לדובשה? ותירץ, ידוע שהדבש הוא רפואה לעקיצת דבורה, להניח מעט דבש על מקום העקיצה וזה יביא לרפואה, ולפי"ז הדבורה אומרת לאדם - מה איכפת לך בעקיצתי - הלא תוכל להירפא על ידי דובשי !! ועל זה משיבים לה - 'לא מדובשך ולא מעוקצך'. וזה שאמר הרשע אחר שמנעו ה' מלקלל, ביקש ואמר אקללם ואטול שכרי מבלק, ואח"כ אשוב ואברכם כדי לתקן הקללה, וזה ממש כדרך הדבורה, ועל זה השיבו השי"ת 'כי ברוך הוא' - אינם צריכים לברכתך, 'לא מדובשך ולא מעוקצך'.

אחד מן המגידים דרש פעם בעיר אוסטרהא, וכאשר לא היה מרוצה מן התשלום - החל לקלל ולבוז את תושבי המקום. נגש אליו **רבי אליקים געציל זצ"ל** בנו של המגיד **רב ייבי מאוסטרהא זצ"ל** ואמר לו: 'גרוע אתה מן בלעם הרשע. בלעם בכדי לקלל את ישראל רצה בית מלא כסף וזהב, ואת הברכות נתן בחינם. ואילו אתה עבור הברכות רצית שכר, והקללות נותן אתה בחינם' ...

"לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא" (כ"ב - י"ב)

משל, אומרים לצרעה לא מדובשך ולא מעוקצך. [רש"י]

כידוע, דבש דבורים לא בא מגופה של הדבורה, ולכן הוא מותר באכילה, ואין דינו כיוצא מהטמא, וכמו שהשו"ע [יור"ד סימן פ"א] אומר, שהדבורה אינה אלא מלקטת מהפרחים ומעבירה לכוורת. כנגד זה, עקיצתה עקיצת ארס, באה מעצם גופה. אומר האדמו"ר **מוישווא** בספרו **"שארית מנחם"**, כך בלעם, הדבש שלו, ברכתיו ונבואותיו המתוקות, לא באו ממנו, שלא היה לו כל חלק ושייכות אליהן, אבל עקיצותיו, הקללות והעצות בענייני זימה, באו ממנו, נבעו מתוך תוכו, מעצם עצמותו.

בנובהרדוק היו אומרים, אין בכח האדם להטמין ולהצפין את מאווי ליבו הפנימיים. אם בפנימיותו הוא רע, על כרחו יתבטא הדבר, ולו במעט, גם בחיצוניות, אם בדיבור, אם במעשה ואם בלבוש, וכמה שינסה בכל רוחו להסתיר ולהכחיש, על כרחו יתפרץ הדבר ויתבטא באיזו הנהגה חיצונית.

"לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא" (כ"ב - י"ב)

בספר **"לקוט דוד"** מביא בשם המפרשים, מדוע לא רצה הקב"ה שיקלל בלעם את ישראל, הרי היה בידו של הקב"ה לברכם ולא יועילו קללותיו של בלעם? אלא, גלוי וידוע לפנינו יתברך, שבסוף פרשה זו יחטא בני ישראל

שואל אותו למה אינך עולה לרכבת? ענה לו: אין לי כסף לרכוש כרטיס. שאל אותו האיש, אם אין לך כסף, מדוע אתה יושב כאן? ענה לו, יש לי ביטחון בקב"ה שיזמין לי כרטיס. והנה, משמיע הרכבת צפירה אחת, צפירה שניה, ו... צפירה שלישית. כבר נשמע קול הקטר הנושם בכבדות, לפתע עובר יהודי במרוצה, וצועק ליהודי הממתין בביטחון "מה אתה יושב, הלא הרכבת כבר מתחילה לזוז. אם אין לך כרטיס, קח כרטיס ועלה מהר לקרון", וכך עשה, עלה לרכבת והיא התחילה לנסוע. נגש אליו אותו יהודי שלעג לו ולבטחונו, ואומר לו: תראה אזה מין שוטה אתה, איך אתה יכול לסמוך על הביטחון שלך? אילו איחר היהודי הזה בשניה אחת, לא היית יכול לנסוע... סיים **הסבא מנובהרדוק** (שכנראה הוא עצמו היה אותו יהודי שהמתין בתחנת הרכבת וכולו מלא במידת הביטחון) ואמר: זה מה שלבן אמר: "יש לאל ידי לעשות עמכם רע" תוך כדי שאומר "ואלוקי אביכם אמש אמר אלי וכו' השמר לך וכו'", כי כמו כופר, גם כשאתה מוכיח לו ועונה לו תשובה מוחצת, הוא שומע דבר אחר, את מה שליבו חפץ. כך גם לבן, הקב"ה מזהיר אותו שלא יתקרב ליעקב, והוא ממשיך ואומר "יש לאל ידי לעשות עמכם רע", כי מי שמתרגם כל ענין רק באופן שהוא חפץ לשמוע ולראות, אפילו אם יפתחו לו ארובות השמים ויראה הכל בגלוי, בכל זאת לא יאמין.

"ויאמר אלוקים אל בלעם לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא" (כ"ב - י"ב)

אמר לו אם כן אקללם במקומי. אמר לו לא תאר את העם. אמר לו אם כן אברכם, אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא. משל אומרים לצרעה, לא מדובשך ולא מעוקצך. [רש"י]

כשהקב"ה אסר על בלעם לקלל את בני ישראל, מה פתאום עלה בדעתו של בלעם הרשע לברכם, הלא הוא שונא לישראל יותר מבלק?

אכן במדרש **"שחר טוב"** בתהילים [סוף מזמור א'] כתוב 'אמר בלעם בשביל שאני צדיק אינו מבקש להטריחני', והיינו שלבלעם היתה נפש גבוהה ולכן הוא סבר שהקב"ה לא רוצה להטריח אותו ללכת עד למקומם, אבל במקומו הוא יכול לקלל.

ה"כתב סופר" מיישב, בלעם חשב שאולי הסיבה שהקב"ה אומר לו שלא ללכת לקללם במקומם משום שעד שבלעם יבוא לשם כבר יעבור הזמן שראוי לקללם, כי הם יעשו מלחמה עם בלק וינצחוהו, לכן עליו לקללם במקומו.

עוד תירץ ה"כתב סופר" ע"פ מש"כ הרמב"ן שהמואבים לא פחדו מפני ישראל שילחמו עמהם - כי ידעו שאסור לישראל ללחום עמהם, רק פחדו שיאכלו את כל התבואה שלהם וירעיבו את ארצם, כדאמרו 'עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה'. ועל פי זה ביאר ה"כתב סופר", כוונת בלעם היתה לברכם שיהיו מבורכים בכל טוב, וכך לא יצטרכו לאכול משלהם ולא ירעיבו את ארצם, ועל זאת אמר לו הקב"ה - הם אינם צריכים לברכתך כי יש להם כל טוב - מן ובאר.

ויפלו במגיפה, ואז יאמרו אומות העולם שקללותיו של בלעם עזרו, ולכן לא אפשר לו הקב"ה לקללם.

"לא תאר את העם כי ברוך הוא" (כ"ב - י"ג)

כתוב במדרש [בר"ס - י"ג], למה לא נפקדה רבקה עד שהתפלל עליה יצחק? שלא יהיו עובדים כוכבים אומרים תפילתנו עשתה פירות, שהרי לבן אחיה ברך אותה "אחותנו את היי לאלפי רבבה", לכן, כל עוד לא התפלל עליה יצחק, היא היתה עקרה, כך אי אפשר לומר שברכתו של לבן הועילה, אדרבה, ברכתו אינה מועילה, שהרי הוא ברך אותה "את היי לאלפי רבבה" ולמרות זאת היא עקרה, רק לאחר שיצחק התפלל - "ויעתר יצחק לה' לנח אשתו כי עקרה היא", הקב"ה פתח את רחמה, כעת ידעו כולם כי ברכתו של לבן אין בה ממש ורק תפילתו של יצחק הועילה.

על פי זה אפשר לבאר את מעשיו של בלעם הרשע. בלעם בתחכמו המרשיע זמם למנוע את הברכה מעם ישראל, כיצד? פשוט מאוד: הוא יברך את ישראל ואז הקב"ה ימנע את קיומן של הברכות הללו, כדי שלא יאמרו שברכותיו של בלעם עושות פירות, ונמצא שעל ידי כך ישיג את שלו, שמהברכה תצא קללה, שלא יתברכו. על זה נאמר "לא מדובשך ולא מעוקצך", זה הדבש והעוקץ יחד. אמר לו הקב"ה, טעות בידך! רבקה אמנם לא התברכה ולא נפקדה כדי שלא יגידו שזה מברכותיו של לבן, אבל עם ישראל התברך מהקב"ה עוד לפני בלעם - "כי ברוך הוא", אם כן אין חשש שיגידו שברכותיו של בלעם עושות פירות וכי ישראל מבורכים בגללו.

"ויקם בלעם בבוקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם" (כ"ב - י"א)

שואל ה"אור החיים", מה גרם לזריזותו של בלעם לשלחם מביתו מבעוד בוקר? ומתריץ, צר עין - רשע זה, מיהר לשלחם לפני שיגיע זמן פת של שחרית, כי חשש שמא הם יתעכבו בעיר ואז סעודתם עליו. [ועיין עוד להלן (כ"ב - י"ט) על הפסוק "ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה" בענין קמצנותו של בלעם]. שואל בספר "דעת שרגא", מדוע התורה ראתה צורך לספר לנו על קמצנותו של בלעם? ומתריץ, יש כאלו שאומרים, שמע, אני אמנם לא דתי ולא שומר מצוות, אבל בעניינים שבין אדם לחבירו אני מקפיד. אומרת התורה שאין זה כך, יכול להיות שאדם אינו מושחת במידותיו, אבל לא יתכן שבעניינים שבין אדם למקום הוא בתחתית המדרגה ובבין אדם לחבירו הוא מושלם. אי אפשר להיות רשע כלפי שמים, ויחד עם זה להיות בעל נימוסים ודרך ארץ. מי שירוד מבחינה רוחנית, לוקה בחסר גם בהתנהגותו עם הוולת.

"ויאמר אל שרי בלק וכו' ויאמר אל עבדי בלק" (כ"ב - י"ג - י"ח)

שואל רבנו בחיי, מדוע בתחילה קורא להם שרים, ואחר כך עבדים? ומתריץ, אין כאן רק שינוי לשון, אלא שהתורה מגלה לנו איך התייחס אליהם בלעם שהיה גבה עיניים וגם הלב. הראשונים שהיו פחותים בדרגתם ובאו אליו בהכנעה, התייחס אליהם בלשון שרים, אבל האחרונים שהיו נכבדים וחשובים ודיברו גבוהה גבוהה, בלעם ענה להם בשפתם ובצורה מוזלזלת, ונתן להם את תחושת השפלות, ונתן להם להבין שהם בעיניו נחשבים עבדים.

בספר "פענח רזא" מסביר את שינוי הלשון. הראשונים היו שרים של בלק, אבל דרגת נאמנותם לא היתה גבוהה לעומת השליחים האחרונים שהיו בדרגת נאמנות גבוהה יותר, עד כדי כך שהוא יכול לשלוח בידם הצעת שוחד לבלעם ולא חשש שיפרסמו את הדבר. נאמנותם היתה מוחלטת כעבד לרבו, שזו דרגה גבוהה יותר משר למלוכו.

"ויעין בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב וכו'" (כ"ב - י"ח)

למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים. [רש"י] שואל ה"תורה תמימה", הרי המשנה באבות [ו' - ט'] מביאה את המעשה שהיה אצל רבי יוסי בן קיסמא שאמר אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, אין אני דר אלא במקום תורה, ולא אומרים על רבי יוסי בן קיסמא שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אפילו שאמר כמעט את אותה לשון שאמר בלעם, וא"כ, מדוע אצל בלעם מפרשים לשון זה לגנאי? ומתריץ, שם המעשה היה כך: אדם זה הציע לר' יוסי בן קיסמא שילך לגור בעירו ויתן לו אלף אלפי דינרי זהב, ההצעה באה מצידו, כשר' יוסי בן קיסמא לא הזכיר מילה אחת על כסף. ואחרי שהוא הציע, הוא דוחה אותו במילים שלו. אבל כאן, הרי בלק לא הציע לבלעם שום כסף, אלא אמר "כי כבד אכבדך מאוד", היה לו לבלעם לענות לו מעין ההצעה, שלא יכול להתכבד בשום כבוד לעבור את פי ה', ולמה ענה לו בענייני כסף? אלא, סימן הוא שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים.

עוד הסבר מביא בספר "תוספת ברכה", יש חילוק בין דברי בלעם לבלק, לבין דבריו של ר' יוסי בן קיסמא, מה שאמר ר' יוסי בן קיסמא "אפילו אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם", הם הפרזה שאינה קיימת במציאות, כי אין אפשרות להשיג את זה, בהכרח כוונת ר' יוסי בן קיסמא היתה להמחיש לאותו אדם בדרך משל את נחישותו לסרב להצעתו, כי כשם שאין לו אפשרות לתת לו כל כסף וזהב שבעולם, כך אין באפשרותו לעזוב מקום תורה, אבל בלעם ביקש דבר שאפשר לקיים, וזה מראה שהתכוון באמת למה שאמר.

רבי לייב חסמן מסביר את ההבדל בין בלעם לבין ר' יוסי בן קיסמא, שר' יוסי בן קיסמא אמר "איני דר", פירשו, "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף", אין לכסף אצלי שום חשיבות כי אני גר רק במקום תורה. אבל בלעם אמר "לא אוכל לעבור", שבמעמקי ליבו רוצה מאוד את הכסף והזהב, אבל מה אעשה והקב"ה אסר עליו ואין הוא יכול לקלל את ישראל כחפצו.

בספר "פניני קדם" מתריץ, הגמרא בבבא קמא [ל"ה] מספרת, כשנפטרה בתו של רב שמואל בר יהודה, ביקשו מעולא ללכת לנחמו, אמר להם שאינו יכול, כי הם רגילים לומר: "מה אפשר לעשות", כלומר, הבחירה של ה' לא טובה, כביכול, אבל כיון שהוא בעל הבית, איננו יכולים לעשות כלום. ודבר זה נקרא כפירה! עליך לדעת, שגם אם בידך לעשות, היית עושה אותו

הדבר, כי זה הטוב ביותר בשבילך. הקב"ה אוהב אותנו, וכל מה שהקב"ה עושה, לטובה הוא עושה!!!

בלעם אומר להם "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה', כלומר, הקב"ה יותר חזק ממני, אבל אילו רק יכולתי... ומנגד, ר' יוסי בן קיסמא אומר, שגם בעבור אלף אלפי דינרי זהב, הוא לא יהיה מוכן לגור אלא במקום תורה. וההבדל ביניהם, שבלעם מוכן עבור כסף וזהב לעבור על התורה, ואילו ר' יוסי בן קיסמא מוכן לוותר על מלוא כסף וזהב על מנת לגור במקום תורה.

"ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' אלקי לעשות קטנה או גדולה" (כ"ב - י"ח)

לכאורה יש לתמוה, מדוע בלעם נחשב לרשע כל כך גדול, הרי הוא הודה ואמר שאינו עובר על פי ה', וכן בהמשך הוא שמע לקול דברי המלאך, ומדוע הוא נחשב לרשע גדול. וביאר בזה מרן הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל [קונט' דברי סופרים סי' א' אות כ"ה], הרשעות של בלעם היתה מכך שלא אכפת לו מרצון ה', והיינו שכבר מתחילה בלעם ידע שכל הליכתו לקלל את עם ישראל זהו נגד רצונו של הקב"ה, אבל זה לא היה אכפת לו והוא כן רצה ללכת, ורק אחרי שה' אמר לו לא ללכת אז הוא אינו יכול לעבור את הציווי, אבל את הרצון של הקב"ה לא היה אכפת לו לקיים, וזה מה שאמר בלעם 'לא אוכל לעבור את פי ה' שדוקא את פי ה' הוא אינו יכול לעבור, אבל רצון ה' לא היה אכפת לו לא לקיים, וזהו רשעותו הגדולה.

ומאידך, צדיק הוא מי שמקיים את רצון ה' ואפילו שה' לא ציווה על זה, אלא כיון שהוא יודע שכך הוא רצון ה' הוא מקיים את זה, וכמו שמצינו אצל אברהם אבינו ע"ה, שמבואר בדרשות הר"ן שלא היה ציווי על ניסיון העקידה אלא בקשה כלשון הכתוב "קח נא", ואע"פ שלא היה ציווי לעקידה, מכל מקום כיון שאברהם אבינו הבין שזהו רצון ה' הוא עשה זאת מיד, ועל זה אנחנו אומרים בראש השנה בזיכרונות 'וכבש רחמיו לעשות רצונך בלבב שלם', וזהו ההבדל בין הצדיק לרשע, שהצדיק מקיים גם מה שהוא לא נצטווה מכיון שידוע שזהו רצון ה'.

"אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה'" (כ"ב - י"ח)

למדנו שנפשו רחבה רוחו גבוהה ומחמד ממון אחרים. [רש"י]

כשיעקב אמר [בראשית כ"ט - כ"א] "הבה את אשתי ואבואה אליה", אומר רש"י, והלא קל שבקלים אינו אומר כן, אלא להוליד תולדות אמר כן. מכאן, שהעיקר היא הכוונה שבדברים. יעקב שמתכוין לשם שמים בכל דבריו, גם כאן לטובה מתכוון. ואילו בלעם, אף כשהוא מתחסד אינו מתכוין אלא "למלא ביתו כסף וזהב".

ה"חפץ חיים" היה אומר, בלעם אומר אל עבדי בלק בצדקנות: "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' אלקי". תראה איזה רמאי היה בלעם, כלפי חוץ הוא מראה כאילו ליבו שלם עם הקב"ה, אך בלב פנימה, כל כולו מעשה פעור.

"ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב וכו'" (כ"ב - י"ח)

למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים. [רש"י]

בספר "מליץ יושר" שואל, איך לומדים מהתבטאות אחת על תכונות נפשו של בלעם, הרי זהו לשון בני אדם, אפילו אם תתן לי סכום גדול יותר, בכל זאת לא אעשה כדברך? אלא, רואים מכאן, שאין כזה מושג שאדם עושה מעשה סתם, בלי סיבה. כל דיבור, תנועה או אפילו דבר ליצנות של האדם, הוא פועל יוצא של פנימיותו, ומי שבפנימיותו ובתוך תוכו אינו "מחמד ממון אחרים", אינו מתבטא לעולם בלשון זו "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב". מכאן, שניתן להבחין בתכונות האדם מכל פעולותיו, הן דבר קטן וכל שכן דבר גדול, הן במזיד הן בשוגג, אין שום דבר הנעשה או הנאמר במקרה, אלא הכל בא מתוכו, מפנימיותו האמתית, ומדיבור האדם ניתן להבחין במהותו הפנימית. ואמנם, מצינו בגמ' בפסחים [ג:], שעל פי התבטאות אחת בלשון מגונה ולא נקיה של כהן שקיבל חלקו בלחם הפנים ואמר "הגיעני כונב הלטאה", הסיקו חכמים שבוודאי יש בו שמץ פסול, ואמנם כשבדקו אחריו, מצאו בו שמץ פסול.

עוד מתרצים, אדם שהוא בעל גאוה, ממילא לא מסתפק במה שיש לו, תכונותיו וכישרונותיו לא תמיד תואמים את המציאות, וכיון שרוצה להוכיח את עצמו ואין לו, ממילא הוא חייב לחמוד ממון אחרים ולהשיג בדרכים לא ישרות כסף שלא לו.

"ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק וכו' לא אוכל לעבור את פי ה' אלקי לעשות קטנה או גדולה" (כ"ב - י"ח)

שואל הגר"א מוילנא, מה הכוונה בדברי בלעם "לא אוכל לעשות קטנה או גדולה", אם קטנה הוא לא יכול לעשות, כ"ש גדולה? מביא הגאון מדרש [הובא ברש"י לקמן כ"ג ט"ז] על הפסוק "וישם ה' דבר בפי בלעם", מה הוא שם? אחד אומר "חכה" ואחד אומר "רסן". מי שאומר חכה זה מה שכתוב "מה אקב לא קבה א- ל", וחד אומר רסן זה מה שכתוב "לא זעם ה'", ודברי המדרש סתומים. מסביר הגאון, ידוע שיש הבדל בין רסן לחכה, חכה היא מחט כפופה שנכנסת בלשון הדג, ודוקרת אותו ומונעת ממנו להוציא את לשונו לחוץ. רסן, פעולתו הפוכה, הוא לוחץ את שפתי הבהמה בחזקה, עד שמתוך הדחק היא מוציאה לשונה לחוץ. לפי"ז אומר הגאון, שאין מחלוקת במדרש, אלא הנהגת הקב"ה עם דבריו של בלעם היתה בשני אופנים. לפעמים היה צורך להשתמש ב"חכה" ולעצור לשונו לתוכו, ולפעמים היה צריך ב"רסן", לאלצו לדבר יותר ממה שרוצה.

כתוב בחז"ל, שבלעם שנא את ישראל יותר מבלק, שבלעם אמר "וגרשתי" מהעולם, ובלק לא אמר אלא "ואגרשנו מן הארץ", איני מבקש אלא להסיעם מעלי. השם אלוקים מראה על מידת הדין, אבל תחילת השם א-ל הוא מידת החסד, כמו שכתוב "חסד א-ל כל היום" [תהילים נ"ב - ג']. לעומת זאת, שם "הוי-ה" מורה על מידת הרחמים, אבל תחילת השם "י-ה" משמעותו דין, כנאמר "אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה".

"ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה" (כ"ב - י"ט)

החיד"א בספרו "נחל קדומים" מבאר בשם רבנו אפרים את שינוי הלשון, שלשליחים הראשונים מציע בלעם "לינו פה הלילה", ולשליחים האחרונים הוא אומר "שבו נא בזה": בלעם קמצן היה, את הראשונים האכיל והשקה והלין אצלו, כי חשב שהוא לא יפסיד מכך, כי לא העלה על דעתו שהקב"ה ימנע ממנו ללכת, ולכן אמר להם "לינו פה", אבל אצל האחרונים, חשב שמא יפסיד את שכרו, כי יהיה לו אסור ללכת איתם והם לא ישלמו לו עבור האירוח, לכן אמר להם "שבו נא בזה", תתעכבו כאן בעיר, לכו לבית מלון ותשכרו חדר, ובבוקר תבואו אלי ונראה מה יהיה. ומדויק מהפסוקים, שאצל הראשונים כתוב "וישבו שרי מואב עם בלעם" ואצל האחרונים לא כתוב.

"ויאמר לו אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה" (כ"ב - כ')

מה הפירוש "קום לך אתם"? ועוד צריך להבין מה השתנה שהקב"ה אומר לו שהוא כן יכול ללכת איתם? הגמ' במכות [י:] אומרת, בדרך שאדם רוצה ללכת מוליכין אותו. שואל המהרש"א מה הכוונה מוליכין אותו? ומתיר עפ"י מש"כ בכמה מקומות שכל מחשבה ודיבור ומעשה האדם בורא לו מלאך לפי ענינו אם לטוב אם לרע, ולכן אמר בדרך שאדם רוצה לילך, מוליכין אותו אותם המלאכים שנבראו מאותו רצון ומחשבה.

מחדש המהרש"א שאפילו ממחשבה נברא מלאך שמוליך אותו לעשות את מחשבתו הרעה, ומביא ראיה מפרשתנו, שהקב"ה אמר לבלעם "לא תלך עמהם", וכתוב "קום לך אתם", רצונו ודעתו הרעה לילך אתם הביאו לכך ששלח לו הקב"ה מלאך כרצונו ומחשבתו שאמר לו "קום לך אתם". לכן, כשאדם מתחיל לחשוב על עבירה, כבר אז צצים הקשיים שלו לעמוד כנגד יצרו. כך הדבר לגבי מצוות, כבר מהמחשבה נברא מלאך, והוא זה שמוליך אותו אל מעשה המצווה - "בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו".

רבי יעקב יצחק רודרמן מבאר: כמו שיש בהנהגת הבריאה טבע שתפילה מתקבלת הוא הדין לגבי קללה. בתפילה בלעם היה רוצה לקללם בכוונה גמורה בלי שום פניות, לכן הוצרך ה' לעכבו, שהרי אם היה הולך ומקללם מתוך שנאותו שהיה שונאם יותר מבלק, היתה קללתו מתקיימת חלילה! אך בפעם השנייה, שהיה בזה גם ענין של כבוד כמבואר בפסוקים, על זה כבר לא הקפיד ה', שהרי בוודאי בזה לא תתקיים הקללה.

"ויקם בלעם בבוקר ויחבש את אתונו וילך עם שרי מואב" (כ"ב - כ"א)

אמר הקב"ה, רשע, כבר קדמך אברהם שנאמר וישכם אברהם בבוקר ויחבש את חמורו. [רש"י]

שואל הרבי **מקוצק**, מה צורך לדמות ולהעריך מעשה אברהם אבינו ע"ה שהיה לשם מצוות ה', נגד מעשה הרשע בלעם? ומתיר, הדימיון הוא בעקירת האומה הישראלית, וכך אמר הקב"ה, ומה אברהם שקם בבוקר מוקדם ויחבש את חמורו בעצמו כדי לקיים רצוני ובכל זאת לא יצא מזה

בלעם בדבריו רצה לעורר את מידת הדין על ישראל, ולכן היה מבקש להזכיר שמות המורים על מידת הדין, אבל הקב"ה ברחמיו, שם בפיו תמיד שם של רחמים. כשהוא רצה להזכיר שם "אלקים" (דין), שם הקב"ה "חכה" בפיו לדקור את לשונו שלא יוכל לגמור את השם, אלא יאמר "א-ל", שהוא שם של רחמים. וכשביקש לומר "י-ה" (דין), שם הקב"ה "רסן" בפיו והכריחו להוציא לשונו ולומר את כל שם ה' "י-ה-ו-ה" (רחמים). וזה מה שאמר בלעם "מה אקב לא קבה א-ל", איך אוכל לקוב אם חייב אני לעצור על ידי החכה שאני אומר "א-ל" שהיא מידת הרחמים, "ומה אזעם לא זעם י-ה-ו-ה", איך יכול אני לזעום אם ה"רסן" מאלצני להזכיר שם "י-ה-ו-ה" במלואו, שהוא מידת הרחמים. זה מה שאמר בלעם "את אשר ישים ה' בפיי", היינו רסן או חכה, "אותו אשמור לדבר". על זה אומר בלעם לעבדי בלק "לא אוכל לעבור את פי ה' אלקי", אין באפשרותי להזכיר שמות של דין כרצוני, "לעשות קטנה" - לקצר שם "ה-ו-י-ה" ולומר רק י-ה, "או גדולה" להאריך בשם אלקים, כי החכה והרסן מכריחים אותי להאריך ולקצר כרצון ה', להקטין ולהגדיל בשמותיו כדי שלא אוכל לקללם.

רבי חיים אבועלפיה מתיר, הגמ' בברכות [י:] אומרת, "וידע דעת עליון", שהיה בלעם יודע לכין אותה שעה שהקב"ה כועס בה. וכמה זעמו של הקב"ה, רגע. שואלים שם התוס' [ד"ה שאלמלי], ואם תאמר מה היה יכול בלעם לומר בשעת רגע. "יש לומר "כלם", אי נמי מאחר שהיה מתחיל קללתו באותה שעה, היה מוזק אפילו לאחר מכן". לפי"ז מפרש רבי חיים **אבועלפיה** את הפסוק "לעשות קטנה או גדולה". "קטנה" זה התירוץ הראשון בתוספות, לומר את המילה "כלם". "גדולה", היינו התירוץ השני בתוספות, שאמנם הוא אומר את כל הקללה, אלא שאת תחילתה הוא אומר ברגע זעמו. ועל זה אמר בלעם, שבשתי האפשרויות האלו הוא תלוי ברצון ה'.

"ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה" (כ"ב - י"ט)

מפסוק זה לומד רבי חיים **מברסק** את ההבדל בין דרגת נבואתו של בלעם, לעומת דרגת נבואת משה רבנו. משל לשני מלכים שהיו צריכים לדון בנושא חשוב בענייני המלוכה. שלח המלך שליח מטעמו אל עמיתו המלך. ברור הדבר, שאותו שליח שאמור לנהל משא ומתן בשם המלך, צריך להיות מקורב מאוד למלך, כדי שהמלך יסמוך עליו ויתן בו אמון מלא שיעשה שליחותו במלואה, ועליו להיות חכם ונבון כדי שיידע להסביר בדיוק את נושא השליחות ומטרתה. אבל המלך השני שלח את תשובתו במכתב ע"י שליח. ברור ששליחות כזו יכולה להתבצע גם ע"י שליח פשוט, כי כל פעולתו היא רק "מסירת מכתב". זהו ההבדל בין משה לבלעם, משה רבנו היה שלוחו של מקום למסור את הדברים בע"פ, ואיתו הקב"ה דיבר פה אל פה, במראה ולא בחידות, ובודאי שמעלתו היתה נשגבה. להבדיל, בלעם צריך היה רק למסור את מה שאמר לו הקב"ה, וכמו שכתוב "אשר ידבר ה' אותו אדבר", ובודאי שלשם כך לא צריך קירבה למלך ולא כל מעלה מיוחדת.

"ויקם בלעם בבוקר" (כ"ב - כ"א)

כתוב ב"תנא דבי אליהו" (הובא ב"אמרי אמת"), שבלעם לא ישן כל הלילה לפני שהלך לקלל את בני ישראל, והביא רמז לכך, דאצל לבן כתיב 'ויבוא אלוקים אל לבן הארמי בחלום הלילה', ואילו בבלעם כתיב 'ויבוא אלוקים אל בלעם לילה' - ולא כתוב 'בחלום הלילה', ש"מ שהיה ער.

האדמו"ר מגור בעל ה"לב שמחה" [פרשת וירא] עומד על הבדלי לשון בין הכתוב אצל אברהם אבינו לבין הכתוב אצל בלעם. כאן כתיב 'ויקם', ואילו גבי אברהם אבינו כתיב בפרשת ה'עקידה' [בראשית כ"ב - ג'] 'וישכם אברהם בבוקר'.

וביאר, אם יצייר אדם לעצמו שמחר בבוקר עליו לשחוט את בנו יחידו שנוגד לו לעת זקנתו, הרי פשיטא שכל אותו הלילה לא יוכל לעצום עין בידעו את המצפה לו למחרת. אמנם אברהם אבינו לא שינה לו הדבר מאומה מסדר יומו, בלילה עלה על משכבו וישן כמו כל לילה, ולמחר השכים בבוקר מוקדם לקיים ציווי בוראו יתברך, וכל זאת משם שהיה מושלם במידת ההשתוות, ולא היה אצלו שום נפקא מינה אם הקב"ה רוצה ממנו את בנו אם לאו, וממילא היתה לו מנוחת הדעת ושלוות הנפש. אבל בלעם, לא הצליח לישון כל הלילה ושכב על מיטתו כל הלילה טרוד ועסוק במחשבותיו ודמיונותיו שלמחר הולך הוא לקלל את עם ישראל שונאיו, ולכן כשיצא ממיטתו בבוקר כתיב 'ויקם' ולא וישכם, כיון שלא הקיץ משנתו כלל רק יצא וקם ממיטתו.

"ויחבש את אתונו" (כ"ב - כ"א)

שואל רבי זלמן סורוצקין זצ"ל, הרי בלעם עשיר מופלג היה, שהרי היה מקבל סכומים גדולים בעבור 'מלאכתו', ואך על פי כן רכב בלעם על אתון ולא על סוס? והרי הזקנים שתרגמו התורה לתלמי המלך בפסוק 'וירכיבם על החמור' [שמות ד' - כ'] תיקנו וכתבו 'וירכיבם על נושא בני אדם' [מגילה ט']. כדי שלא ישאל למה לא רכב איש כמשה ומשפחתו על סוס, ואם כן מדוע אכן לא רכב בלעם על סוס אלא על אתון? ותירץ, אתון זו הייתה משונה מכל האתונות, שהרי נבראה בערב שבת בין השמשות, ובוודאי היו בה סימנים מיוחדים, ובחר בה בלעם לרכוב על בריה משונה זו שאין דוגמתה, משום שכך נאה וכך יאה לקוסם קסמים.

"וילך עם שרי מואב ויחר אף אלוקים כי הולך הוא" (כ"ב - כ"א - כ"ב)

כתוב בגמ' [קידושין ל"ג:] 'רכוב כמהלך דמי', מבאר רבי יעקב עמדין זצ"ל בספרו "אם לבינה" ומפרש על פי זה - בתחילה לא רכב על אתונו מיד בצאתו לדרך, אלא הלך ברגליו קצת לכבוד שרי מואב, ולהראות להם חיבה יתרה, אף על פי שהם כבר רוכבים. ועל דבר זה חרה אף ה' בו, כי הולך הוא לבדו - שאף על פי שהתיר לו ללכת אתם, רק ללכת איתם בשווה, אך לא לעשות להם יקר וגדולה.

והביא ששמע מאביו הגאון ה"חכם צבי" בעת שהיה קטן, שהקשה איך חרה אף אלוקים אז, הלא אמרו [ברכות ז'] 'דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם'?

כלום, שלא נתתי לו להקריב את יצחק, כי אני רוצה בקיומה של אומה זו, כל שכן שאתה הולך נגד רצוני, שמזימתך שלך להרע לישראל ודאי שלא אתן לקיימה ולכן היא תופר.

וה'חידושי הרי"ם' פירש, בלעם התכוון לעורר קטרוג על עם ישראל בזה שהוא מזדרז לעבודתו יותר מהם - שאינם זריזין כל כך, ועל כך השיבו השי"ת: כבר קדמך אברהם אביהם במידת הזריזות - כשהשכים בבוקר לעקוד את יצחק בנו יחידו על גבי המזבח.

וכעין זה פירש ב"חתם סופר" על דברי ה"חובת הלבבות" [שער חשבון הנפש פ"ג] שיש ללמוד מן הרשעים הרודפים אחר תאוותיהם בזריזות, לעשות כן אף את עבודת השי"ת בזריזות ושמחה. וזהו שאמר השי"ת אל בלעם הרשע, אל תחשוב שלזכות תהיה לך כשילמדו בני ישראל ממך את מידת הזריזות להשכים בבוקר, כי כבר קדמך אברהם אביהם להזדרז בהשכמת הבוקר, וממנו ילמדו ולא ממך.

ועל דרך זה פירשו המפרשים את הפסוק שאמר דוד המלך ע"ה [תהילים קי"ט - צ"ח] 'מאויבי תחכמני מצוותיך, היינו מן האויבים והקמים עלינו אנו לומדים איך לשמור מצוותיך כראוי וכהוגן'.

ה"חפץ חיים" היה נוהג לומר, בעיצומם של ימי החורף והקור - בא אליו יצר הרע בבוקרו של יום ומנסה לומר לו: הן זקנת כבר והקור חזק בחוץ, למה לך להשכים קום? והשבתי לו: הלוא אתה זקן ממני אלפי שנים, וכבר העיד עליך שלמה המלך ע"ה שאתה 'מלך זקן וכסיל' [קהלת ד' - י"ג], ואם אתה הזדרזת להשכים לעבודתך למרות הקור והרוחות, בוודאי שגם אני הצעיר ממך יכול להשכים קום.

"ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתונו וילך עם שרי מואב" (כ"ב - כ"א)

מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו, אמר הקב"ה, רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנאמר "וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמורו". [רש"י]

שואל רבי ברוך מרדכי אזרחי בספרו "ברכת מרדכי", מה זכות יש למצוא ב"זריזות" לדבר רשעות זה, הלא כל תכליתה לקלל את ישראל, להכחידם? ואומר ה"ברכת מרדכי", הנה בלעם קפץ על המציאה כמוצא שלל רב, הלא הקב"ה אמר לו "קום לך", באה לפניו מצוה, ירוץ לקיימה, ולא זו בלבד, אלא הוא עצמו יקריב את מעמדו, לשם שמים ויחבש אישית את אתונו, אולי תעמוד לו זכות זאת למילוי "רצונו" ... ובשמים אין דוחים זאת על הסף, אמנם רשע הוא, ולא עוד אלא שרשעותו גוברת והולכת, שהרי מנצל הוא את שמייעת בקול ה' ואת זריזותו לקיום מצות "קום לך" כדי - לעבור על פי ה', לקלל את ישראל, ובדין שמים שום דבר לא הולך לאיבוד, נרשמת נקודת הזכות, כי אמנם שמע בלעם והזדרז לקיים את מצות ה' וחבש את אתונו בזריזות, לקיים את ה"קום לך אתם" ובאמת היה מה לחשוש מהזכות הזאת העומדת לבלעם, אלא שזכות זאת עצמה כבר עומדת לישראל ע"י זריזותו של אברהם אבינו. הנה כי כן חשבון שמים נורא מאד!

בספר "קדושת לוי" מתרץ על פי מה שכתב רש"י ז"ל בפסוק 'אם לקרוא לך' - להנאתך ולטובתך ההליכה לך איתם, אם כן לא הרשה אותו לילך, רק אם יהיה לו הנאה בהליכה, אבל כשלא יהיה לו הנאה מהליכה אין לו לילך. ואם היה יראת ה' נוגע בו, לא די שלא היה לו הנאה מהליכה, רק אדרבה ראוי לו לצער על הליכה לקלל ישראל, וכוונת ה' היה, שמן הסתם לא יהיה לו הנאה מהליכה ובוודאי לא ילך, כי לא אמר לו רק אם יהיה לו הנאה. והרשע בלעם גילה עוצם רשעתו שהלך, בזה הראה שיש לו הנאה ושמחה מהליכה לקלל את ישראל, לזה חרה אף ה' למה יהנה מרשעות כזה לחפז בהליכה לקלל ישראל".

רבי חיים קניבסקי בספרו "טעמא דקרא" מסביר, הקב"ה לא ציווה את בלעם ללכת, רק אמר לו אתה יכול ללכת, אבל אתה צריך לדעת שלא ייצא לך מזה כלום, מפני ש"אך את אשר אדבר אליך אותו תעשה", וא"כ מה ייצא לך מההליכה הזאת, רק ביזיונות, כי הם רוצים שאתה תקלל ואני אומר לך שאתה תברך, והתוצאה תהיה - ביזיונות, כמו שהיה בסוף באמת. ובכל זאת החליט בלעם ללכת, ומדוע? מפני שרצה ביזיונות? לא, הוא הלך כי חשב שלמרות שהקב"ה אומר לו מה לעשות, הוא יוכל לעשות את ההיפך ולקלל, ועל זה "ויחר אף א-ל-ה-ים".

"ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו" (כ"ב - כ"א)

על אף שבלעם הרשע הולך בדרכו לקלל את ישראל ועל אף המידות הרעות שהיו בו, אומר **רבי יחזקאל לוינשטיין** זצ"ל בספרו "אור יחזקאל" הקב"ה לא עוזב אותו ועדיין דיבר עמו, כמו שכתוב "ויבוא אלוקים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך", ולכאורה מדוע דיבר עמו השי"ת, והרי ראינו את המדות הרעות הנמצאות בו ואת עומק שנאת ישראל בו הוא שרוי. וביותר יש להתעורר, לאחר כל זה, "ויקם בלעם בבוקר וילך עם שרי מואב ויחר אף אלוקים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו", ובחז"ל [במדבר רבה ב' - י"ג] מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטא שלא יחטא ויאבד. וחז"ל שיעל אף כל רשעתו של בלעם, מ"מ הקב"ה לא עוזבו ומשתדל בכל האפשרויות להחזירו למוטב, ושולח לו מלאך מיוחד של רחמים להצילו, ונעשה לו נס שאתונו פותחת את פיה, שזה שינוי הבריאה ממש, והכל כדי להחזירו למוטב, וראה בתורה באורך את כל הסימנים שהראה האתון כדי שאולי יתעורר בלעם ויבין שאין רצונו של ה' לקלל ויחזור בו. וזו הערה נפלאה לראות רחמי השי"ת וגודל חסדיו שלא ידח ממנו נדח ואף לרשע כבלעם עושה אותות ומופתים להצילו שלא יאבד.

"והוא רוכב על אתונו ושני נערי עמו" (כ"ב - כ"א)

הגמ' בסנהדרין [ק"ה:] אומרת, שאלו שרי מואב את בלעם, למה אתה רוכב על אתון? האם כבודו לא יכול להרשות לעצמו לרכב על סוס, הלא אתה אדם חשוב. ענה להם בלעם, "שדאי להו ברטיבא", כלומר, בלעם שם את הסוס שלו במרעה. אך יש להבין ומדוע שלא יקח אותו משם, הרי צריך לרכב ממדין למואב שזהו מרחק הגון? והתירוץ, לפני מכת ברד כתוב שמשה רבנו אומר לפרעה [שמות ט' - י"ז] "עודך מסתולל בעמי לבלתי

ותירץ, זה מה שאמר הכתוב, "כי הולך הוא", כלומר - לפי שהיה אז מהלך - שאינו יכול לכוון היטב, כמו שאמרו במתפלל 'היה רוכב על החמור - ירד, היה מהלך בדרך - יעמוד', ולקללתו היה צריך כוונה עצומה כמו שאמרו 'שאין כל בריה יכולה לכון אותה שעה' חוץ ממנו, אם כן היה צריך גם הוא לעמוד על כל פנים באותה שעה, ודברי פי חכם חן.

"ויחר אף א-ל-ה-ים כי הולך הוא" (כ"ב - כ"א)

מוזב בספר "הצדיק ר' שלמה" ביאור נחמד על פסוק זה, הגמרא בברכות [ו:] מספרת על צדוקי אחד, שכנו של ר' יהושע בן לוי, שהיה מציק לו מאוד, ור' יהושע בן לוי רצה להפטור ממנו. וניסה לנצל את הרגע שבו הקב"ה כועס ולקלל אותו באותו זמן ואותו צדוקי ימות, ומתי חל רגע זה? יש דרך לדעת זאת, על יד שרואים שכרבותו של תרנגול לבנה לגמרי. לקח ר' יהושע בן לוי תרנגול, וחיכה לרגע המדויק. כדי שבאותו רגע יוכל לקלל את אותו צדוקי, ולבטח קללתו תתקיים. כשהגיע הרגע, נרדם, הבין ר' יהושע בן לוי שמן השמים כונו שלא תתמלא בקשתו. בלעם שרצה לקלל את ישראל, רצה לכון את הרגע שבו הקב"ה כועס, מה עשה, לקח תרנגול וחיכה לרגע המתאים. אלא, שהוא ראה שהוא מתחיל לנמנם, וכדי שלא להרדם החל ללכת הלך ושוב. זהו שנאמר "ויחר אף א-ל-ה-ים כי הולך הוא", היה עליו כעס משמים על שהתעקש שלא להרדם ולכוון את קללתו לרגע כעסו של הקב"ה.

"ויחר אף א-ל-ה-ים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו" (כ"ב - כ"א)

שואל ה"חפץ חיים", "ויחר אף אלוקים" זו מידת הדין, "ויתיצב מלאך ה'" זו מידת הרחמים, מדוע באה מידת הרחמים לעזור לבלעם? אומר ה"חפץ חיים", אדם ירא שמים שומע וקשוב כל הזמן למה שנעשה סביבו, ומתרגם זאת לדברים רוחניים. הוא שומע! אבל אדם שאינו ירא שמים, רואה ושומע ובעצם לא שומע. הקב"ה כועס על בלעם, וברוב רחמיו שולח לו מלאך, ולא עזר, פתח את פי האתון ולא עזר. אדם כזה לא רואה ולא שומע. אדם צריך לדעת שכאשר הוא שומע משהו, עליו לחשוב ולהבין מה באמת רוצים לומר לו.

מסופר על **הבעל שם טוב**, שהיה לו ויכוח עם אחד הרבנים על דרכו, אמר לו אותו רב כי אינו יכול להבין את הדרך. ענה לו הבעש"ט, אל תאמר "אני לא יכול", אלא אני לא רוצה. הלך הרב, ובדרך פגש עגלון גוי שעגלתו התהפכה, וביקש מהרב עזרה. אמר לו הרב, "איני יכול לעזור לך". אמר לו העגלון, אל תגיד "אני לא יכול", אלא "אני לא רוצה". חזר הרב לבעש"ט. אדם צריך לשמוע ולראות את הנעשה סביבו, וזה ההיפך מבלעם. לכן כתוב "ויחר אף אלוקים", אבל יחד עם זאת שלח לבלעם את "מלאך ה'" - "רחמים", ניסה לרמוז לו לחזור, אבל זה לא עזר.

"ויחר אף אלוקים כי הולך הוא" (כ"ב - כ"א)

הקושיא עולה מאלה, למה חרה אף אלוקים, הלא אלוקים הרשה לילך, כדכתיב [פסוק כ']: 'אם לקרוא לך באו האנשים קום לך איתם'. ועיי' ברמב"ן.

שלחם". אומר בעל הטורים, ר"ת בלעם, שהיה היועץ של פרעה והוא שייעץ לו שלא לשלוח את בני ישראל מארצו. כשהגיעה מכת הברד, אומר התרגום "יונתן בן עוזיאל", הירא את דבר ה' הניס את בהמותיו לתוך הבית, ומי שלא, מתו בהמותיו. איוב שהיה ירא לדבר ה', הוא שהכניס את בהמותיו לבית, ובלעם שלא היה ירא לדבר ה', מתו בהמותיו בשדה. משמע, בלעם השאיר את סוסו במרעה, והגיע מכת ברד והרגה אותו, אבל האתון, שחז"ל אומרים שבלעם היה חי איתה, שהתה בביתו ולכן ניצלה.

"ושני נערי עמו" (כ"ב - כ"ג)

גם אצל אברהם אבינו, בשעה שהלך לעקוד את יצחק בנו נאמר בבראשית [כ"ב - ג'] "ויקח את שני נערי עמו", מה הענין בשני נערים? מבאר בעל ה"חידושי הרי"ם", במילה "נער" מרומזות שלוש המידות הטובות אצל אברהם אבינו וכנגדם שלוש המידות הרעות שהיו בבלעם: נ' - נפש. ע' - עין. ר' - רוח. וכך אנו מוצאים במשנה אבות [פ"ה - כ"ב]: כל מי שיש בידו שלושה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלושה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע: עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה - מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה רוח גבוהה ונפש רחבה - מתלמידיו של בלעם הרשע. וזה - סיים רבי יצחק מאיר - כוונת הכתוב אצל שניהם: "ושני נערי עמו", כל אחד לקח עמו לכל מקום את שלוש המידות הטובות בו ואת שלוש המידות אותן דאג להרחיק ממנו.

אך נשאלת השאלה, מדוע נחשבים בעלי המידות הרעות מתלמידיו של בלעם הרשע, מה היה להם ללמוד מבלעם, מילא אצל אברהם אבינו, צריך ללמוד כדי להיות עניי שזו מלאכה קשה מאוד, אבל כדי להיות מתלמידי בלעם, אפשר פשוט להפסיק להיות תלמידיו של אברהם אבינו ומיד הופכים לתלמידי בלעם? ההסבר הוא, בלעם רוכב על אתונו, היא מסרבת ללכת ונשענת לו על הרגל, והוא בתגובה מכה אותה. שואלת אותו האתון, תגיד, מה עשיתי לך שאתה מרביץ לי, פעם עשיתי לך דבר כזה? ענה לה בלעם, לא. הוא מדבר בשיא הטבעיות ובקור רוח כאילו זה דבר רגיל, טבעי שבהמה מדברת איתו. זו היתה המומחיות שלו, כשאתה בעל גאווה, תהיה כזה עד הסוף. כמו שאברהם אבינו לימד את תלמידיו להיות ענווים, כך להבדיל בלעם לימד את התלמידים שלו, אתם רואים, כך וכך עשיתי, הייתי קר רוח, כלומר, היה מה ללמוד ממנו, זאת לא היתה סתם "גאווה", אלא בשום מצב אל תצא מהחושים שלך, אל תתרגש מכלום.

ה"חפץ חיים" היה אומר, יש קונה עולמו בשעה אחת [עבודה זרה י"ח], כי לעיתים קרובות כל אשרו של אדם אינו תלוי אלא בהחלטה רגעית, יש ומחליט אדם לפעול פעולה שהיא רעה למענו וצופנת בקרבה הרס לרוחו - חייו ולכל עתידו. אותה שעה עלול אדם לשמוע אזהרה הנובעת ממעמקי פנימיותו, מצפונות ונשמתו, כל זה אינו נמשך אלא "כהרף עין". אשרי האיש שאיננו מחמיץ רגעים קדושים אלה, מקשיב לקול הקריאה הפנימית ומשנה את החלטתו הקודמת, ואז הוא ניצל לכל ימי חייו.

"ושני נערי עמו" (כ"ב - כ"ג)

מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליד עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה. [רש"י]

מבואר ברש"י שנערים אלו היו שמשו שהתלוו אליו מטעמי מחמץ חשיבותו, אך שמותיהם לא ידועים.

אמנם בתרגום יונתן כתב: ויחר אף ה' כי הולך הוא לקללם. ושני נערי יינים וימרים עמו. ומי היו שתי בחורים אלו, דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, בתרגום יונתן בן עוזיאל [שמות ז - י"א] שהיו ראשי המכשפים של מצרים, שעמדו לפני פרעה ועשו את האותות כנגד משה ואהרן, וכן כתב שם בתרגום יונתן בן עוזיאל [א' - ט"ו], שלפני שנולד משה הגיעו לפרעה שני מכשפים ואמרו לו שעתיד להיוולד בן אחד שעל ידו עתידה להיחרב כל ארץ מצרים. ולפיכך התלוו אל בלעם בדרכו לקלל את בני. וב"לקוט שמעוני" [שמות קע"ו - ה'] נאמר ששני מכשפים אלו היו בני בלעם.

עוד מובא בחז"ל שמכשפים אלו התגייירו לבסוף והצטרפו למסע בני"י במדבר, והם היו חלק מה'ערב רב' שעשו את העגל, כמובא בזהר [פר' כי תשא דף קצ"א] עה"פ 'ירא העם כי בושש משה' - בא שש שעות, נתכנסו ארבעים אלף שעלו עם ישראל ושני חרטומי מצרים עמהם - ינים וימברים - שעשו לפני פרעה כשפים. 'כיון שראו הנסים והנפלאות שעשה משה במצרים, חזרו למשה. אמר הקב"ה למשה: אל תקבל אותם. אמר משה: ריבון העולם, כיון שראו גבורתך הם רוצים להתגייר. ייראו גבורתך בכל יום, וידעו שאין אלו-ה' מבלעדיך. וקיבלם משה.

וב"דעת זקנים" [פסוק ל"ג] כתב ששני הנערים שהתלוו לבלעם הומתו ע"י המלאך יחד עם האתון כשנגלה לבלעם.

"ויך בלעם את האתון" (כ"ב - כ"ג)

בפסוקים מבואר שבלעם הכה את האתון שלוש פעמים. אמנם בפעם הראשונה כתוב "ויך בלעם את האתון" [כ"ב - ג'], ובפעם השנייה כתוב [שם - כ"ה] "ויוסף להכותה". בפסוקים הנ"ל לא מוזכר במה הכה. ובפעם השלישית כתוב [שם - כ"ז] "ויך את האתון במקל". ויש להבין מה החילוק.

כתב החזקוני [בפסוק כ"ז] לבאר, בפעם הראשונה והשנייה הכה אותה במתג או שוט, משום שסיבת ההכאה היתה כדי לכוון אותה לדרך, אבל בפעם השלישית זה היה מכה שבאה כדי להעניש, ולזה היתה ההכאה במקל שזה חזק יותר.

והרוקח כתב, בפעם הראשונה והשנייה בלעם הכה את האתון ברגלו, אבל בפעם השלישית שהאתון רבצה תחת בלעם הוא לא יכל להכות אותה ברגלו ולכן הכה במקל.

"ויעמוד מלאך ה'" (כ"ב - כ"ד)

עשר פעמים נאמר בפרשה "מלאך ה'", אומר הגר"א מוילנא, שהם כנגד עשרה ניסיונות שנחננה בלעם הרשע ולא השגיח בכולם.

א'. "ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו והוא רכב על אתנו ושני נערי עמו" [פסוק כ"ב].

ב'. "ותרא האתון את מלאך ה' נצב בדרך וחרבו שלופה בידו" [פסוק כ"ג].

ג. ויעמד מלאך ה' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה" [פסוק כ"ד].

ד'. "ותרא האתון את מלאך ה' ותלחץ אל הקיר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר ויסף להכתה" [פסוק כ"ה].

ה'. "ויוסף מלאך ה' עבור ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאלו" [פסוק כ"ו].

ו'. "ותרא האתון את מלאך יהוה ותרבץ תחת בלעם ויחר אף בלעם ויך את האתון במקל" [פסוק כ"ז].

ז'. "ויגל ה' את עיני בלעם וירא את מלאך ה' נצב בדרך וחרבו שלופה בידו ויקד וישתחו לאפיו" [פסוק כ"ח].

ח'. "ויאמר אלי מלאך ה' על מה הכית את אתנך זה שלוש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי" [פסוק כ"ט].

ט'. "ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם רע בעיניך אשובה לי" [פסוק ל"ד].

י'. "ויאמר מלאך ה' אל בלעם לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר" [פסוק ל"ה].

כנגד עשרה ניסיונות שנתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם, נתנסה בלעם עשרה ניסיונות ולא השיג בהם כלל. היה עומד על כך רבי אייזיק שר ראש ישיבת סלבודקא, צא ולמד מה בין ניסיונותיו של אברהם אבינו ע"ה, לבין ניסיונותיו של בלעם. בעוד שניסיונותיו של אברהם אבינו היה לקיים רצון ה', הרי בלעם רצה לעבור את פי ה', ולא עזרו לו עשרת הניסיונות, האזהרות שהזהר לסור מדרך הרעה.

המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין מוסיף, על הפסוק "ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו", כתב רש"י, מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד. פרשה זו צריכה לעורר את האדם. אם בלעם הרשע, ראש וראשון לכל דבר שבטומאה, משתדלים בו מן השמים ועושים את כל העצות כדי שלא יאבד, על אחת כמה וכמה עושים בשביל כל יהודי כדי להצילו מן החטא. ועוד יש ללמוד, כי כאן בעולם הזה, משתנה הטבע ונשלח משמים שליח של רחמים להציל את האדם, אבל צריך לדעת שזה דווקא בעולם הזה, עולם של עשייה ובחירה, אבל לעולם הבא, נעשה האדם "חופשי" ואז נאבד הוא לגמרי בחטאיו.

יסוד זה היה שונה רבי יצחק בלזר, בעולם הבא כבר לא נכיר את הקב"ה, ושלא נסיק ונלמד מהתקרבותו אלינו בעולם הזה לאשר צפוי לנו בעולם הבא.

"ויעמוד מלאך ה' במשעול הכרמים גדר מזה גדר מזה" (כ"ג - כ"ד)

סתם גדר של אבנים הוא. [רש"י]

מאי נפק"מ ממה היתה עשויה הגדר? מובא בספר "מעיינה של תורה" בשם ספר "תולדות יצחק", יעקב אבינו כרת ברית עם לבן, ולאות - הם עשו גל אבנים - "עד הגל הזה ועדה המצבה אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה ואם אתה לא תעבור אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה" [בראשית ל"א - נ"ב]. הראשון שהפר את הברית היה בלעם, כאשר בא לקלל את ישראל, ולכן אל האבנים האלו נלחצה רגלו של בלעם ועשתה אותו חיגר [א.ה. כן

כתב במדרש תנחומא בסוף פרשת ויצא, שהגל אבנים שבנו לבן ויעקב היה הגדר אבנים שנלחץ עליו רגלו של בלעם]. ולזה התכוון רש"י בציינו שהיתה זו גדר של אבנים, היינו, שהיה זה אותו גל אבנים ששימש אותו לברית שכרת יעקב אבינו עם לבן.

ה"כנסת מרדכי" מסדיגורא אמר בזה יסוד עצום: גדר אבנים אם מוציאים ממנה אבן אחת, אזי כל הגדר מתחילה אט אט להתפרק ומתמוטט לבסוף. כך הוא ברוחניות, אם האדם פוגע וסותר את אחד הסייגים והגדרים ביהדות, לבסוף יכשל גם באיסורים חמורים. זה מה שכתב כאן רש"י: רמזו לו לבלעם, ראה, ישראל שומרים את התורה והמצוות כמו גדר של אבנים, ולכן אינם יראים מקללתך, כי אינה יכולה להזיק להם.

"ויעמוד מלאך ה' במשעול הכרמים גדר מזה גדר מזה וכו' ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר ויסף להכותה" (כ"ג - כ"ד - כ"ה)

שואל רבי דוד סולוביצ'יק, מדוע התורה תחילה כותבת "גדר" ומסיימת ב"קיר"? ומתקן, גדר הוא דבר שבא להפריד בין שני דברים, או להפריד ולגדור מקום אחד מהמקום השני, וכמו שהמשנה אומרת בתחילת מסכת בבא בתרא "וכן בגינה מקום שנהגו לגדור מחייבין אותו", ששם הנידון בחלוקת השותפים ועשיית גדר להפריד ביניהם. אבל לשון "קיר", אין על זה שם מחיצה, אלא היא גוף החפץ הנדון, וכל גדר קרויה ג"כ "קיר" אם לא מצד זה שהיא משמשת כמפריד. לכן, תחילה כשהתורה כתבה משעול הכרמים, כתוב "גדר", כי הוא מפריד בין הכרם לדרך, אבל כשהתורה מספרת על שנלחצה רגלו, קראו לזה "קיר", כי לגבי זה אין נפק"מ למה ולאיה תפקיד משמשת גדר זו, ועתה אין היא אלא "קיר".

"ותרא האתון את מלאך ה'" (כ"ג - כ"ד)

כותב הרמב"ן, שלא יכול להיות שהאתון ראתה את מלאך ה', שמלאך הוא לא גוף שרואים, וכשהם מתגלים לנביאים או לבעלי רוח הקודש כמו שמצינו אצל דניאל, הם רואים אותם במראות "הנפש המשכלת" כלשון הרמב"ן. ולכן מבאר הרמב"ן, "ותרא האתון", שהאתון הרגישה בדבר מפחיד שמרתיע אותה לעבור, ולכן כשהקב"ה נתן לה את כח הדיבור, היא לא אמרה לבלעם "הנה מלאך ה' וכו'", כי זה לא בהשגה שלה, אלא רק אמרה לבלעם "ההסכן הסכנתי לעשות לך כה". ולכן גם בהמשך "ותרא האתון את מלאך ה' ניצב בדרך וחרבו שלופה בידו", שאין הכוונה שראתה מלאך ובידו חרב, אלא רמזה התורה כי בגלל שעמד המלאך מוכן להכותה, נבהלה, כי נדמה היה לה שבאים לשחוט אותה.

"וידך את האתון במקל" (כ"ג - כ"ד)

בספר "מלא העומר" כותב בדרך צחות, אחרי שהאתון לחצה את רגל בלעם לקיר, נהיה חיגר וזקוק היה למקל. רמז לכך, במה שאמרה האתון "כי הכיתיני זה שלש רגלים", שהגמ' בשבת [קני"ג] אומרת, "טוב שתים משלש" (טובים שתי רגלים של ימי בחרות משלש של זקנה), שצריך משענת עם רגליו.

שואלים הראשונים, הרי את המלאך שעמד באמצע הדרך ראה רק בלעם ולא אף אחד ממלווייו, מדוע נעשה נס כזה? מילא אם היו עושים את הנס לפני קהל רב, מובן גודל הנס, אבל מדוע לעשות נס שתועלתו רק לאדם אחד? עונה ה"משך חכמה", בלעם הרי רצה לקלל והקב"ה לא נתן לו, ומדוע? כי הקב"ה לא רצה שהעמים יבואו להילחם בעם ישראל, כי הקב"ה רצה שיפחדו. ולכאורה, לשם מה מונעים את המלחמה, הרי בין כה וכה ינצחו? מסביר ה"משך חכמה", בשביל לנצח צריך זכויות, ולא תמיד יש לעם ישראל את הזכויות הנדרשות, ולכן מוטב שעם ישראל לא יגיעו כלל למצב מלחמה. איך עושים את זה? ע"י שכולם יפחדו ויחששו מישראל. ואיך גורמים לכך? ע"י זה שהולכים אל האישיות הכי גבוהה שיש לגויים, האיש שבאים להתייעץ איתו, ושמים לו כפה את הנבואה מה שעם ישראל עתיד לעשות לאומות, וכך גורמים לכולם לפחד ולחשוש מעם ישראל ולא להילחם בהם. ראה לדבר מדברי רחב למרגלים [ב' - י"א] א. "כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים". ב. "ואשר עשיתם לשני מלכי האמורי אשר בעבר הירדן". ג. "ונשמע וימס לבבנו". ומדוע כתוב עכשיו נשמע, הרי היא כבר אמרה "כי שמענו"? אומר ה"משך חכמה", "ונשמע" את בלעם, "וימס לבבנו". שמענו את דברי בלעם, וזה מה שמפחיד אותנו יותר מכל. אבל איך מוכיחים שדברי בלעם אמת? פותחים את הפה של האתון לפני כל השרים, וכששמעו כולם את דברי האתון, כולם באו לביתם וסיפרו שראו את האתון מדברת ואומרת לו שלא יילך.

המשנה באבות [פרק ה' משנה ו'] אומרת, עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, ואלו הם, פי הארץ ופי הבאר ופי האתון וכו'. אומר רבי חיים שמואלביץ, ברגע האחרון של ימי בריאת העולם נבראה בריאה מיוחדת של "פי האתון", והוא שינוי בטבעו של עולם, וכיון שאין דבר מחודש בעולם לאחר ששת ימי בראשית, היה פי האתון צריך להיבראות עוד בששת ימי בראשית, וכיון שהיה צורך בפתיחת פי האתון, הוקדמה בריאתו יותר מאלפיים שנה לפני זה.

שואל ר' חיים, לאיזה צורך היו צריכים את פי האתון? והרי לא היה הדבר לשם הצלת ישראל, שהרי האתון לא מנעה את בלעם ללכת, אלא הוצרך הקב"ה למנוע את קללתו באופן אחר, א"כ כל פתיחת פי האתון היתה כדי שבלעם לא יחטא, ובכל זאת הלך בלעם לקלל את ישראל. אומר ר' חיים, רואים שהקב"ה שינה את טבע העולם ונבראה בריאה מיוחדת בערב שבת בין השמשות, וכל זאת כדי שיהיה ניסיון למנוע את בלעם, ואף על פי שעוד לפני כן רשע גמור היה ומושחת שבמושחתים, אע"פ כן, כדי למנוע ממנו הידרדרות נוספת, כדאי לשנות סדרי עולם.

אמנם לפי ה"משך חכמה" שהובא לעיל מבואר שהקב"ה ברא את פי האתון כדי להפחיד את אומות העולם שלא יילחמו עם ישראל.

להודיע שחם הקב"ה על כבודן של בריות ויודע צרכן וסתם פי הבהמה, שאילו היתה מדברת, לא היו יכולים לשעבדה ולעמוד בה שזו הטיפשות שבבהמה וזה חכם שבחכמים כיון שדיברה לא היה יכול לעמד בה. [במד"ר כ' י"ד].

הסטייפלר בספרו "ברכת פרי" שואל, מדוע באמת אם בהמה יכולה לדבר אי אפשר היה לעמוד בפניה? ומתרץ, אם הבהמה היתה מדברת, היא היתה אומרת רק את האמת לאמיתה, כיון שאין לה שכל לשקר ולהעלים דברים, וכנגד הטחת האמת אי אפשר לעמוד. והראה, שלכאורה בלעם היה יכול להכחיש את דברי אתונו, ויכל לומר לשלוחים שהיא משקרת. אלא שבלעם הבין, שבמקרה זה כולם היו מאמינים לאתון ולא לו. וזה מה שאמרו חז"ל במדרש רבה [פרשת ויגש] אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה, בלעם החכם שבאומות העולם לא היה יכול לעמוד בפני תוכחתה של אתונו, לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד "לפי מה שהוא" ... על אחת כמה וכמה. ההקבלה בין תוכחת האתון לבין התוכחה של העתיד לבוא שבה יוכיחו כל אחד ואחד "לפי מה שהוא" היא, שבדברי האתון הוצגה האמת כמות שהיא לעין כל, כך גם בדינו של הקב"ה תתגלה האמת לאמיתה בכל פרטיה ופרטי פרטיה, וממילא יתבטלו ביטול גמור כל תירוצי הכזב.

רבי אהרן בקשט מתרץ, לבעל חיים יש הבנה מסוימת, הנמוכה ביותר שיש, ומעבר לזה איננו יכול להשיג כלום, ואם לא יכול להשיג כלום, שכלו הוא פשוט ללא שום עקמימות. אבל האדם שלחכמתו אין גבול, ומאידך יכול בשכלו לרדת לשפל המדרגה ואז הוא יכול להיות גרוע מבני האדם. עקמימותו של בלעם הורידה אותו לכזו דיוטא תחתונה, עד כדי כך שאם האתון היתה ממשיכה לדבר, לא היה מסוגל להתמודד איתה על אף חכמתו.

פעם התכנסה אסיפה חשובה בענין ציבורי, בביתו של רבי יצחק יעקב מפוניבז' זצ"ל בעל ה"זכר יצחק". כמה מן המסובים היו מן ההדיוטות שעלו לגדולה, ואלו החלו להתנכח זה עם זה - מי מיוחס ונכבד יותר. נרעש רבי יצחק מן הוויכוח, חבט על השולחן ואמר: פעם באו החמורים בקובלנה לפני הקב"ה, שהם מופלים לרעה מכל בעלי החיים. הם עובדים שעות רבות בפרך, ואדונם רודה בהם ללא רחם. לכן מבקשים הם מענה לשון, כדי שיוכלו לעורר את רחמי בעליהם בעת צרה. הסכים עמם הקב"ה וערך ניסיון עם אתונו של בלעם. אולם מה אירע, ברגע שניתנה לה הרשות לדבר, פתחה את פיה ובמקום להסביר מדוע נטתה מן הדרך - שזו היתה הסיבה למכות שקיבלה, והחלה היא לספר את יחוסה: 'הלא אנוכי אתונך אשר רכבת עלי מעודך' ... מאז, חזרה וניטלה לשון מן החמורים. מוטב שישתקו השוטים ...

כותב הרמב"ן שטעם הנס הזה להראות לבלעם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם, להודיעו כי השם פותח פי הנאלמים וכל שכן שיאלם ברצונו פי

המדברים גם ישים בפייהם דברים לדבר כרצונו כי הכל בידו ולהזהירו שלא ילך אחר נחש וקסם ויקללם בהם כי מנחש וקסם היה. שואל האדמו"ר מסאטמר מדוע פרסמה התורה את נס פתיחת פי האתון, ולא פרסמה את נס פתיחת הנחש בבראשית? ומתרץ, רש"י מפרש שהמלאך שנעמד לו לשטן בדרך, היה מלאך של רחמים שרצה למנוע ממנו מלחטוא, וא"כ, גם נס זה של פתיחת פי האתון היה ממידת רחמיו של הקב"ה למנוע את בלעם מלחטוא, לכן פרסמה התורה נס זה. לעומת זאת, נס הנחש היה מצד כח הרע, כדי להחטיא את האדם, ולכן לא פרסמה התורה את הנס.

"ויפתח ה' את פי האתון" (כ"ב - כ"ה)

אע"פ שדיבר בלעם בלשון הקודש, לשונו סרוח ומדבר בלשון טומאה. [תנחומא ט']

שאל רבי שמועון משה דיסקין, מראשי ישיבת קול תורה, מהיכן ידע המדרש שהאתון דיברה לשון הקודש, אולי הוא דיבר איתה בשפה אחרת? בפשטות יש לומר, כיון שהכל ענין נבואה, מן הסתם דיבר איתה בלשון הקודש. ועל דרך החידוד ניתן לומר, שהאתון דיברה בוודאי לשון הקודש, שהרי אין זה סתם נס, אלא פי האתון נברא בין השמשות, ולשון יש רק אחת - לשון הקודש, והשאר הן הסכמות האומות. וא"כ, בלעם לא יכול להשיב לאתון בשפות לעז, שמהיכן תבין אותם, ועל כרחך שבלעם דיבר איתה בלשון הקודש.

"ויפתח ה' את פי האתון" (כ"ב - כ"ה)

שואל רבנו בחיי, איך יתכן שאחרי שבלעם שמע את האתון מדברת אליו הוא לא נאלם דום, הוא לא נהיה בהלם. מן הראוי היה, שכאשר ישמע בלעם את דיבורה של האתון, יחשוב ויתבונן כי מאת ה' היתה זאת (ועיין במדרש, ששרי מואב תמהו מאוד שלא ראו נס כזה מימיהם)? אומר רבנו בחיי, שבלעם מתוך אכזריותו ורוע טבעו, ומרוב חפצו ללכת ולקלל את ישראל, כלל לא התפעל מדיבורה של אתונו, והחל לדון איתה על טענותיה נגדו כאדם המדבר עם חבירו.

רבי חיים קניבסקי מתרץ, בלעם רצה להראות לשרים כאילו היא רגילה לדבר איתו תמיד, והוא מתווכח איתה ומסביר לה כדי שיראו חשיבותו. וזה מראה על גודל השנאה שלו. אבל הסוף היה, שהבהמה ניצחה אותו, ולא היה לו מה לענות לה, ונשאר בבושה מול השרים.

בספר **"מלאכת מחשבת"** מתרץ, שזה גופא מה שהאתון אמרה לבלעם, "הלא אנכי אתנגד", כלומר, אני נמצאת אצלך מנעורי ומעולם לא דיברתי, האם הורגלתי מימי לעשות לך זה, האם שמעת אותי מדברת כהיום הזה, א"כ למה אינך משתומם על המראה הגדול הזה.

"כי הכיתני זה שלש רגלים" (כ"ב - כ"ה)

רמז לו, אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלוש רגלים בשנה. [רש"י] שואל רבי שלמה קלוגר, מדוע הזכירה התורה רק שלש רגלים, ומה עם תפילין? מה עם שבת? יום כיפור? כשרות? ומתרץ, כתוב בקהלת [י"א - ב']

גן "תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ: אם ימלאו העבים גשם, על הארץ יריקו, אם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא". מסביר רבי שלמה קלוגר, "תן חלק לשבעה" אלו שבעת ימי החג, "וגם לשמונה" זה שמיני עצרת. וב"ילקוט שמעוני" בפרשת פנחס כתוב, ראוי היה שמיני עצרת להיות חמישים יום אחרי סוכות כמו ששבועות הוא חמישים יום אחרי פסח, למה א"כ קבע הקב"ה את שמיני עצרת מיד לאחר חג הסוכות ביום השמיני? כי הקב"ה ריחם על עם ישראל, חג הפסח חל באביב וחג השבועות חל בקיץ, אבל בחורף בתקופת סוכות יורדים גשמים שעלולים להקשות על העליה לבית המקדש, לכן הצמיד הקב"ה את שמיני עצרת לחג הסוכות.

הדבר מתבאר יפה בפסוק "תן חלק לשבעה" אלו שבעת ימי החג, "וגם לשמונה" זה שמיני עצרת שהוא חג נפרד, ולמה הקב"ה הצמיד? "כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ, אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ואם יפול עץ (הכוונה לצדיק) בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא", הוא יתקשה לעלות לרגל בפעם השניה. אך מאחר שהקב"ה אוהב את עם ישראל, הצמיד את שמיני עצרת לחג הסוכות. לפי"ז מבואר מדוע הזכיר דווקא שלושה הרגלים? אומר ה"ילקוט גרשוני", שים לב בלעם, את מי אתה עומד לקלל? אומה שיש לה רק שלושה רגלים ולא ארבעה, ולמה אין לנו ארבעה רגלים? כי הקב"ה אוהב אותנו ולכן עשה לנו את השמיני עצרת צמוד לחג הסוכות. כלומר, אין הענין תלוי ברגלים עצמם, אלא בסימן ובמופת שהקב"ה אוהב אותנו, ואומה כזאת אתה מנסה ללכת ולקלל.

"כתב סופר" מתרץ, משמירת שבת אינו מוכח שמשמר עבור המצוה ומאמין בחידוש העולם, אלא ששוכנת כי כל אדם העובד כל השבוע - צריך מנוחה יום א' בשבוע. אבל כששומר את הרגלים והם ג"כ כשבת, בזה מראה שאינו שוכנת להנאת גופו ולטובתו, דלפעמים יו"ט חל סמוך לשבת, וממילא גם שמירת שבת דיליה היתה לכוונה הרצויה - לקיים מצות ה'. ואתי שפיר לרמז לו שמירת ג' רגלים, דמשמירת שבת לחוד - אין מוכח שעושים בכוונה לה'.

"משך חכמה" מתרץ, הגמ' בחגיגה [ב'] אומרת על הפסוק [שמות ל"ד - כ"ג] "שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה'", יראה (חיריק שוא) כתיב, וקרינן י' ר' אה (צירה קמץ). ופירש רש"י, שהכוונה שאדם רואה את השכינה ושהאדון בא לראותו, וא"כ כל עולי הרגל ראו פני שכינה, ואתה בלעם גם את מלאך ה' אינך רואה.

"אבני נזר" מסביר, כי המצוה הזאת היא הפוכה מהמהות של אומות העולם, שאף שהם גם רוצים בחגיגהם קרבת אלקים, בכל זאת הם לא זונחים את מעשיהם הרעים, וישראל הפוך מהם. וההוכחה, ממצות עליה לרגל, שמשאירים את כל הנפש והרכוש, עולים לרגל ליראות ולראות בתנאים לא נוחים, וזה עיקר מצוות עליה לרגל, ולכן מי שאין לו קרקע אינו עולה.

בספר **"בנין אריאל"** מסביר, שעל הפסוק **"וישית אל המדבר פניו"** [כ"ד - א'] אומר התרגום, כלפי המדבר, להזכיר את חטא העגל כדי לעורר קטרוג על עם ישראל, ואז הקללה שלו תוכל לחול. אבל הוא לא ידע שאנו אומרים (בחז"ל) בפיוט של שחרית ליום שני של פסח **"יכופר אלה, באלה הם מועדי"** - חטא העגל שאמרו בו ישראל **"אלה אלהיך ישראל"** מתכפר ב"אלה הם מועדי". כלומר, בזה שישאל חוגגים את המועדים, זה מהווה כפרה על חטא העגל, ולכן מזכירים דווקא את הרגלים.

האדמו"ר מפילוב הסביר, העליה לרגל מסמלת את כח הסבל של עם ישראל. שלוש פעמים בשנה עלו כל בני ישראל לרגל, הלחץ והדחוק היה נורא, ובכל זאת אומרים חז"ל באבות [ה' - ה'] **"ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים"**, שלא התלוננו בכלל, ואת הלחץ הגדול נשאו בסבלנות. זה שנאמר בלעם, כשנלחצה רגלך אל הקיר, צעקת והתרגזת, לא יכולת להבליג על כאבך, ואתה רוצה לעקור אומה שמוכנה ויכולה לסבול סבל רב, לא תתגבר עליה.

רבי שמעון הירש שליט"א בספרו **"שה לבית"** תירץ, כל כוחו של בלעם הרשע שתום העין - היה בכח עין הרעה שלו, שבזה היה מזיק לאחרים. וכמו שפירש רש"י [ע"פ וישא בלעם את עינו] (כ"ד, ב') **"ביקש להכניס בהם עין רעה"**. והנה לעומת זאת האומה הישראלית מקיימת את מצות הרגל שבה נאמר **"שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' אלקי ישראל"** [שמות ל"ד, כ"ג, ועיין בתוס' בבא בתרא כ"א, ד"ה **"כי מציון תצא תורה"**, וכתוב בגמ' שהעולה לירושלים - על ידי ראיית הקדושה הגדולה וראיית הכהנים העוסקים בעבודה - מכוין לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה. וזה מה שרמזה האתון לבלעם, היאך אתה בא בכוח עיניך הרעים, לעקור אומה זו שכוח וקדושת עיניהם רבה יותר מכוחך, כי על ידי שחוגגים שלש רגלים בשנה - זוכים לראות בעיניהם את המראות הגדולות של גילוי שכינה, ובוודאי אי אפשר בכוח עיניך הרעים להזיקם.

ובזה ביאר מה שהביא רש"י להלן את דברי חז"ל [סנהדרין ק"ה] על הפסוק **"נאום הגבר שתום העין"**, למדנו שסומא באחת מעיניו היה, והיינו - הסומא באחת מעיניו פטור מן הראיה, כמבאר בגמ' [חגיגה ב'], ובא לומר שבלעם הוא בדומה לסומא באחת מעיניו - שאינו יכול לעלות לרגל ולזכות לראיית גילוי השכינה.

בספר **"פנינים"** מתרץ הנה מובא בגמרא [פסחים ח'] **"שלוחי מצווה אינם ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן"**, מנלן? **"משלוש רגלים"**. כיוון שבשלוש רגלים, כתוב בתורה **"ולא יחמוד איש את ארצו בעלותה לראות את פני ה' אלוך שלוש פעמים בשנה"** ולומדת מכך הגמרא שרכושו של האדם לא ייזק כשעולה לרגל, וקל וחומר שהאדם עצמו לא ייזק.

והרי עם ישראל עוסקים כל היום במצוות, או שהם הולכים למצווה (תפילה, לימוד התורה, עשיית חסד וכדו') או שהם חוזרים ממצווה, והם בגדר **"שלוחי מצווה"** שאינם ניזוקין.

ובלעם רצה לקלל ולהזיק לעם ישראל. אז פתח ה' את פי האתון, ואמרה לבלעם: **"למה הכיתני זה שלוש רגלים"**, הרי משלוש הרגלים אנו לומדים שעם ישראל אינם ניזוקין, ואיך אתה רוצה להזיק לעם ישראל? לא תצליח! כיוון שעם ישראל הם שלוחי מצווה ואינם ניזוקים, שזה אנו לומדים מ"שלוש רגלים"...

בספר **"פנינים יקרים"** מתרץ עפ"י מו"כ במדרש, שאל הקב"ה לבלעם, אם תעקור ישראל מי יקיים התורה, הלא חזרת על כל אומה ולשון ולא קיבלוה. אמר בלעם, אני אקיים. מסביר הפנינים יקרים, בלעם לא יכול לעלות לרגל, כי היה גם חגר וגם סומא באחת מעיניו שפטור מראיה, וא"כ מובן מה שאמר לו הקב"ה, אתה רוצה לעקור אומה שעולה לרגל ואתה לא יכול לקיים את זה.

"ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי" (כ"ב - ב"ט)

בספר **"מלא העומר"** שואל, מה הכוונה **"כי התעללת בי"**, וכי בעל חיים יכול להתעלל בבן אדם? ההיפך, בן אדם מתעלל בבעל חיים. ומתרץ, בלעם לא הבין, מה הולך פה, את מדברת? עד עכשיו חשבתי שאת אתון, ואתון מכים במקל, כעת כשאת מדברת אני מבין שאת בכלל לא אתון אלא אדם! א"כ יש לי תביעה על ההתעללות בי, ולא עוד, אלא שעכשיו לא אניש אותך במקל כי אם בחרב כפי שהורגים אדם! ענתה לו האתון בחזרה: וכי אני בן אדם? וכי אינך מכירני? **"הלא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך"**, פתאום אתה חושב שאינני אתון, הייתי אתון ונשארתי אתון, רק שנס גדול מתרחש כעת לפניך. אי אפשר בכלל לתאר מה שהתרחש שם, ושום התפעלות מצידו, הוא עוד מתווכח איתו: לא במקל, אלא בחרב הייתי הורג אותך.

"ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך" (כ"ב - ב"ט)

"לו יש חרב בידי" - גנות גדולה היתה לו דבר זה בעיני השרים, זה הולך להרוג אומה שלמה בפיו, ולא אתון זה צריך לכלי זין". [רש"י] אומר ה"מקרי דרדקי", בלעם היה חי עם בהמתו, את כל הדברים עשה עם כוחות הטומאה, ובדרך זו הכניס לעצמו את הטומאה, לכן כדי לעשות כישופים היה זקוק גם לבהמה.

ומובא בזהר הקדוש, שעל החרב של בלעם היו חקוקים צורות של נחשים, וכשהלך לעשות משהו, היה צריך **"כלי עבודה"**, או לבהמה שלו או לחרב שלו. בפעם הזאת הוא לקח בהמה ולא לקח חרב, והראיה שבפרשה לא מוזכרת חרב, וזה מה שאמר בלעם **"לו יש חרב בידי"** הייתי יכול לוותר עלייך ולהרוג אותך, אך מכיון שאין לי חרב אז אני זקוק לך ואני לא יכול להרוג אותך.

"ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך" (כ"ב - ב"ט)

התרגום מתרגם **"ארי חכת בי"**. שואל האדמו"ר רבי גרשון העניך מראדזין, היכן מוזכר שהיא צחקה ממנו? ומתרץ, הרי האתון לחצה רגלו אל הקיר,

לטובת אומות העולם [סוכה נ"ה]. וזהו נרמז בפסוק - 'שלוש רגלים', שבלעם רצה לעקור אומה החוגגת שלש רגלים, מפני שרגלים אלו נותנים להם את הכח להתגבר על שלושת מידותיו הרעות.

"ויאמר אליו מלאך ה'" (כ"ב - ל"ב)

שואל רבי אברהם דב מאבריש בספרו "בת עין", איך זכה אותו רשע לחזות ולדבר עם מלאך האלוקים? ותירץ על פי הגמרא [סנהדרין ק"ה]: שהאתון התווכחה עם בלעם ובזתה אותו, ואחרי בזיונות כאלו, אף איש טמא כבלעם יכול לחזות ולדבר עם מלאך האלוקים. על פי זה אפשר לומר, שהקב"ה רצה שבלעם ילך עם שרים רבים וחשובים יותר מאשר השליחים ששלח בלך בתחילה, כי רצה שבזיונו יהיה גדול יותר כשהאתון תבייש אותו בפני השרים החשובים, שהבושה בפניהם גדולה יותר, ואז יהיה ראוי לראות את המלאך ולדבר עמו.

"ויאמר אליו מלאך ה' על מה הכית את אתונך זה שלוש רגלים וגו'" (כ"ב - ל"ב)
כותב "רבינו אפרים": "על מה הכית את אתונך" - מכאן רמז למה שכתב ב"ספר חסידים" [אות מ"ד], כל מי שרוכב על הסוס ומכה אותו במגפיים, עתיד הוא ליתן את הדין וכו'. וכך כתב ב"ספר חסידים": "... אף אם עשה צער לבהמה בחינם, כמו שמשים עליה משאוי יותר מכדי הראוי, ומכה אותה והיא אינה יכולה ללכת, בא לדין על שציער בעלי חיים, וכן המושכים אזני החתולים להשמיע צעקתם, הם חוטאים. גם דרשו חכמים: 'ביום ההוא נאום ה' אכה כל סוס בתמהון ורוכבו בשגעון וגו' [זכריה י"ב - ד'] - עתיד הקב"ה להיפרע עלבון סוסים מרוכביהם, על שהכו אותן במגפיים וכו'".

"ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי" (כ"ב - ל"ד)

זאת היתה התגובה של בלעם אחרי שהאתון דיברה. סיפר רבי ראובן קרלינשטיין - היה פעם גנב שבשעה שלוש לפנות בוקר טיפס על צינורות הביוב כדי להגיע ולהיכנס לדירה בחשכת הלילה. חלפה שם נידת משטרה, והוא נתפס. העמידוהו למשפט, השופט נותן לו תוכחה ומוסר. בסיום דבריו שואל השופט 'האם אתה מתחרט על מעשיך?' ודאי, אם הייתי יודע שחולפת שם נידת, לא הייתי עושה את זה. כך נראה בלעם כשהמלאך התגלה אליו ובלעם אמר: "חטאתי כי לא ידעתי".

"חטאתי כי לא ידעתי" (כ"ב - ל"ד)

שואל השל"ה, אם בלעם לא ידע כי מלאך ה' ניצב לקראתו בדרך, מדוע אמר "חטאתי"? אלא, האדם מועד לעולם וחייב על מעשיו גם אם עשה אותם בשוגג, כיון שלא מתבונן ונותן ליבו על מעשיו. כשבלעם ראה את התנהגותה התמוהה של אתונו, היה צריך לפשפש במעשיו ולהתעורר ממעשה האתון, להבין מה הקב"ה רוצה ממנו, ואם היה מתבונן בוודאי היה מבין את רעת מעשיו, לכן אמר בלעם "חטאתי". מדוע בחר בלעם דווקא במילה זו "חטאתי", כי קבלה הייתה לו לבלעם שהאומר תיבת "חטאתי" אין כל מלאך ובריה יכולים להזיקו, ולכן אמר תיבה זו. אבל טעות גוי גרמה

כמו שכתוב "ותלחץ רגל בלעם אל הקיר", והלחיצה היתה כל כך חזקה שהפכה אותו לחיגר, וכמו שהגמ' אומרת, בלעם חיגר ברגלו היה, ואחרי כל זה היא עוד שואלת "מה עשיתי לך", וכי יש היתול גדול מזה.

"לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך" (כ"ב - כ"ט)

גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים, זה הולך להרוג אומה שלמה בפיו, ולא אתון זו צריך לכלי זין. [רש"י]
מדוע באמת בלעם נצרך לחרב כדי להרוג את האתון ולא השתמש בכח הקללה כדי להורגו? מתירץ רבי חיים קניבסקי, בלעם לא יכל לבזבז את כח הקללה על האתון, כי אז לא היה יכול להשתמש פעם נוספת באותו יום. והראיה, אלישע שלח את גיחזי עם מטתו כדי להחיות את הנער המת. בדרך, ניסה גיחזי את כוחו של המטה, הוא שם אותו על פגר כלב מת, והכלב קם לתחייה, אח"כ שם אותו על הנער המת והוא לא התעורר, מפני שכבר השתמש בכח של המטה לדבר אחר.

סיפר רבי חיים קניבסקי, רבי מרדכי בנעט רצה לגמול טובה למישהו שהיטיב עמו, אמר לו, שיקנה כרטיס הגרלה ואמר לו את המספר, והמספר הזה יזכה בגורל. ההוא רצה לדעת האם באמת הוא יזכה, הוא החליט לעשות ניסוי בבית, לקח פתקאות, רשם עליהם מספרים, ובתוכם המספר של הכרטיס המדובר. ערך הגרלה, ואכן, המספר עלה בגורל. בגורל האמיתי, הכרטיס לא זכה. הוא בא לר' מרדכי בנעט, ושאל מדוע לא זכיתי? סיפר לו שעשה הגרלה לניסיון בבית, "שוטה", אמר לו ר' מרדכי בנעט, "אני התפללתי שהמספר יעלה בגורל, ואתה בזבזת את הזכיה בגורל מדומה". והוסיף, כשלא נגזר - אז לא הולך, אין עצה ואין תבונה נגד ה'.

"כי עתה הרגתיך" (כ"ב - כ"ט)

תמה האדמו"ר מקוסון שליט"א בספרו "הצבי והצדק", מה פשעה ומה חטאה, שהיה רוצה בלעם להורגו, הלא ראה שיש כאן איזה אונס ואין דרכה בכך לענותו ולהכאיבו? ותירץ, כששמע שפתחה את פיה וניתן לה כוח הדיבור, נפל עליו מוראה שתגלה קלונו וכל תועבותיו, כמו שאכן היה אח"כ באמרה 'הלא אנכי אתונך וגו'', לפיכך רצה להרגו בטרם תדבר.

"ויאמר אליו מלאך ה' על מה הכית את אתונך זה שלש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי" (כ"ב - ל"ב)

כתב ה"שפת אמת" [תרנ"א], שנינו במשנה [אבות פ"ג - מ"ט] מי שיש בו שלושה דברים הללו - עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו, ולהיפך חס ושלום, מתלמידיו של בלעם הרשע. שלושה מידות אלו - עין טובה רוח נמוכה ונפש שפלה - כוללים את כל מהות האדם, והם היפוך הגמור מקנאה, תאוה וכבוד. בשלש רגלים זוכים לשלושה מידות אלו: פסח הוא בבחינת 'נפש שפלה' - שהרי אוכלים בו לחם עוני, שבועות בו ניתנה התורה הוא בבחינת 'רוח נמוכה', שהתורה דומה למים שיורדים למקום נמוך [תענית ח'], וסוכות הוא בבחינת 'עין טובה', בה מקריבים שבעים פרים

לו להוסיף את המילים "כי לא ידעתי", ובכך קלקל את החרטה שהביע, משום ש"אם תלמד - תדע".

"ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרוא לך וכו' האמנם לא אוכל כבודך" (כ"ב - ל"ז)

נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון. [רש"י]

שואל המגיד מדובנא, מנין לו זאת? ויתרין במשל, הביאו רופא מומחה לטפל בחולה. הרופא בדק אותו שעה שלימה, לאחר הבדיקה אמר, אני מבקש שתשלמו לי כעת על הביקור. אמרו לו, בקשה כזו סימן שאתה לא תולה הרבה תקווה שהחולה יבריא, ואתה חושש ששעותיו ספורות. שואל הרופא, איך אתם רואים את זה? ענו לו, אם אתה דורש תשלום מידי, סימן שלא תבקר אצלו פעם נוספת... ולכן אתה חושש על כסף. כאשר הגיע בלעם אל בלק, הוא רצה מיד את הכסף, אמר לו בלק, "הרי אם תצליח יהיה לך הרבה כבוד וגם תקבל הרבה כסף, למה אתה רוצה את כל הכסף עכשיו? זאת אומרת שאתה לא צופה להצלחה, וכשלא מצליחים לא מקבלים כסף... ולכן אתה דורש מיידית". ועל זה אמר לו בלק "האומנם לא אוכל כבודך?" האם אתה חושש שאחרי שתקלל אותם לא תזכה לכבוד, הרי שאתה חושש שאח"כ באמת לא תהיה ראוי לכבוד, "נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון".

"ויהי בבוקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם (כ"ב - מ"א)

יש להבין איך היה יכול לראות את בני ישראל, הלא היו מוקפים בענני כבוד מכל הצדדים.

ותירץ ה"אמרי אמת" (הובא ב"ליקוטי יהודה"), המעשה עם בלעם היה כפי הנראה בסוכות וזאת עפ"י מש"כ במדרש [במדב"ר י"ט - ל"ב] שמלחמת סיחון היה באלול, ואם כן מעשה בלעם היה בתשרי, ולפי"ז מלמעלה לא היו אז ענני כבוד כדי שיוכלו לישב בסוכה, ולכן הי' יכול לראותם. וע"ע להלן מש"כ על הפסוק "ה' אלקיו עמו ותרועת מלך ב"ו" (כ"ג - כ"א) בשם ה"מגלה עמוקות".

"ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים" (כ"ג - א)

כתב החזקוני, כדי להכריע שבעה מזבחות שבנו שבעה צדיקים עד משה, אדם, הבל, נח, אברהם, יצחק, יעקב, משה, כדי להציל בהם שבעה עמים, וכנגדם נשא משלו שבע פעמים.

"בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה" (כ"ג - א)

מה המשמעות של המילה "בזה"? בספר "חרש אבן" מביא את דברי הספרי [בפרשת וזאת הברכה] "ולא קם נביא עוד בישראל כמושה", כמושה לא קם, אבל באומות העולם קם, ומנו בלעם. וחשב עצמו כמושה בחינת "זה לעומת זה עשה אלקים", זה בקדושה וזה בטומאה, ורצה בלעם שיתעלה על שאר הנביאים, שהם ניבאו ב"כה"!" משה ניבא ב"זה" [עיי' רש"י מטות ל' - ב'], ולכן אמר "בנה לי בזה", והקב"ה שם לו רסן בפיו, ואמר לו "שוב אל בלק וכה תדבר", היינו רק במילה "כה", ולכן היה מוכרח לומר לבלק "התייצב כה על עולותיך ואנכי אקרה כה", שאין לי חלק בלשון זה.

בספר "כנפי נשרים" מתרין, ישנם דברים שעצם אי ידיעתם הוא חטא. למשל, בן המכה את הוריו, לא יוכל להתנצל ולומר שלא ידע שאסור להכות הורים, וכן שומר ראש של המלך שיטען לא ידעתי מי המלך! כך הנביא ביחס למלאך, אם הנביא אומר שלא ידע כי המלאך עומד נגדו, הוא חוטא. וזה אמר בלעם, חטאתי בזה שלא ידעתי, כי מאחר שאני נביא, הייתי צריך לדעת שמלאך עומד נגדי, ומה שלא ידעתי, זה עצמו חטא.

המגיד מדובנא מתרין שאלה זו בדרך משל (הו"ד בספר "פנינים"). אנו אומרים בוידוי "על חטא שחטאנו לפניך ביודעים ובלא יודעים", וגם כאן נשאלת אותה שאלה, מילא חטא שחטאנו ביודעים, חייבים אנו לשוב עליו ולהכות עליו "על חטא", אבל מה אשמים אנו על חטא שחטאנו בלא יודעים? אלא, זה יובן במשל. מעשה בעשיר אחד שחפיש אפיקים להשקיע את כספו. מה עשה? שכר אומן שייצר כלים עדינים, מלאכת מחשבת. שכר עבורו בית מלאכה, רכש את כל כלי האומנות שנוקק ושילם לו משכורת מכובדת מידי חודש. השניים החליטו כי יתחלקו ביניהם ברווחים ממכירת המוצרים. האומן החל בעבודתו, והעשיר עמד בהתחייבותו. יום אחד מצא העשיר את האומן ברחובה של עיר בשעות העבודה, חשש האומן שהעשיר יחשוד בו שהוא מטייל להנאתו בשעה שהוא אמור לעבוד, פנה אליו ואמר לו, "אני הולך לצרכי עבודתי, כלי פלוני אבד לי ואני הולך לקנותו". שמע העשיר ואמר לו "מיום זה ואילך ההסכם בינינו בטל ומבוטל, פנה אל בית המלאכה והשב לי את הכלים". האומן לא האמין למשמע אוזניו, מה קרה? על מה אתה מרוגז? על כלי שאבד? הרי אני הולך לקנות אותו מכספי, לא ביקשתי ממך את הכסף. אמר לו העשיר "לא", לא הבעיה היא הכסף, אבל מכילי זה נוכחתי לדעת שאתה אוכל לחם חינם ואתה לא מייצר כלום, כי אם היית עסוק במלאכתך תמיד, הכלי לא היה נעלם לך. והנמשל, השכחה וחוסר הידיעה אינה עוון, והחטא שנעשה מחמתה הוא אונס גמור, אבל השכחה וחוסר הידיעה מעידה עליו שהוא אינו שרוי בעולם של קבלת עול ועבודת ה' של יראת שמים וחרדת הדין, ועל זה ייענש. כך הוא הדבר אצלנו, בלעם אומר "חטאתי כי לא ידעתי", נכון לא ידעתי אי אפשר לחייב אותך, אבל זה שנתת לעצמך לא לדעת, מעידה עליך שאתה "ליץ", קוסם ומכשף חסר תועלת.

מסופר, על רבי חיים מצאנז ששאל רב אחד מחסידי, מדוע הוא לא מתעניין בגורלו המר של פלוני אלמוני מתושבי עירו. ענה לו הרב, לא ידעתי כלל על מצבו הגרוע. נוף בו ר' חיים ואמר לו, אצל בלעם כתוב "חטאתי כי לא ידעתי", לכאורה קשה, אם לא ידע, במה חטא? משמע שאי הידיעה היא עצמה החטא. רב או אחד מבני עליה, צריך לדעת על כל עוול וקיפוח, הוא צריך להרגיש דברים מעין אלה, ואם לא יודע וגם אינו מרגיש, הרי זה פגם וחטא.

"ויעל בלק כאשר דיבר בלעם ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח" (כ"ג - ב')
 שואל ה"אבני נזר", כיון שרצה להידמות לישראל, מדוע לא הקריב כבשים, הרי ישראל מקריבים פרים אילים וכבשים? ומתרץ שבקרבת התמיד לקחו רק כבשים ולא פרים שהם מובחרים, כי הכבשים מורים על הכנעה, וכמו שכתוב בחז"ל, מה כבשים ראשו של זה בצד זנבו של זה, וזוהי מעלת ישראל, "כי אתם המועט מכל העמים", שאתם ממועטים עצמכם, והאומות הם ההיפך הגמור, נתתי גדולה לנבוכדנאצר, אמר "אעלה על במתי עד", הכל הולך אצלם עם גאווה, לכן אין לכבשים מקום בקרבן האומות.

"ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח" (כ"ג - ב')

שואל רבי חיים קניבסקי, בהקדמה הראשונה כתוב "ויעל בלק ובלעם", אבל בשאר ההקדמות כתוב "ויעל פר ואיל במזבח", רק בלק בלי בלעם, מדוע? ומתרץ, הגמ' בגי' [ל"א]. אומרת, על דבר זה נסמית עינו של בלעם, שאמר "ומספר את רובע ישראל", ולכן נאמר לאחר מכן "נאום הגבר שתם העין". וא"כ, אחרי הברכה הראשונה שבירכם בלעם, הוא נעשה בעל מום, והרי הגמ' בובחים [ט"ו]. אומרת, שבעל מום פסול להקריב אפילו בבמה, ואפילו בן נח פסול אם בעל מום הוא. א"כ, בהקדמה ראשונה כאשר לא היה בעל מום, יכול היה בלעם להקריב, אבל אח"כ כאשר נסמא עינו, הקריב בלק לבדו. ואפילו שהגמ' בסנהדרין [ק"ה]. מבארת, שכבר בהתחלה היה חגיר ברגלו, מהאמתן שלחצה לו את הרגל, אבל כבר פירש שם רש"י, כמו "בוקא דאטמא שף מדוכתיה", כאילו העצם נקעה ממקומה, וא"כ, הוא לא היה "מחוסר אבר" ולכן כשר היה להקריב כדן בן נח, אבל כאשר עינו נסמא, נחשב כ"מחוסר אבר" ונפסל מלהקריב.

"וילך שפי" (כ"ג - ג')

שפי ר"ת שמנן פתן יינן. אומר ה"חתם סופר", הגמ' בשבת [י"ז]. אומרת, גזרו על פתן משום יינן, ויינן משום בנותיהם, ועצת בלעם היתה להכשיל את בני ישראל בבנות מואב, איך? ע"י שיאכלו משמנם ומפיתם ומיינם ואז יכשלו בבנותיהם, וזה מרומז במילה "שפי".

"את שבעת המזבחות ערכתי" (כ"ג - ד')

בספר "סוד צדיק" הובא בשם רבי שלמה מזוועהיל זצ"ל שביאר בדרך צחות, יכולים לדבר עם הקב"ה שבע פעמים ועדיין להישאר בסוף עם כל המידות הגרועות כבלעם הרשע, כמו בלעם שדיבר שבע פעמים עם הקב"ה והיו בו כל המידות הרעות כמו שאמרו רז"ל [אבות ה' - ט"ז] 'עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע', וזאת משום שקנין המידות תלוי בעבודה עצמית ולא ענין סגולה או ענין אחר.

"וישא משלו ויאמר" (כ"ג - ז')

יש להבין, מדוע נקראים דברי ברכתו של בלעם ושבחו על ישראל בשם "משל", הלא הכל הם דברי אמת, ואילו "משל" נקרא דבר שאינו אמת והוא בא לסבר את האוזן, בכדי שמתוך המשל יובן הנמשל?

מתרץ רבי נתן גשטטנר זצוק"ל, כתוב בגמ' [סנהדרין ק"ה]: "מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בליבו, ביקש לומר שלא יהיו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות - 'מה טבו אהליך יעקב' [כ"ד - ה], לא תשרה שכנה עליהם - 'ומשכנותיך ישראל'". נמצא שברכותיו הטובות לא היו אלא משל וסימן על כוונתו הרעה, והנמשל האמיתי הוא מה שהיה בליבו להרע לישראל. ולכן נאמר בכל דברי ברכתו ושבחו על ישראל "וישא משלו", כי דברי השבח מבחינתו לא היו אמיתיים כלל, אלא אכן רק בבחינת משל שמהם מובן הנמשל.

"וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק" (כ"ג - ז')

המגיד מדובנא הסביר פסוק זה במשל, מגיד מעיירה אחת שהיתה מלאה גנבים ורמאים, הלך אל עיר ואם בישראל שהיתה מלאה חכמים ויראי שמים. התחיל המגיד להטיף מוסר לקהל מעל הבמה. אמרו, עד שאתה מטיף לנו מוסר, חזור למקומך והטף מוסר לאנשי עירך הידועים במעלליהם. כך בלעם, הגיע מהררי קדם ממקומות מלאים במעשים רעים, משם הוא בא להוכיח את ישראל.

"וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל מה אקב לא קבה קל ומה אועם לא זעם ה'" (כ"ג - ז')

שואל ה"חנוכת התורה", מה פשר המילים היפות האלה של בלעם? ומתרץ, מנין האותיות בשמותם של האבות הוא שלוש עשרה, אברהם - חמשה, יצחק - ארבע, יעקב - ארבע, סה"כ שלוש עשרה. אצל האמהות, שרה - שלוש, רבקה - ארבע, רחל - שלוש, לאה - שלוש, סה"כ שלוש עשרה, וביחד עם האבות עשרים ושש, שזה גם הגימטריה של שם הוי"ה. ליעקב הוסיפו שם ישראל - חמש, יוצא סה"כ שלושים ואחד, כלומר "לא". מתי קוראים ליעקב יעקב ומתי קוראים לו ישראל? יעקב "כי קטן יעקב ודל", ישראל - "כי שרית עם אלוקים ואנשים ותוכל". בא בלעם ורוצה לקלל, איך? "ואל זועם בכל יום", א-ל זה אותיות לא, אומר בלעם לבלק, אתה רוצה שאקלל את העם הזה, תביא לי את השם של אבא שלו, אך יש לי בעיה מה לומר: יעקב או ישראל, אם אומר "ישראל", יוצא שזה בסה"כ שלושים ואחד אותיות, אבל מתי קוראים להם ישראל? כשהם עושים מצוות והכל בסדר איתם, או אז "מה אקב לא קבה א-ל", בשלושים ואחד אין כעס. אם תאמר לי לומר את השם יעקב, הרי סה"כ יש עשרים ושש אותיות, וזה יוצא שם הוי"ה שזה שם של רחמים.

"לכה ארה לי יעקב" (כ"ג - ז')

כותב הגר"א מוילנא, המתפלל על חבירו, צריך הוא להזכיר את שמו. כמו כן, המבקש להזיק לחבירו באמצעות כח הנעלם, כמו שביקש בלעם לעשות לישראל ע"י כישוף וניחוש, גם צריך להזכיר את שמו. ולכן, כשביקש בלעם להזיק לכלל ישראל, לא שייך שיזכיר את כל שישים ריבוא השמות של בני ישראל, מה עשה אותו רשע? הלך לשרשם של ישראל, אל האבות שמהם יצאה האומה כולה, לכן הוא אמר "לכה ארה לי יעקב", שהוא בחיר האבות וממנו יצאו שבטי קה.

"מה אקב לא קבה א-ל" (כ"ג - ה')

למשה רבכם גדולה, ומה אמר? "ונחנו מה", נתתי לדוד המלך גדולה, ומה אמר? "אנכי תולעת ולא איש". "כי אתם המעט", ולכן אני אוהב אתכם. אומר ה"תכלת מרדכי", זה שאמר בלעם "כי מראש צורים אראנו", ראיתי את ההר שהקב"ה נתן עליו את התורה, היה זה הר סיני הנמוך שבהרים, ומאז אני מבין שהקב"ה אוהב את נמוכי הרוח. "ומגבעות אשורנו". עכשיו אני מבין "הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב", מי "מנה עפר יעקב", הם כל הזמן משפילים את עצמם ולכן הקב"ה אוהב אותם.

אומר רבי שמואל בראך בספרו "בהיות הבוקר", מידי בוקר לפני פרשת הקרבנות אנו אומרים "מה אנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקותנו מה כוחנו מה גבורתנו הלא כל הגיבורים כאין לפניך וכו' וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל", גדולי ישראל ממעטים עצמם ונוהגים בענווה ובשפלות. ככל שהאדם יודע יותר, הוא יודע גם כמה הוא לא יודע, וממילא הוא יותר ויותר ממועט את עצמו. "מה כוחנו מה גבורתנו", זה שאנו יודעים ש"כל הגיבורים כאין לפניך", כלומר, עיקר מעלתנו ועיקר כוחנו הוא בזה שאנו מודעים לאפסות כוחנו. מדוע הקב"ה אוהב אותנו, "לא מרובכם", אלא "כי אתם המעט מכל העמים", בגלל ש"כל הגיבורים כאין לפניך", לכן הקב"ה אוהב אותנו, וזה עיקר כוחנו וגבורתנו, שאנו יודעים זאת!

"כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישכון וכו'" (כ"ג - ט')
הגמ' בתענית [ט']. אומרת שהבאר שהלכה עם ישראל במדבר היתה בזכותה של מרים. אומר ה"חתם סופר", הדבר רמוז במילים מראש צורים", שתי אותיות הראשונות של המילה "מראש" מר, ושתי אותיות אחרונות של "צורים" ים, ביחד מרים. רמז נוסף בפסוק [תהילים ק"ד - ה'] "ההפכי הצור אגם מים", סופי תיבות מרים.

"כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב" (כ"ג - ט')

המגיד מדובנא ביאר פסוק זה במשל, אדם צועד בדרך אל העיר הגדולה. אם הדרך ישרה ואין מה שיפסיק בינו ובין העיר, לא הר ולא גבעה, יכול הוא לראות את העיר אף אם היא רחוקה ממנו כברת דרך ארוכה. לא כן אם מפסיק הר או גבעה, הרי אפילו אם העיר קרובה, אינו יכול לראותה ונדמה לו כאילו היא עדיין רחוקה ממנו. הנמשל, בלעם הרשע מסביר מדוע יש לישראל זכות אבות, אפילו שכבר עברו הרבה דורות בין האבות ובין בניהם, כי אין שום דבר המפסיק ביניהם, כי מאז ועד עתה לא התערב בישראל שום זרע גוי אחר. וזה מה שאמר "כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו", עם ישראל דומה לאדם ההולך במישור, ללא כל הפסקה של הר או גבעה, מדוע? מפני מעלתם, "הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב", לאורך כל השנים לא התערבו בגוים, ולכן עומדת להם זכות אבות.

"הן עם לבדד ישכון" (כ"ג - ט')

כתוב במדרש [שמו"ר ט"ו], כל האותיות שבא"ב מצטרפות אחת לחברתה למנין עשר. א' - ט' = עשר, וכן ב' - ח', ג' - ו', ד' - ו', ורק האות ה' אין לה בת זוג לצירוף עשר, רק עם עוד אות ה'. גם האות נון אין לה צירוף למאה, אלא

הגמ' בברכות [י]. אומרת על הפסוק "וידע דעת עליון", שהיה בלעם יודע לכיון אותה שעה שהקב"ה כועס בה. וכמה זעמו? רגע, ולא יותר. בתוספות שם שאלו, מה היה בלעם יכול לומר ברגע אחד? ומתרץ תוס', את המילה "כלם". אומר ה"חתם סופר", אמר בלעם, "מה אקב לא קבה א-ל", הרי בקללה זו הקב"ה כבר קילל אותם, כמו שכתוב בפרשת כי תשא [ל"ב - י'] "הניחה לי וחרה אפי בהם ואכלם" ומשה ביטלה בתפילתו, אם כן קללה זו בכלל לא תזיק להם.

"מה אקב" (כ"ג - ה')

כותב בספר "ראה חכמה" המילים "מה אקב" הם ר"ת מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו, כי בזכות הברכות שבני ישראל מברכים על המצוות שמקיימים, אין הם ראויים לקללה אלא לברכה, וכן תיקן דוד המלך לומר מאה ברכות בכל יום להצילים ממגיפה ע"י הברכות.

"מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה'" (כ"ג - ה')

שלמה המלך אומר בחכמתו [משלי י' - ה'] "כל אמרת אלו-ה צרופה". אומר ה"יישב לב": פירוש הקדוש ברוך הוא מצרף את האותיות ומהפכן מרעה לטובה ומקללה לברכה. וכגון שהופך נג"ע לענ"ג.

והנה דרשו חז"ל [ברכות יז.] שזעמו של הקדוש ברוך הוא הוא רגע, ואין כל בריה יכולה לכיון אותה שעה חוץ מבלעם הרשע, שנאמר בו [במדבר כ"ד - ט'] "וידע דעת עליון". ולכן נאמר [שם כ"ג - ה'] "מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה'", שכל אותם ימים לא כעס ה', כדי למנוע את קללתו של בלעם, כי אילו היה ה' כועס היה בלעם מכיון את קללתו כנגד ישראל לאותו רגע ולא היה נשאר מהם שריד ופליט חס ושלום. ושאלו התוספות, מה היה יכול בלעם לומר באותו רגע? ותרצו: שהיה אומר "כלם!", היינו שיכלה את ישראל חס ושלום. אלא ש"כל אמרת אלו-ה צרופה" וה' היפך את צירופי האותיות מ'כלם' ל'מלך', שנאמר [שם כ"ג - כ"א] "ותרעת מלך בו". וזהו שאנו אומרים בראש השנה "המלך", דהיינו שיהפוך ה' את ה'כלם' ל'מלך'.

"ומה אזעם לא זעם ה'" (כ"ג - ה')

המהר"ם בן חביב (מסלונים) אומר, הגמ' בראש השנה [ל"א]. אומרת, "ששת אלפים שנה יהיה העולם", אלפיים הראשונים חטאו בזנות, אלפיים אמצעיים בעבודה זרה והאלפיים האחרונים בממון, וסימנך "זעם" זנות עבודה זרה ממון.

"כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב" (כ"ג - ט')

הגמ' בחולין [פ"ט]. אומרת, כתוב בתורה "לא מרובכם מכל העמים חשק ה' ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים" [דברים יז - ז], הקב"ה לא בחר בכם כי אתם מרובים, אלא להיפך - "כי אתם המעט", ממעטים את עצמכם בענווה. נתתי לאברהם אביכם גדולה, ומה אמר? "ואנכי עפר ואפר", נתתי

רק עם האות נון. י' - צ' = מאה, וכן כ' - פ', ל' - ע', מ' - ס', ורק הנון אין לו בת זוג. וזה הרמז כאן, "הן", כמו האותיות ה' ונ' שאינן מצטרפות למספר היסוד לשום אות אחרת, כך "עם לבדד ישכון", אין ישראל יכולים להתחבר עם שום אומה ולשון.

אומר הגר"א מוילנא, גם כ' סופית (ך') אין לה בן זוג, כי ק' - מאה, ר' = מאתיים, ש' = שלוש מאות, ת' = ארבע מאות, וגם האותיות הסופיות נחשבות לגימטריה, ולכן ך' = חמש מאות, ם = שש מאות, ן' = שבע מאות, ף' = שמונה מאות, ץ' = תשע מאות. מכאן ש- האות ץ' ק' = אלף, ף' ר' = אלף, ן' ש' = אלף, ם' ת' = אלף, האות ך' נשארת בלי בן זוג. אומר הגאון מוילנא, זה מה שכתוב בשיר השירים [א' - ט"ו - ט"ז] "הנך יפה רעייתי הנך יפה עינייך יונים הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה", אומר הקב"ה לישראל, "הנך", רק אותיות אלו, וישראל שאין להם בן זוג, עונים להקב"ה, "הנך יפה", רק אתה.

"הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב" (כ"ג - ט')

כותב הנצי"ב ב"העמק דבר", לא כדרך כל אומה ולשון דרכם של ישראל. אומות העולם, כשהם גולים ממוולדתם, הם מתערבים עם האומה שהגלתה אותם, והם זוכים ליתר אהבה וחשיבות מאשר אם היו נותרים בייחודם מובדלים מהאומה שבתוכה הם גרים כעת. לא כן עם ישראל, כשישראל שוכנים "לבדם", נפרדים ושומרים על ייחודם, אז "ישכון" במנוחה ובכבוד, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליהם, ואין איש מתחרה עמם. אך אם "ובגוים", כאשר הם מבקשים להתערב בקרב האומות, "לא יתחשב", אין הם נחשבים בעיניהם כלל וכלל.

רבי אלחנן וסרמן באחת מדרשותיו, הסביר את הפסוק "הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב". ההבדל בין עם לבין גוי, גוי הכוונה לאומה שיושבת לבטח בארצה, אבל עם מתייחס לקבוצת אנשים שמיוחדים בשפתם או בלבושם, ואפילו שאין להם ארץ ומדינה משלהם, בכל זאת הם נקראים "עם" אחד. לזה התכוון בלעם בנבואתו, "הן עם לבדד ישכון", עם ישראל אינו זקוק לארץ ולמולדת בשביל להיקרא "עם", כי עצם היותם "לבדד", נבדלים מכל האומות בדתם ובנימוסיהם, היא הופכת אותם לעם. "ובגוים לא יתחשב", הארץ אינה נחשבת בעיניהם כמו כל הגוים שזקוקים לארץ ולמולדת כדי להיקרא עם ולאום. ומה שאנו משתוקקים לארץ ישראל, זה לא שאנו צריכים מדינה, אלא כל השתוקקותנו לארץ ישראל הוא משום קדושתה והאפשרות לקיים בה מצוות התלויות בארץ.

"הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב" (כ"ג - ט')

כתוב בגמ', בלשון יוונית קוראים "הן" [שבת ל"א: מ"ק כ"ח. ועוד]. ותמוה, וכי בתורה כתובות מילים ביוונית, והלא היא נכתבה על טהרת לשון הקודש? גם המילה טטפת לקוחה משפה זרה, טט בלשון כתפי פירושו שתיים, ופת הוא שניים בלשון אפריקה, ביחד ארבע. ומכאן הגמ' בסנהדרין [ד.] אומרת, שיש לכתוב בתפילין ארבע פרשיות. ושוב קשה, מדוע חז"ל דורשים את דרשתם על סמך מילים שאינן לשון הקודש, ואיך ניתן לומר שבתורה נרמזים מילים לועזיות? אומר השל"ה, "אל יעלה בדעתך שהתורה כתבה

"מי מנה עפר יעקב" (כ"ג - י')

כתוב במדרש על פסוק זה, "מי מנה עפר", אלו ישראל שמלים את בניהם ואח"כ מכסים בעפר. מסביר הרב צדקה בספרו "קול יהודה", משמע שבלעם לא פחד ממצוות המילה עצמה, אלא ממה שמכסים את המילה בעפר, והדבר מפליא. לכן אומר רבי יהודה צדקה, בלעם ראה אצל עם ישראל דבר הפלא ופלא, עושים ברית מילה במסירות נפש, ילד קטן בן שמונה ימים, לכולם זה כואב, ואע"פ כן עושים את הברית, אך לא מתגאים בזה, אלא מכסים בעפר. מידת הצניעות והענווה לעשות דבר גדול ולכסות, מזה התפעל ופחד בלעם.

"מי מנה עפר יעקב" (כ"ג - י')

מבאר ה"חפץ חיים" בלק ביקש מבלעם תספור את עם ישראל וכך יהיה בהם נגף, אמר לו בלעם והלא עם ישראל הם צדיקים, וצדיקים במיתתם קרויים חיים, ואם כן אני צריך לספור גם את ה'שוכני עפר' ואיך אני יכול "מי מנה עפר יעקב".

"מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל" (כ"ג - י')

ה"בן איש חי" מבאר פסוק זה על דרך הרמז. בלק הכין כל פעם שבעה מזבחות, והקריבו עליהם שבעה פרים ושבעה אילים במטרה להרע לישראל. בא בלעם רצה לקלל ויצאו לו ברכות. אמר לו בלק, מדוע ברכת? ענה "מי מנה עפר יעקב", אתה הקרבת ארבעים ושתיים קרבנות ואתה חושב שמוזה אוכל לקלל אותם? הרי הם מקריבים בחג הסוכות שבעים קרבנות. "מי מנה עפר יעקב", מי יוכל להם לישראל שמקריבים ע' פרים. מסיים ה"בן איש חי", "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו", המרגלים מתו מיתה מבוזה מאוד, בלעם אמר שהיה מוכן למות מיתה כזאת אם ייחשב כחלק מהעם הזה. "תמות נפשי מות ישרים", כמיתתם של עשרה ראשי בני ישראל, המרגלים, שהיתה מיתה מבוזה, ובלבד ש"תהי אחריתי כמוהו".

"מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו" (כ"ג - י')

בלעם אמר "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו", אמר ה"חפץ חיים" מי שרוצה למות כיהודי, צריך לחיות כיהודי. אבל הרשע הזה רוצה לחיות כגוי ולמות כיהודי, דבר זה הוא בלתי אפשרי.

יצחק ורביקה, יעקב ולאח. כשאברהם בא לקנות את המערה, היו קבורים שם אדם וחוה, והיו צריכים להיקבר עוד ששה אנשים - שלושת האבות ושלוש אמהות. כל הצדיקים האלו לא מתו, הם ימותו שעה אחת לפני תחיית המתים, ולכן הקדימה התורה קבורה למיתתה, ומה היא הפעם השביעית? ראשו של עשיו, שגם בחייו כבר היה נקרא מות, כשאר הרשעים שבחייהם קרויים מתים, וכמו שהגמ' אומרת בברכות [י"ח:], ולכן נאמר "מתוך קבור", הקדים מיתה לקבורה. וזה מה שביקש בלעם, "תמת נפשי מות ישרים", כמו הצדיקים שקודם שוכבים ורק אח"כ מתים. אך כמובן שדבר זה אינו אפשרי, כי לא ניתן לחיות כבלעם ולמות כאברהם אבינו.

"תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו" (כ"ג - י')

בלעם הרשע איחל לעצמו למות מיתת צדיקים, ובאיזה ישרים מדובר? מפרשים חז"ל [עבודה זרה כ"ה:] שישירים היינו - אברהם יצחק ויעקב, שעליהם אמרו חז"ל [בבא בתרא י"ז:] בנשיקה מתו. ומה נפלא שהמנוול הזה - בלעם, ביקש לעצמו לא פחות מזה, הוא שכל חייו היו חיי הפקר ותאוה, ופרץ גדרו של עולם. לא הרגיש בגנותו ושפלותו עד כדי כך שנדמה לו שראוי הוא שבמיתתו יזכה למיתת נשיקה??

ביאר הגאון אבי שמשון דוד פינקוס זצ"ל בספרו "תפארת שמשון", כאן באה התורה ללמדנו ולהזהירנו, עד כמה האדם יכול לרמות את עצמו ולא לדעת היכן הוא עומד, מה מצבו האמיתי, ומה מחכה לו. בלעם חמד שתהיה דוקא אחריתו בגן עדן עם צדיקי ישראל, אבל לא אמר 'תחיה נפשי חיי ישרים', כי בחייו לא רצה לחיות חיי ישרים - אלא חיי תאוה רשעות והפקרות, ורק בסיום חייו רצה למות מות ישרים, כמו יהודי טוב ולזכות לגן עדן.

וכן אנו רואים הרבה אנשים שיעשו את כל ההשתדלות שיזכו למיתת צדיקים, שיאמרו אחריהם קדיש, ילמדו משניות לעילוי נשמתו, ושתהיה להם לוויה יהודית כשרה, ונדמה להם שעל ידי שיזכו למיתת צדיקים - תהי אחריתם עמהם בגן עדן.

ובאמת זו היתה טעותו של בלעם הרשע, אבל אנו יודעים שרק מי שחי חיי ישרים - הוא שימות מיתת ישרים ותהיה אחריתו עם צדיקי ישראל, אבל מי שבחייו אינו הולך בדרך ישרים - לא יועיל לו למות מיתת ישרים.

ובספורנו פירש את הפסוק - 'ותהי אחריתי כמוהו, וז"ל: שתהיה אחריתי וצאצאי מעי כמו ישראל, כי אמנם בניו של אדם ויוצאי חלציו נקראים 'אחריתו', ע"כ. היינו שתאוות בלעם הרשע היתה שיהיו לו בנים צדיקים. וגם זאת רואים אנו בעניינו יום יום - שאנשים רוצים בכל מאודם שבניהם יהיו צדיקים וילמדו תורה, ואף עושים השתדלות גדולה בעניין, אבל לעצמם מסתפקים ב'מועט' בכל הנוגע ללימוד התורה וקיום המצוות. גם זו היתה אחת מטעותיו של בלעם הרשע, כי הכלל הוא שהבנים הולכים בדרכי אבותיהם, והדרך לזכות לבנים טובים היא כאשר האב והאם עצמם הולכים בדרך התורה, וכך אנו מבקשים בכל יום 'ונהיה אנחנו וצאצאינו לומדי תורתך, היינו חטיבה אחת' אנחנו וצאצאינו'. ומה נואלו אותם אנשים - המקילים לעצמם להסתכל בכל דבר כיעור, ולבניהם לא ירשו להסתכל. אם זה סם המוות לילדך - זה גם סם המוות בשבילך. או שבאים הביתה בלילה ומתיישבים לקרוא עיתון או להתעסק בשטויות, ואומרים לבן קח

בהגדה של פסח "שרפי קודש" מביא, זקן אחד אמר לפני הרב הקדוש רבי יעקב מאזיביצא, הלוואי ואזכה למות כיהודי כשר. גער בו: הלא זו היתה בקשתו של בלעם הרשע, "תמות נפשי מות ישרים", אבל יהודי צריך לשאוף לחיות כיהודי כשר.

בספר "גבעת שאול" כתב, בזמן מלחמת העולם הראשונה, היו הרבה פליטים יהודים שנאלצו לעבור על כל התורה כולה כי כתוב "וחי בהם" [ויקרא י"ח - ה:], והגמ' ביומא [פ"ה:] אומרת, "וחי בהם" - ולא שימות בהם, חוץ משלוש העבירות החמורות, כלומר, בפועל קיימו ארבע מצוות: עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים וכן גם את "וחי בהם". וזה מה שכתוב "מי מנה עפר יעקב", גם כאשר בני יעקב נמצאים במצב של עפר, שנתונים למרמס תחת עול הגויים ונאלצים לעבור על מצוות התורה בגלל היותם במצב של פיקוח נפש, גם אז "ומספר את רבע", ארבע מצוות הם כן מקיימים. ממילא, בשעת מיתתם הם יכולים להיות רגועים ושלמים בדעתם, כי הם עשו כפי מה שנדרש מהם לעשות במצב כזה, ולכן "תמת נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו", הלוואי שגם אנו נזכה למות כמוהם.

ה"אמרי אמת" היה אומר [פנחס תרס"ה:], כשצדיקים רואים שיש עת רצון, הם מניחין את עצמם וצרכיהם ומתפללים רק עבור ישראל. אבל באומות העולם הוא להיפך, וכשמוצאים עת רצון דואגים רק לעצמם. כך מצינו אצל בלעם, כשהוא ראה שיש עת רצון נפלאה שלא זעם ה', מיהר והתפלל עבור עצמו 'תמות נפשי מות ישרים'.

"תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו" (כ"ג - י')

ב"אגרת הטיול" אומר רבי חיים (אחי המהר"ל מפראג), שיש כאן רמז לקדיש יתום מן התורה. "ישרים" ראשי תיבות יהא שמיה רבא מברך, היו"ד היתה באה לרמוז שאומרים את הקדיש במניין. בלעם רוצה למות כמו יהודי, ואומר "ותהי אחריתי כמוהו", מה הפירוש "אחריתי"?

כותב בספר "טיול בפרדס", הגמרא בשבת [קנ"ב:] מספרת על הנהו קפולאי, היו אלה שני אנשים שנשכרו ע"י רב נחמן שיחפרו בשדותיו. פתאום שמעו קול הבא מעמקי האדמה, מה אתם עושים? התברר שפגעו בקבר. וכי מת מדבר? ברחו כל עוד נפשם בס. בא ר' נחמן ושאל, מי אתה? ענה: ר' אחאי בר יאשיה. אתה חי או מת? אני שוכב כאן. מדוע אתה שוכב כאן אם אתה חי, קום ולך לביתך. אני צריך לשכב כאן עד תחיית המתים, אמות ואח"כ אקום בתחיית המתים. כלומר, הצדיקים שוכבים בקבריהם, אך אינם מתים.

שבע פעמים מופיע בפרשת "חיי שרה" [בראשית כ"ג] עניין קבורת המת. א'. "ואקברה מתי מלפני" [פסוק ד.]. ב'. "קבור את מתך" [פסוק ו.]. ג'. "מקבור מתך" [פסוק ו.]. ד'. "לקבור את מתי מלפני" [פסוק ח.]. ה'. "קבור מתך" [פסוק י"א.]. ו'. "ואקברה את מתי שמה" [פסוק י"ג.]. ז'. "ואת מתך קבור" [פסוק ט"ו.]. שואל הגר"א מוילנא, למה מופיע העניין פעמים רבות, ולמה דווקא שבע פעמים? ועוד קשה, למה שש פעמים הקדימה התורה "קבורה" ל"מיתה", ואילו רק בפעם השביעית הקדימה התורה "מיתה" ל"קבורה"? ומתקן, במערת המכפלה נקברו ארבעה זוגות, אדם הראשון וחוה, אברהם ושרה,

משניות ותחזור על מה שלמדת בחידה, זוהי דרך בלעם הרשע - אני אלך בשירות לבי והבן יהיה צדיק. אבל באמת מה שטוב בשביל הבן - טוב בודאי אף בשביל האבא, גם האב יכול לקחת ספר, וגם האם יכולה לתפוס תהלים או חומש, ואז יזכו הם לבנים צדיקים וישרים באמת.

"ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתך והנה ברכת בך" (כ"א - א)

בספר **"ברית אבות"** מבאר את טענת בלק לבלעם. דבר ידוע הוא שחז"ל דייקו בשמם של בני אדם כדי לדעת את מהותם, כי שמו של אדם מלמד על תוכו ועל מהותו. האותיות **"בלק"** בהיפוך הם **"לקב"**, ולכן התרגו בלק כשראה שבלעם מברך את ישראל, וטען לו **"לקב איבי לקחתך"** וגם שמי רומז על **"לקב"**, ואתה **"ברכת בך"**. עונה לו בלעם באותה מטבע, **"הנה בך לקחתך"** [פסוק כ'], שזה בראשי תיבות בלק, ואם כן, אדרבה, שמך מראה על ברכה. ואם תשאל מנין שההסבר שאני אומר הוא נכון ולא ההסבר שלך, על זה אני עונה לך **"וברך ולא אשיבנה"**, כלומר, תברך ואל תשיב ותהפוך את האותיות כפי שצריך לעשות לשיטתך.

"לקב איבי לקחתך והנה ברכת בך" (כ"א - א)

כתוב בספרים שבשנה רגילה יש בה שלוש מאות חמישים וארבע ימים. מתוכם יש רכ"ב ימים בהם אומרים תחנון, והם ימי דין, וקל"ב ימים שאין אומרים בהם תחנון, והם ימי רצון ורחמים. ואמרו חז"ל, שכל כוונה רעה שאפשר לפרש בבלעם ובלק, ניתן לחשוך בהם שזו היתה כוונתם. אומר **"החתם סופר"** בשם חותנו **רבי עקיבא אייגר**, אפשר לפרש שבלק ביקש מבלעם לקלל את קל"ב ימי הרצון ולהפכם לימי דין, ואילו את רכ"ב ימי הדין להניחם כמות שהם. אבל הקב"ה הפך את הקללה לברכה, ובלעם בך את רכ"ב ימי הדין שיהיו ימי רצון, בעוד שקל"ב הימים נותרו כמות שהם. זהו הנרמז בפסוק, **"לקב איבי לקחתך"**, ביקשתי ממך **"לקב"** - לקלל את קל"ב ימי הרצון, ואילו אתה **"ברכת בך"**, היינו שברכת את רכ"ב ימי הדין לעשותם ימי רצון.

"ויען ויאמר הלא את אשר ישים יהוה בפי אתו אשמר לדבר" (כ"א - ב).

רבי יעקב גלינסקי זצ"ל בדרשותיו היה אומר, שהסבא מנובהרדוק היה מתאר את בלעם כך: היה פעם שמש נאמן שניקה את בית המדרש בשעת לילה מאוחרת, לאחר חצות. לפתע הוא רואה שהגנג של העיר נכנס בשקט בשקט לבית הכנסת, הגנג לא הבחין בו. השמש התחבא מתחת לשולחן לראות מה הגנג עושה, ולתפוס אותו **"על חם"**, פעם אחת ולתמיד. והנה, הוא רואה שהשמש ניגש לארון הקודש, מנשק את הפרוכת ומתחיל לבכות. חשב הגבאי: כנראה יש לו חולה בביתו, או שמא קרה משהו אחר, וחיכה בסבלנות לשמוע אילו בקשות יבקש. והנה הוא שומע, רבונו של עולם, ריבונו של עולם, תן לי רוח הקודש. יותר הוא לא הצליח לשמוע. אחרי שעזב את ארון הקודש, לא יכל השמש להתאפק, יצא מהמחבוא ורדף אחריו בחשיכה. ר' יהודי, אף אחד לא נמצא איתנו, רק אני ואתה.

שמעתי שהתפללת, אנא תסביר לי מה התכוונת בבקשותיך, תאמר לי את האמת, האם השתגעתי? וכי רק רוח הקודש חסרה לך? מה קרה לך ידידנו הגנג? אמר לו הגנג, מה אתה לא מבין, ומי כמוך יודע מה זה לילה חורפי קשה, כמה קשה לפרוץ לבית סגור ומסוגר, אני ממש מוסר את נפשי. ועד שאני כבר בפנים, מאותו הרגע חיפוש הארנק של בעל הדירה כל כך קשה, חיפוש בחורים ובסדקים מתוך פחד ואימה, שרק אנשים בודדים מסוגלים לעמוד בפחד כזה, פחד, מתח. אילו היתה לי רוח הקודש, הרי הייתי יודע היכן טמון הכסף, ופונה ישר אליו, וחוסך לעצמי את כל הצער והמתח.

אמר **הסבא מנובהרדוק**, אותו הדבר בלעם, הוא זוכה לדבר עם הקב"ה, הוא זוכה שהקב"ה שם לו דברים בפה, הוא זוכה לרוח הקודש, אבל מה הוא עושה עם זה? מקלל, מנסה להרוויח כסף בכל מיני דרכים ערמוניות, ובמקום לנצל את הנבואה ששרתה עליו, הוא הולך ומוכרה בניד עדשים, כאותו גנג שהלך להתפלל להקב"ה שיהיה לו רוח הקודש... ואם יהיה לו רוח הקודש, מה הוא יעשה בה? שטויות!

כמה מוסר השכל אנו צריכים ללמוד מכך, לנצל את כוחותינו, וללמוד משהו מאותו טוב שהקב"ה משפיע עלינו, ולא ללכת בדרכי בלעם שכבר זכה להשראה מלמעלה אבל לא ידע לקחת אותו לכיוון הנכון.

"ויאמר אליו בלק לכה נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכולו לא תראה" (כ"א - ג)

מה רצה בלק להרוויח מכך ש"אפס קצהו תראה וכולו לא תראה"? בספר **"פנינים"** מתרץ על פי אמרתו של ה"שפת אמת" על מאמר חז"ל במשנה באבות (א-י) **"והוי דן את כל האדם לכף זכות"**, שלכאורה קשה, מדוע כתוב **"את כל האדם"**, ולא הוי דן את האדם? ומתרץ, שלפעמים שמביטים על מעשה מסוים של אדם פלוני, אפשר לומר שהוא לא מעשה ראוי, אבל כאשר מתבוננים ב"כל האדם" על כל מכלול תכונותיו ומעשיו, רואים שבסה"כ מדובר באדם כשר, וגם אם טעה פה ושם, אי אפשר לומר שאינו נוהג כשורה. וכך קרה גם כאן, בלק ביקש מבלעם שיקלל את ישראל, אבל בלעם אמר לו שאי אפשר לעשות זאת, כי הם אנשים טובים. יען לו בלק, אם כן לך ותתבונן רק בקצה שלהם, רק בחלק מהם, וכאשר תתמקד בכך, אין ספק שתמצא כבר מקום שבו תצליח הקללה שלך לחול... אמנם בסך הכל עם ישראל הם בסדר, אבל אם תתמקד ב"אפס קצהו תראה וכולו לא תראה", תוכל למצוא נקודות שבהם אפשר לקלל.

רבי צבי הירש זצ"ל המגיד מנדבורנא בספרו **"שפתי צדיקים"**, מבאר, ע"פ דברי הגמ' [ר"ה י"ח]. שבראש השנה כולן נסקרין בסקירה אחת, וזאת כיון שאם כל ישראל נמצאים יחדיו, ביחד הם מקיימים את כל ה-תרי"ג מצוות. כי אחד מדקדק במצוה זו ואחד במצוה אחרת. וזהו שאמר בלק אל בלעם ונתן לו עצה - **"אפס קצהו תראה"**, פי' אם יקטרג על כל אחד ואחד בפני עצמו - רק אז תחול הקללה, אבל כולו לא תראה - אם תקלל את כולם יחדיו לא תוכל להם משום שהמצוות של כולם יחדיו יגנו עליהם, על כן אל תביט ותראה את כללות ישראל בעת קללתך, כי יש ביניהם תרי"ג מצוות ולא תוכל להם.

שהוא "ברך", הקב"ה אמר לכתוב זאת בתורה, "ולא אשיבנה", אין להשיב את הברכה והיא נעשית בעלת תוקף, וזו ברכה מיוחדת מאוד לטובה.

"לא הביט און ביעקב" (כ"ג - כ"א)

מדוע הקב"ה לא רואה און ביעקב? אומר רבי חיים מצאנז, כי "ה' אלקיו עמו", תמיד יש יראת אלקים בליבו של יהודי, ואפילו כשהוא חוטא, "ותרועת מלך בו" (תרועה מלשון שבירה - כמו "תרועם בשבט ברזל"), יש לו שברון לב. מצוה עושה יהודי בשמחה, אך כלום יש יהודי העושה עבירה בשמחה? השמעתם מימיכם יהודי אומר "לשם יחוד" לפני שעושה עבירה?

רבי זושא מאנפולי היה אומר, מעולם לא ראיתי מלאך שלם שנברא מעבירה שעבר יהודי מאמין. מלאכים אלה חסרים להם תמיד איזה אבר, לאחד חסר ראש, השני חסר ידיים, כי יהודי אפילו כשנכשל חלילה בחטא, מיד הוא מתחרט עליו, ומצטער ונאנח בשברון לב. אנחות כאלה הנובעות משברון לב, שוברות ומקצצות את איבריהם של המלאכים המקטרגים.

ובשם רבי ישראל מרוז'ין אומרים, אפילו כשישראל חוטא, גם כשהוא בעומק התהום, עוד יש בו ניצוץ אלוקי, שביב אור של תשובה מהבהב בליבו, גם בשעת החטא "ה' אלקיו עמו".

ויש אומרים, מי שאינו מדבר רע על ישראל ואינו רואה כל פגם ביהודי, סימן ש"ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו", הוא נמנה על גדודיו של הקב"ה.

"לא הביט און ביעקב" (כ"ג - כ"א)

התרגום יונתן בן עוזיאל כותב: אמר בלעם אין אני רואה עבודה זרה בבית יעקב. שואלים, היכן ראה והחליט שאין עבודה זרה בבית יעקב? ומתרגים, התרגום כותב שבלעם הוא לבן הארמי, ובפרשת ויצא מצאנו שלבן חיפש את התרפים באוהל יעקב ובאוהל האמהות ולא מצא. ויש לזה רמז בפסוק "לא הביט און ביעקב", ר"ת "באהל", שחיפש עון עבודה זרה ולא מצא.

"ותרועת מלך בו" (כ"ג - כ"א)

בלעם רצה לקלל את ישראל, שידע את הרגע שהקב"ה כועס, ומה הוא רצה לומר: "כלם", וזה ההיפך מ"מלך". וההבדל, שאצל בלעם העיקר אצלו היה "כבד לב מוח" - "כלם", שהם מקור התאוות, ובלעם רצה להשליט הכבד והלב על המוח, ולכן רצה לקלל "כלם". והקב"ה הפך ל"מלך" ר"ת מוח לב כבד, שהמוח יהיה השליט על כלי המעשה ואז יוכל לקבל עליו עול מלכות שמים.

"לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל" (כ"ג - כ"א)

כותב הנצי"ב, יש הבדל בלשון הקודש בין "ראיה" ל"הבטה". "ראיה", היא ראיה שטחית, חיצונית, ו"הבטה" היא התבוננות מעמיקה וחודרת. זהו מה שאומר בלעם, "לא הביט און ביעקב", שה"און", החטא והעוון אינו מושרש בלב יעקב, גם כשנכשלים ישראל בחטא, זהו כישלון חיצוני שנובע מרוח

בספר "גן רוזה" מסביר, שהגמ' בברכות [י:] אומרת, כי בלעם ידע לכונן את רגע זעמו של הקב"ה, והקשו שם התוספות, מה יכול היה בלעם לומר בקללתו ברגע אחד? ותירצו, שיכול היה לומר "כלם". אבל לכאורה באמירת "כלם" עדיין אין זה ברור למי כוונתו. מוכרחים להסביר, שבלעם היה חייב לעמוד כנגד ישראל כדי שאמירה זו תתפרש על כלל ישראל. לפי"ז מובן מעשהו של בלק, שהרי הוא ידע שאם הוא ינסה לקלל את כלל ישראל הוא ייכשל, שהרי הקב"ה נשבע שלא יכלה את עם ישראל, כמו שכתוב "לא געלתים לכלותם", ובאמת גם מלכתחילה לא רצה לכלות אותם לגמרי, אלא רק למעט אותם, וכמו שכתוב "כי רב הוא". לכן הביא בלק את בלעם אל מקום ממנו אפשר לראות רק מקצת העם, כדי שהקללה "כלם" תחול רק על מקצת מהעם, וכך יוכל להשיג את מבוקשו.

"לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם" (כ"ג - י"א)

כתב רבי שמעון הירשלה בספרו "שה לבית": "שמעתי מחד צורבא מדרבנן מבני ארץ ישראל, בא וראה מה בין בלעם לאברהם אבינו, בלעם בכל פעם שנכשל הוא תולה זאת במקום עמדו, בסביבה שהוא נמצא, והוא אומר לבלק 'לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם', או 'לכה נא אקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלקים וקבתו לי משם', כאילו בא לומר הכל תלוי בידי, וכחי ועוצם ידי נשאר במקומו ורק המקום גורם או סיבות אחרות, ואילו אברהם אבינו ע"ה גם לאחר שהרבה להתפלל על סדום ולבקש פעמים ושלוש 'אולי ימצאון שם', 'אולי ימצאון שם', ולא נתקבלה בקשתו ועודנו נשאר עומד על מקומו הראשון, כדכתיב 'ואברהם שב למקומו' [בראשית י"ח - ל"ג], כי לא תלה אברהם אבינו את סיבת אי קבלת תפילתו - בסיבת המקום, אלא רק בחסרון עצמו. וזה כוונת אומרם ז"ל [ברכות ד:], 'כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו, שנאמר [בראשית י"ט - כ"א] 'וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם' - היינו שקבע מקום קבוע לתפלתו ולא שינה את מקום תפילתו בתואנה שהמקום מונע את קבלת תפילתו. וזהו "אלקי אברהם בעזרו", כיון שזו מדרגת אברהם אבינו.

"אפס קצחו תראה וכולו לא תראה" (כ"ג - י"א)

"קצחו", אומר הרבי מקוצק, בפרט ביחיד בישראל "תראה", יכול אתה לפעמים לראות חיסרון. ו"כולו", אבל בכלל ישראל "לא תראה", לא תמצא לעולם פגם וחסרון.

"הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה" (כ"ג - כ')

אנו הרי יודעים את האמת כי הברכות של בלעם חסרות כל ערך, ואפילו בלק ידע זאת, שהרי אמר לו "כי ידעתי את אשר תברך מבורך", כלומר, הברכות שתוציא אלו סתם מילים בעלמא. אומר ה"בן איש חי", כל שנה כשמגיעים לפרשת בלק, קוראים אותה בכל קהילות ישראל. כשאדם מישראל קורא בתורה ומשמיע בפיו את ברכות בלעם, יש להן תוקף של ברכה אמיתית, הרי הקב"ה הוא זה שהורה למשה לכתוב כל זאת בתורה. כלומר, שגם הקב"ה חזר ואמר, ולכן זו ברכה מצויינת. וזה מה שכתוב "הנה ברך לקחתי", אני בלעם ברכתי, אך לברכה זו לא היה כל תוקף, אבל מכיון

שטות שנכנסה בה, אבל בתוך תוכם אין כל און, וכדברי הרמב"ם בהלכות גיטין בביאור ההלכה שכופין אותו עד שיאמר רוצה אני. ולכן, בהתבוננות מעמיקה לא ניתן להביט ולהבחין ביעקב כל און.

"לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו"
(כ"ג - כ"א)

רבי חיים מצאנז [הביאו רבי בן ציון פלמן בעלון שלמים מציון] ביאר פסוק זה בדרך דרוש, "לא הביט און ביעקב" - אדם שלא רואה און ביעקב, שאינו מחפש תמיד למצוא חסרונות בחבריו, אלא תמיד כשרואה בני אדם הוא מתבונן על הצד הטוב שבהם, ומשבחם ומפארם על מעלותיהם הטובות. וגם כשרואה איזה חסרונות הוא דן את חבריו לכף זכות, ולא מזלזל בו על כל דבר קטן. מי שמתנהג כך הוא זוכה להנהגה מיוחדת מהקב"ה, הנהגה של "ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו" - שמקבל סייעתא דשמיא מהקב"ה בכל מעשיו ודרכיו, ומצליח בכל ענייניו בצורה הטובה ביותר.

יהודי נוגש אל מרן ה"חזון איש" זצ"ל, ודיבר עמו הרבה מאוד זמן על ענייניו. כשסיים את השיחה, התנצל אותו אדם בפני החזון איש על זה שהאריך מדי הרבה בשיחה, ואמר "אני מקווה שאין לרב קפידא עלי שהארכת בשיחה הרבה זמן".

ענה לו החזון איש, "אני לא יודע איך מקפידים, סחורה כזו של קפידא אינה מצויה אצלנו במחסן". החזון איש בכל דבר ראה רק את הטוב, וכשרואים טוב אין על מה להקפיד ולכעוס.

"לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל וכו' א-ל מוציאם ממצרים"
(כ"א - כ"ג)

מה ענין יציאת מצרים לכאן? מביא בספר "פניני קדם" בשם בעל ה"משנה למלך", הגמרא בראש השנה [ט"ז:] אומרת, אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר "כי שמע אלקים אל קול הנער באשר הוא שם". אבל לעומת זאת, כאשר הקב"ה בוחן את ישראל, הוא רואה לנגד עיניו גם את המצוות והמעשים הטובים שיעשו בעתיד ומכליל אותם בדינם. וראיה לכך, אומר הקב"ה למשה רבנו: אם ברצונך לדעת מה הן הזכויות של ישראל שבגללם אני מוציאם ממצרים, הנה התשובה "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה, לפי שעתידים ישראל לעבוד את השי"ת בהר סיני. ולכאורה, אם ה' מחשיב את המצוות העתידיות, מדוע לא יחשיב גם את החטאים שעתידים לחטוא, שהרי באותו מקום שישראל עתידים לקבל את התורה, שם הם גם יחטאו ויעשו להם עגל מסכה. מכאן ראייה, שמהעבירות שיעשו ישראל בעתיד, ה' מתעלם ואינו מחשיבן בבואו לדונם, וכך יהיה גם לעתיד לבוא כשיבוא הקב"ה לדון את ישראל על מעשיהם בעבר, יזכור את מעשיהם הטובים בסיני ויתעלם מחטאיהם באותה עת. וכך דורשת הגמ' במסכת ברכות [ל"ב:], מהו לשון הפסוק בישעיהו [מ"ו - ט"ז] "גם אלה תשכחנה", זה מעשה העגל שאמרו "אלה אלהיך ישראל", ו**אנכי לא אשכחך**, זה מעשה סיני שנאמר בו **"אנכי ה' אלקיך"**, את קבלת התורה ה' יזכור לישראל, אך את

מעשה העגל כביכול ישכח. אומר בלעם לבלק: איני יכול לקלל את ישראל על סמך החטאים שיחטאו בעתיד, שהרי "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל", אין הקב"ה מביט לחטאיהם העתידיים, ואם רצונך לדעת מנין לי שכך הדבר, הנה הראיה, "א-ל מוציאם ממצרים", שהקב"ה הוציא את ישראל ממצרים על סמך שיעבדו את ה' בהר סיני, אפילו שיחטאו בעגל.

"לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו"
(כ"ג - כ"א)

בספר **"נאמר אברהם"** הסביר פסוק זה על פי מה שכתוב בזוהר, "שיעקב אבינו לא השתחוה לעשיו שבע פעמים אלא השכינה הלכה איתו והוא השתחוה לשכינה".

והנה המפרשים שואלים איך יעקב התחתן עם שתי אחיות? ותירצו, כי זה היה לפני מתן תורה, ולמרות שהאבות קיימו את התורה, אבל כיון שרחל היא עקרת הבית, והיא היא עיקר זיווגו של יעקב ולאח ניתנה לו ברמאות והיה צריך לגרש אותה, אבל כיון שהיה לו דין של מלך, והלכה היא שלא מתחתנים עם אלמנתו של המלך, א"כ משום תקנת עגונות, שלא תישאר לאה עגונה אחר שיגרש אותה, כי לא תוכל להתחתן שוב מפני שהיתה אשתו של מלך, לכן השאיר אותה ונשא שתי אחיות. וזה מה שאמר הפסוק שלפנינו, "לא הביט און ביעקב" במה שהשתחוה לעשיו, "ולא ראה עמל בישראל", כי על שניהם יש תירוץ. מה שהשתחוה לעשיו, הוא משום "ה' אלקיו עמו", הוא השתחוה לשכינה, ומה שנשא שתי אחיות "תרועת מלך בו", שיש לו דין מלך, ולכן העדיף להשאירה ולא לעגן אותה לכל ימי חייה.

"ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו" (כ"ג - כ"א)

זמן שיגור השליחים מבלק אל בלעם, כותב ה"מגלה עמוקות", היה בסוף חודש אלול, וכשבא בלעם לקלל את ישראל היה זה בכ"ט אלול, לכן נאמר "ויקם בלעם בבוקר", שהשכים ומיהר כדי לקללם בראש השנה. ומדוע דווקא ביום זה? לפי שאז נמתח הדין על ישראל, והשטן מקטרג עליהם. ורמז לדבר, "לכה נא ארה לי", "ארה" - א.ר.ה (א' ראש השנה). מה עשו ישראל? נהגו כמנהגם בכל הדורות ביום זה: תקעו בשופר וע"י כך ערבבו את השטן ונסתתמו קטרוגיו. על זה אמר בלעם: "ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו", איני יכול לקלל את ישראל ולהרע להם, לפי שהרעו לפני ה' בשופר וערבבו את השטן.

אומר ה"חתם סופר", "ה' אלקי ישראל" בגימטריה שש מאות ושלוש עשרה, אנו ממליכים את הקב"ה על ידי תרי"ג מצוות התורה. אומר בלעם: "לא הביט און ביעקב", הקב"ה אינו רואה רעה בישראל, ומדוע? משום ש"ה' אלקיו עמו", כי עם ישראל מקיימים את תרי"ג המצוות ועל ידי כך "ותרועת מלך בו", הם ממליכים את ה' בעולם.

"א-ל מוציאם ממצרים" (כ"ג - כ"א)

אתה אמרת "הנה עם יצא ממצרים", לא יצא מעצמו אלא האלקים הוציאם. [רש"י]

מעצמו - אין זה בזכותם, אלא: האלוקים הוציאם כלומר, למרות שלא היו ראויים, ולא היה להם כל זכות, בכל זאת הוציאם ממצרים, מאחר שכך היא רצונו יתברך, ולפיכך גם כיום אין כל אפשרות להרע להם, משום שהם רצויים ואהובים לפניו יתברך.

"כי לא נחש ביעקב לא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל" (כ"ג - כ"ג)
מדוע בתחילת הפסוק הזכיר את יעקב לבדו ואת ישראל לבדו, ובסוף הפסוק מזכיר את שניהם יחד "כעת יאמר ליעקב ולישראל"? אומר הגר"א מוילנא, כאשר אדם בא לתת ברכה או קללה, הוא צריך לדעת אל מי הוא מדבר, ולכן בשעת הברכה **"כעת יאמר"** כאשר רוצים לברך צריך לדעת את מי ולכן **"ליעקב ולישראל"**

בלעם רצה לקלל את ישראל, באיזה שם יקלל אותם? הרי יש להם כמה וכמה שמות, ולכן הלך לשורש של עם ישראל, אל האבות שמהם צמחה האומה ועל שמם נקראת כל האומה, ותפס בשם יעקב, שהוא בחיר האבות וממנו יצאו שבטי ק-ה, ולכן הלך ובנה מזבחות והקריב קרבנות, כדי לקלל את יעקב, אך הקללה נהפכה לברכה. אם כך, הלכו ובנו שוב מזבחות, כי הרי החליפו את השם של יעקב וקראו לו ישראל, הלכו והקריבו שוב קרבנות וקיללו את ישראל, אך שוב הקללות הפכו לברכות. מה קורה כאן? ואז עלה בדעתו כי יתכן שלא החליפו לו את השם, אלא רק הוסיפו לו עוד שם, ולכן ינסו עכשיו לקלל תחת שני השמות - יעקב וישראל, וזה מה שכתוב כאן **"כי לא נחש ביעקב"**, זה לא הצליח, **"ולא קסם בישראל"**, וגם זה לא הצליח. **"כעת יאמר ליעקב ולישראל"**, וגם זה לא מועיל ולא מצליח.

פעם הגיע חילונו אל הרב שך, וסיפר בבכי שהכלב שלו נדרס, והוא מבקש שהרב יתפלל עליו לרפואה שלימה. אמר הרב שך, נו, מה שמו ושם אמו?!!

"כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל א-ל" (כ"ג - כ"ג)

הגמרא בשבת [נ"ה]. אומרת, חותמו של הקב"ה אמת. אומר ה"חפץ חיים", המשמעות של חותמת, שהכתב של החותמת נכתב הפוך והאותיות מקבלות את צורתן הנכונה רק לאחר החתימה. אמנם יש יחידי סגולה שהתמחו לקרוא את האותיות על גבי החותם עוד לפני ההדפסה, הם רואים את המילים "אמת", אבל לרוב העולם האותיות הפוכות ואין ביכולתם להבין ולהבחין לפני החתימה מה שכתוב שם. כך הוא ענין הבריאה כולה, "השמים מספרים כבוד א-ל", ו"הארץ מלאה חסדו", וגם אם במבט שטחי נראה כאילו אין אמת חלילה במהלך הבריאה, אין זה אלא בגלל שבעין רגילה לא רואים ולא מבחינים כי כל מה ש"פעל קל" הוא אמת ולטובה, ורק לאחר שמוטבע החותם על דבר גשמי ומוחשי הניתן למשיש בידים, ורק יחידי סגולה שיודעים לקרוא את אותיות החותם ולהתבונן במעשי הקב"ה, מבחינים כי חותמו של הקב"ה "אמת", הוא אמת ומשפטו אמת.

"כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל א-ל" (כ"ג - כ"ג)

שואל ה"חפץ חיים", לכאורה יעקב וישראל הם אותו דבר, מדוע נאמר **"ליעקב ולישראל"** ולא **"ליעקב או ישראל"**? מבאר ה"חפץ חיים" [מובא בספר

בספר **"אפריזון"** לבעל הקיצור שו"ע שואל, מדוע בלעם אומר **"מוציאים"** בלשון הווה, בעוד שבלק אמר **"עם יצא"** בלשון עבר? ומתריך, כי היו בין האומות שאמרו, שמה שהקב"ה הוציא את ישראל ממצרים, לא מאהבתם עשה זאת, אלא משנאת המצרים, ולכן כעת כשכבר באו המצרים על עונשם, הקב"ה כבר לא משגיח על ישראל.

והאמת, שגם במדבר הקב"ה שמר עליהם מכל משמר, וכל זמן היותם במדבר עד כניסתם לארץ הם היו במצב של **"יוצאי מצרים"**. זה מה שאמר בלעם לבלק, אתה חושב כי **"הנה עם יצא ממצרים"**, כאילו כבר נגמרה יציאתם ושוב אין שום השגחה עליהם, אך האמת כי **"א-ל מוציאם ממצרים"**, לא רק שכשיצאו ממצרים לא יצאו מעצמם, אלא גם עכשיו הוא עדיין **"מוציאם"**.

ה"אור החיים" מתריך, הגמ' בפסחים אומרת, בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. אומר האור החיים, שזו מציאות, שכל שנה בליל הסדר שהקב"ה מוציא אותנו מהמצרים שלנו, ולכן מוציאם בלשון הווה, שלא היתה יציאה אחת, אלא כל שנה ושנה הוא **"מוציאם ממצרים"**.

"א-ל מוציאם ממצרים וכו' כי לא נחש ביעקב לא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל ק-ל" (כ"ג - כ"ב - כ"ג)

כשיצאו ממצרים, לא היו בידם זכות מצוות ומעשים טובים, אלא רק זכות האמונה בלבד, שנאמר **"ויאמן העם בהשם"**, כי אז עדיין לא ניתנה התורה. אבל אחרי שניתנה התורה, אי אפשר להסתפק באמונה בלבד, אלא צריכים אנו לקיים את כל המצוות המעשיות, ולא כאותם אנשים תועים שאומרים שהם **"דתיים בלב"** ואין להם צורך בקיום המצוות המעשיות. וההוכחה שאי אפשר להסתפק באמונה בלבד היא, שאם נאמר שאכן זה מספיק, אז בשביל מה היתה יציאת מצרים, הלוא אמונה היתה לנו כבר שם, כשראינו את האותות והמופתים.

על פי זה מבאר ה"ילקוט גרשוני" את הפסוקים שלפנינו, **"א-ל מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו"**, כלומר, בכח גדול וביד חזקה הוציאם ממצרים, כי לא היתה להם שום זכות של מצוות ומעשים טובים, ומכיון שעדיין לא ניתנה התורה, לכן הספיקה הזכות **"כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל"**, שלא הלכו אחרי קסמים אלא האמינו בה'. אבל **"כעת"** שכבר ניתנה תורה, **"יאמר ליעקב ולישראל"**, אם גם עכשיו לא יהיה לכם רק האמונה בלבד, **"א"כ "מה פעל א-ל"** בזה שהוא הוציא אתכם ממצרים.

"אל מוציאם ממצרים כתועפות ראם לו" (כ"ג - כ"ג)

"אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים, לא יצא מעצמו, אלא האלוקים הוציאם". [רש"י]

מה רש"י בא לומר לנו בזה, מבאר האדמו"ר מהרי"ד מבעלז, בלק ברשעותו התכוון לומר: הנה עם יצא ממצרים, יציאת ישראל ממצרים, היתה בזכות מעשיהם, בהיותם דור דעה, אמנם כעת אין בידיהם זכות וניתן להתגבר עליהם ולקלל אותם, ועל כך היתה תשובת בלעם כפי שהושם בפיו: לא יצא

ולִישׂרָאֵל מֶה פֶּעַל קָל", כַּעַת הוֹכַח שֶהקֶב"ה שׁוֹמֵר גַּם עֲלֵיהֶם, וְכִי אֵכֶן, הֵם קִיבְלוּ יְרוּשָׁה טוֹבָה! נִמְצָא, שְׁחוּץ מִהַבְרָכוֹת שֶהעֲנִיק בִּלְעָם לְעַם יִשְׂרָאֵל, הוּא נָתַן לָהֶם מִתְנָה נֹסֶפֶת, בְּהִרְאֹתוֹ לָהֶם כִּי קִסְמִים וְכִשְׁפִּים אִינֶם מִצְלִיחִים לְהִזְיֵק לָהֶם, וְלֹא סָתֵם הִתְרַגְּזוּ עֲלָיו בִּלְק פֶּעַמִּים.

"כַּעַת יֹאמֵר לִיעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מֶה פֶּעַל א-ל" (כ"ג - כ"ד)

הַאֲדַמּוּ"ר הַרְאִשׁוֹן מִסְלוֹנִים הִיָּה אֹמֵר, יִגִּיעַ הַזְמָן שֶשְׁנֵי יְהוּדִים יִפְגְּשׁוּ וְיִשְׁאַלּוּ אֶחָד אֶת הַשֵּׁנִי "מֶה חֲדָשׁ", וְיִעֲנֶה מִד "שָׁמַעְתִּי הַיּוֹם חֲדָשׁ גָּדוֹל! כְּתוּב בְּגִמְרָא שֶׁ...". כְּלוּמָר, בַּעֲתִיד כִּשְׁנֵי יְהוּדִים יִפְגְּשׁוּ, הַחֲדָשׁוֹת יִהְיוּ "מֶה פֶּעַל א-ל".

הַרְבֵּי מִפְּוִנִיבֵי הִיָּה אֹמֵר, יֹאב הִרְגָּה אֶת אֲבִנֵּר בֶּן נֹר שֶהִיָּה שֶׁר הַצֶּבֶא שֶׁל שְׂאוּל, אִיךְ הִרְגָּה אוֹתוֹ? אֹמְרִים חֲז"ל, יֹאב פָּגַשׁ אֶת אֲבִנֵּר וְשָׁאַל אוֹתוֹ "יִבְמָה גִּידְמַת אִיךְ הִיא מְקִיִּימַת חֲלִיצָה"? עֲנָה לוֹ, הִיא מְתִירָה אֶת הַנֶּעַל ע"י שְׁפֹתַחַת אֶת הַשְּׂרוּכִים בִּפְיָה. בִּיקֵּשׁ מִמֶּנּוּ יֹאב לְהַדְגִּים לוֹ, וְכִשְׁהַתְּכֹפֶף לְהִרְאֹתוֹ לוֹ, נִעֵץ אֶת הַחֶרֶב אֶל הַחוּמֵשׁ (הַצֶּלַע הַחֲמִישִׁית). שְׂאוּל הַרְבֵּי מִפְּוִנִיבֵי, אִיךְ אֲבִנֵּר לֹא חָשַׁד בְּיוֹאֵב? הֲלֹא שֶׁרָרָה יְרִיבוֹת מְרָה בֵּין אֲנָשִׁי שְׂאוּל לְאֲנָשִׁי דוֹד? אֵלֶּא, אִזּוֹ אֵלּוּ הִיוּ הַחֲדָשׁוֹת הַ"חֲמוּטוֹת", זֶה הִיָּה רוּחַ הַדְּבָרִים, אֵלּוּ הַפְּרָקִים שֶׁנֶּאֱמָרוּ הַיּוֹם בְּשִׁיעוּרֵי וְאִפְּלוֹ כִּשְׁנֵי רִמְטֵכ"לִים נִפְגְּשׁוּ, הִיָּה בְּרוּר שֶׁנִּשְׁאָה הַשִּׁיחָה יִהְיֶה תוֹרָה, וְשָׁאַלְתָּ יֹאב לֹא עוֹרְרָה אֲצִל אֲבִנֵּר כָּל חֲשָׁד.

"כַּעַת יֹאמֵר לִיעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מֶה פֶּעַל א-ל הֵן עִם כְּלָבִיא יָקוֹם וְכֹאֲרִי יִתְנַשֵּׂא" (כ"ג - כ"ד)

כֹּאשֶׁר יִצְאוּ כָּלִל יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, הִיוּ אוֹמוֹת הָעוֹלָם מְלַעֲגִים וּמְכַחֲשִׁים רוֹמְמוֹתָם וּמַעֲלָתָם שֶׁל כָּלִל יִשְׂרָאֵל, וְשׂוֹאֵלִים "מֶה פֶּעַל א-ל". אֹמֵר הַ"גְּדוֹל מִמִּינִסֵּק" רַבִּי יוֹחָנָן פְּרִלְמָן, אֲבָל "כַּעַת" כִּבְר נִיכְרַת לַעֲיִן כָּל מַעֲלָתָם וְגִדְלוֹתָם, "הֵן עִם", "הֵן" לְשׁוֹן חֲדָשׁ וּפְלִיאָה, עִם זֶה שֶׁהִיָּה שְׁבוּר וְרָצוֹן, מוֹכָה וּמוֹשְׁפֵל, הִרִי בְּמִשְׁךְ זְמַן קֶצֶר הַשִּׁיג דְּרוֹגוֹת מוֹפְלָאוֹת וְהַתְּרוֹמְמוֹת הַנֶּפֶשׁ. "הֵן עִם כְּלָבִיא יָקוֹם וְכֹאֲרִי יִתְנַשֵּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד יֵאָכֵל טָרֶף וְדָם חֲלָלִים יִשְׁתֶּה", וְהִרִי כָּל מִי שֶׁרֹּאֶה מִשְׁתוֹמֵם וּמִתְפַּלֵּא אִיךְ זֶה שֶׁבִּתְקוּפָה כָּל כֶּךָ קֶצֶרָה הַתְּרוֹמְמוֹ וְהַגִּיעוּ לְפִסְגוֹת, אֵין זֹאת אֵלֶּא "פֶּעַל קָל".

הֵן עִם כְּלָבִיא יָקוֹם" (כ"ג - כ"ד)

כִּשְׁהֵן עוֹמְדִים מִשְׁנָתָם שְׁחֲרִית, הֵן מִתְגַּבְּרִין כְּלָבִיא וְכֹאֲרִי לַחְטוֹף אֶת הַמִּצּוֹת, לְלַבּוֹשׁ טְלִית לְקִרְאוֹ אֶת שְׁמֵעַ וְלַהֲנִיחַ תְּפִלִּין. [רש"י] בְּכָל בְּרָכוֹתָיו שֶׁל בִּלְעָם לֹא הִתְכוּוֹן אֵלֶּא לְקַלֵּל. לְכֹאֲוֶרָה אֶת חֶלֶק מִהַבְּרָכוֹת עֲדִיין נִיתַן לְפָרֶשׁ בְּדֶרֶךְ כְּזוֹ אוֹ אַחֲרֶת, אִךְ אִיזָה קִלְלָה תִּיתְכֵן בְּבִרְכָּתוֹ "הֵן עִם כְּלָבִיא יָקוֹם", שֶׁרִשִּׁי מִפְּרָשׁ כִּשְׁהֵן עוֹמְדִים מִשְׁנָתָם שְׁחֲרִית, הֵן מִתְגַּבְּרִין כְּלָבִיא וְכֹאֲרִי לַחְטוֹף אֶת הַמִּצּוֹת, לְלַבּוֹשׁ צִיצִית, לְקִרְאוֹ אֶת שְׁמֵעַ וְלַהֲנִיחַ תְּפִלִּין. לְכֹאֲוֶרָה מִתּוֹק מִדְּבַשׁ. אֲמַנֵּם שְׁמַעְתִּי שִׁישׁ לַעֲיִין בִּלְשׁוֹן רִשִּׁי, א'. מִהוּ הַלְשׁוֹן "לַחְטוֹף אֶת הַמִּצּוֹת", מִצְוָה הִרִי עוֹשִׂים בִּישׁוּב הַדַּעַת וְהַלֵּב? ב'. מִדּוּעַ הַקְּדִים רִשִּׁי קְרִיאַת שְׁמֵעַ לַהֲנַחַת תְּפִלִּין, הִרִי הַסֵּדֶר הוּא הַפּוֹךְ? אֵלֶּא שֶׁזֶה אֹמֵר עַל אֵלֶּה הַקִּמָּים מֵאוֹחֵר, סִמוּךְ לְסוּף זְמַן קְרִיאַת שְׁמֵעַ, אָדָם

חִייוּ וּפְעִלוּ, לְמִילָה "מֶה" יִשְׁנֵן שְׁתֵּי מִשְׁמַעוּתֵי הַפּוֹכּוֹת, וְהִיא יִכּוֹלָה לְהַגְדִּיל אוֹ לְהַקְטִין. בַּחוּמֵשׁ דְּבָרִים כְּתוּב [י' - י"ב] "מֶה ה' אֱלֹקֶיךָ שׂוֹאֵל מִעֲמֶךָ", מִכָּאֵן מִשְׁמַע שֶׁ"מֶה" זֶה דְּבַר קֶטָן, וְלַעֲוֹמַת זֹאת כְּתוּב בְּתִהִילִים [ל"א - כ'] "מֶה רַב טוֹבֵךְ אֲשֶׁר צִפְנָת לִירָאִיךָ", וְהַכּוּוֹנָה בִּ"מֶה" הִרְבָּה מְאוֹד. יֵשׁ הַבְּדֵל גָּדוֹל בֵּין יַעֲקֹב לְיִשְׂרָאֵל, עַל יַעֲקֹב נֶאֱמָר [עֲמוּס ז' - ב'] "יַעֲקֹב כִּי קֶטָן הוּא", וְעַל יִשְׂרָאֵל כְּתוּב [בְּרֵאשִׁית ל"ב - כ"ט] "כִּי שְׂרִית עִם אֱלֹקִים". כִּשְׁבִּנִי יִשְׂרָאֵל נִמְצָאִים גְּבוּלוֹת הַקִּשָּׁה וְהַמְרָה, כִּשְׁצֻרוֹת רַבּוֹת וְרַעוּת מִתְּרַגְּשׁוֹת עֲלֵיהֶם חֲדָשׁוֹת לְבָקְרִים, הִרְיָהֶם כִּ"יַּעֲקֹב", אִזּוֹ הֵם בָּאִים וְשׂוֹאֵלִים אוֹתָם "מֶה פֶּעַל קָל" בִּלְשׁוֹן הַקִּטְנָה, מֶה עָשָׂה עֲבוֹרְכֶם הַקֶּב"ה. אֲבָל לַעֲתִיד לָבוֹא כֹּאשֶׁר יִהְיוּ "יִשְׂרָאֵל", יֹאמֵר לָהֶם "מֶה פֶּעַל קָל" בִּלְשׁוֹן הַגְּדֻלָּה וְהַתְּפַעְלוֹת מִכָּל מֶה שֶׁעָשָׂה הַקֶּב"ה עֲבוֹרָם.

"כַּעַת יֹאמֵר לִיעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מֶה פֶּעַל א-ל" (כ"ג - כ"ד)

אֹמֵר הַ"חֲתָם סוֹפֵר", עוֹד עֲתִיד לְהִיּוֹת זְמַן כּוֹה שֶׁתִּתְּגַלֵּה חִיבַתָּן לַעֲיִן כָּל, שֶׁהֵן יוֹשְׁבֵין לְפָנָיו וְלוֹמְדִים תּוֹרָה מִפִּיו, וּמַחֲצִצְתָּן לְפָנִים מִמְּלֹאכֵי הַשֶּׁרֶת, וְהֵם (מְלֹאכֵי הַשֶּׁרֶת) יִשְׁאַלּוּ לָהֶם (לְבִנֵּי יִשְׂרָאֵל) "מֶה פֶּעַל א-ל". וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמָר [יִשְׁעִיָּהוּ ל' - כ'] "וְהָיוּ עֵינֶיךָ רוֹאוֹת אֶת מוֹרִיד". מִסְבִּיר הַ"חֲתָם סוֹפֵר", עַל יָמוֹת הַמִּשְׁנָה נֶאֱמָר "כִּי מִלֵּאָה הָאֶרֶץ דַּעָה אֶת ה' כְּמִים לִים מְכֻסִּים" [יִשְׁעִיָּהוּ י"א - ט], וְמָה נַעֲשָׂה אִזּוֹ? נִלְמַד תּוֹרָה. וְהִרִי יֵשׁ מִצְוָה גַּם לְלַמֵּד תּוֹרָה, "וְלִמְדַתָּם אוֹתָם אֶת בְּנֵיהֶם לְדַבֵּר בֵּם" [דְּבָרִים י"א - ט], עִם מִי נַעֲשָׂה חֶסֶד, אֶת מִי נִלְמַד? נִלְמַד אֶת הַגּוֹיִים שִׁיבּוּאוֹ לְהַתְּגַיֵּר. וְכִשְׁכּוֹלֵם יִתְגַּיֵּרוּ, אֶת מִי נִלְמַד אִזּוֹ? אֶת מְלֹאכֵי הַשֶּׁרֶת שִׁיבּוּאוֹ וְיִשְׁאַלּוּ "מֶה פֶּעַל א-ל", מִצְוֹת "וְלִמְדַתָּם אוֹתָם" תִּתְּקִיִּם בְּמִלֹּאכֵי הַשֶּׁרֶת.

"כַּעַת יֹאמֵר לִיעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מֶה פֶּעַל א-ל" (כ"ג - כ"ד)

הַמְּגִיד מְדוּבָנָא מְבַאֵר אֶת כּוּוֹנֵת הַדְּבָרִים עַל פִּי מִשְׁל. אָדָם אֶחָד שָׁמַע שֶׁבִּכְפָּר נִידַח בִּבְשֶׁת רַחוּקָה, הַמִּצִּיא מִיִּשְׁהוּ מִשְׁחָה מִיּוֹחַדָּת, שְׁכָל מִי שֶׁמּוֹרַח אוֹתָהּ עַל גּוֹפּוֹ אִינוֹ נִפְגַּע לְעוֹלָם מִיְּרִי כְּדוּרִים. הַחֲלִיט לְנִסּוּעַ, הוֹצִיא כֶּסֶף רַב, וְלֹאֲחֵר הִרְבָּה טִלְטוּלוֹת הַגִּיעַ לְאוֹתוֹ כֶּפֶר. הוּא קָנָה אֶת הַמִּשְׁחָה בַּהוֹן עֵתָּה, מִרַח אוֹתָהּ עַל גּוֹפּוֹ וְנִסַּע חֲזָרָה לְבֵיתוֹ. בְּדֶרֶךְ פָּגְעוּ בּוֹ שׁוֹדְדִים וִירוּ בּוֹ, אִךְ לְתַדְהֶמְתָּם הַכְּדוּרִים הַסְּתוּבָבוּ סָבִיב גּוֹפּוֹ וְלֹא פָּגְעוּ בּוֹ לְרַעָה. הַשׁוֹדְדִים שֶׁהָיוּ מִשׁוֹכְנֵעִים כִּי עוֹמֵד לְפָנֵיהֶם שָׁד, הַתְּחִילוּ בּוֹרְחִים מִלְּפָנָיו, אִךְ הוּא צִעַק אַחֲרֵיהֶם שֶׁלֹּא יִפְחָדוּ אֵלֶּא יִבּוּאוּ, וְהִצִּיעַ לָהֶם שִׁיתֵן לָהֶם מִשְׁקָה וִירִימוּ כּוֹסִית לְחַיִּים... הַתְּפִלָּא הַשׁוֹדְדִים, הֲלֹא אֲנַחְנוּ רָצִינוּ לְהִרַע לָךְ, א"כ לְמָה הוּא מְזַמֵּן אוֹתָנוּ לְשִׁתוֹת. הַסְּבִיר לָהֶם הָאִישׁ, עַד עַכְשִׁיו לֹא הִיִּיתִי בְּטוֹחַ שֶׁהַמִּשְׁחָה עוֹבְדָת, וְקִינָן בִּי הַחֲשֵׁשׁ שְׂאוּלִי סָתֵם שִׁילְמוֹתִי הִרְבָּה כֶּסֶף, אֲבָל בּוֹכּוֹתְכֶם, בּוֹכּוֹת זֶה שִׁירִיתָם בִּי הוֹכַחְתָּם לִי שֶׁאֲכֵן שִׁילְמוֹתִי עֲבוּר דְּבַר מוֹעִיל וְעוֹזֵר.

כִּשְׁיַעֲקֹב הִיָּה בְּבֵית לָבָן, נִיסָה לָבָן לַעֲשׂוֹת לוֹ כִּישׁוּפִים שׁוֹנִים, אֲבָל יַעֲקֹב אֲבִינוֹ זָכָה לְשִׁמְרָה מִיּוֹחַדָּת מִן הַשָּׁמַיִם, וְהַכִּישׁוּפִים הָאֵלּוּ לֹא הִזִּיקוּ לוֹ. אֶת כַּח הַשִּׁמְרָה הַזֶּה הִעֲנִיק לְזִרְעוֹ אַחֲרָיו, אִךְ עֲדִיין לֹא הִזְדַּמֵּן לְעַם יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹק אֶת הַתּוֹעֵלֶת שֶׁבּוֹ בְּאוֹפֵן מַעֲשִׂי. כַּעַת כֹּאשֶׁר הַגִּיעַ בִּלְעָם וְנִיסָה לְהַפְעִיל אֶת קִסְמוֹ וְכִשְׁפּוֹ וְלֹא הַצְלִיחַ, הִבִּינוּ כִּי "כַּעַת יֹאמֵר לִיעֲקֹב

זה "חוטף את המצוות וקורא קריאת שמע עוד לפני הנחת התפילין, וזה כבר ממש לא מבורך.

הרב צבי הירש פרבר, רב קהילת ישורון בלונדון, מתרץ בספרו "כרם הצבי", שאולי יש לומר שרש"י מונה לפי סדר שנות חיי האדם, שכשמתחיל לדבר מלבישים אותו ציצית וקוראים איתו קריאת שמע, ואח"כ כשנעשה בן שלוש עשרה למצוות יניח תפילין.

"הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא" (כ"ג - כ"ד)

"כשהן עומדים משנתם שחרית, הן מתגברין כלביא וכארי לחטוף את המצוות ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח תפילין" [רש"י].

יש להבין: מפני מה הוצרך הכתוב להמשיך את הקמים בבוקר גם ל'ארי' וגם ל'לביא' (גור אריות קטן [רמב"ן]), הלא אם "כארי יתנשא", על אחת כמה וכמה ש: "כלביא יקום"?

מבאר בספר "בהיותם תמצאון", רש"י רמז לכך בפירושו, כשהקדים "לקרוא את שמע", ורק לאחר מכן: "ולהניח תפילין", אף שלכתחילה יש להניח תפילין קודם קריאת שמע כדי שלא יהיה הקורא כמעיד עדות שקר. זאת משום שביקש לרמוז אף לאלו שדרגתם פחותה 'כלביא', אשר אף הם זוכים לקרוא קריאת שמע בזמנה מידי בוקר.

המגיד ממוזריטש היה אומר, האריה יותר חזק מהלביא, כשיהודי קם בבוקר, הוא כלביא, אבל מיד מסייעין אותו מן השמים, שהבא לטהר פותחים לו, ולכן אף שקם כלביא, קצת חלש, מיד מסייעים לו משמים והוא מתנשא כארי.

"ויאמר בלק אל בלעם גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו" (כ"ג - כ"ה)

הקדוש ברוך הוא הפך את קללתו של בלעם לברכה, כמו שאמרו חז"ל "מברכתו של אותו רשע תוכל לדעת מה היה בליבו לקלל", וכבר פירש רש"י כי בלק אמר "ארה", שמשמעותו פחות מ"קבה", אבל בלעם אמר "קבה", קלה גדולה, ולבסוף היתה גם הברכה גדולה וכפולה. אומר ה"חתם סופר", זה מה שאמר בלק כאן, "גם קב לא תקבנו", היינו בלשון קבה, וממילא "גם ברך לא תברכנו", שלא תצא ברכה כפולה.

רבי איצליה מוואלוז'ין זצ"ל ביאר, כל מה שביקש בלעם לקלל את ישראל לבסוף הפך הקב"ה לברכה, כדכתיב 'ויהפוך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה'. אמר לו בלק לבלעם - היות שכל מה שתצא להם לקללם יהיו להם לישראל יותר ברכות, מוטב שיגם קוב לא תקבנו, כדי שיגם ברך לא תברכנו, שכן לא יהיו עוד קללות אשר יהפכם ה' לברכות על ישראל ...

"ויאמר בלק אל בלעם לך נא אקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלוקים וקבותו לי משם" (כ"ג - כ"ו)

אומר ה"חפץ חיים", יהודי חרד, נזהר מאוד וחושב על כל דבר שמא דבר איסור הוא, וקל דעת חושב תמיד: אולי זה מותר.

"וישא בלעם את עיניו" (כ"ד - כ)

"וישא את עיניו - ביקש להכניס בהם עין רעה. והרי יש לך שלש מדותיו, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה". [רש"י]

כך שנינו באבות [ה' - י"ט] עין טובה מתלמידיו של אברהם אבינו, עין רעה מתלמידיו של בלעם הרשע. הרמב"ם אומר ש"עין טובה" זו מידת ההסתפקות, הוא מסתפק במה שיש לו, שמח בחלקו. אומר הסבא מסלבודקא, מי שיש לו עין טובה, הוא מסתפק במועט ומפרגן לאחרים ומי שאין לו עין טובה, אף פעם לא טוב לו, ולא מפרגן לאחרים.

מספר רבי ראובן קרלינשטיין, משגיח בישיבה פנה אל אחד הבחורים ושאל אותו, אתה מרוצה מהחברותא? "לא". איך המגיד שיעור? "גרוע". איך החברים בחדר? "קשה לי איתם". איך האוכל בישיבה? "מתחת לכל ביקורת". בקיצור, בחור שאף פעם לא מרוצה משום דבר. אמר לו המשגיח, למה אתה מקלל את עצמך בקללה של הנחש? הנחש, עפר לחמו - "אפילו אוכל כל מעדני עולם טועם בהם טעם עפר" [יומא ע"ה], במקום שהנחש יהנה מכל המטעמים של המאכלים השונים, הוא מרגיש בכולם טעם אחד בלבד, ואם לפחות היה זה טעם ערב, ניחא, אבל הטעם היחיד שהוא מרגיש, בכולם טעם עפר. כך האיש שאין לו עין טובה, הוא לא יודע להנות משום דבר, הכל נראה לו שלילי, האיש הזה מקולל בקללת הנחש. יש שתי דרכים לעבור את החיים, אפשר לעבור אותם ב"אנחה", להאנח ולרטון על כל דבר, אך אפשר גם לעבור את החיים בחיוך, הכל טוב, הכל בסדר. איך אומר העולם? תחשוב טוב יהיה טוב.

"וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלקים" (כ"ד - כ)

ראה שאין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה עלה בלבו שלא יקללם. [רש"י] בספר "קהלת יצחק" לרבי יוסף מסלוצק מסביר על דרך הרמז, מטרתו של בלעם היתה למצוא בכלל ישראל חטא שמשותף לכלל כולו כדי שהקללה תוכל לחול עליהם, אבל לא יכל למצוא חטא כזה, שגם אם אדם נכשל בעבירה, חבירו היה זהיר בה, ולהיפך. לא היה כל חטא ועוון שמשותף לכולם. על זה רמזו רבותינו "אין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה". "פתח" הוא כינוי לחטא, כמו שכתוב "לפתח חטאת רובץ". בלעם ראה שאין פתחיהן, היינו העבירות שלהם מכוונים זה כנגד זה, ושאין עבירה שמשותפת לכולם, שאם היה, יכולה היתה הקללה לעבור ולפגוע בהם. אבל מכיון שראה שאין פתחיהם מכוונים, שאין חטאיהם שווים, וגם נכשל האחד בחטא, הרי חבירו זהיר בזה מאוד והחטא אינו עובר הלאה, לכן לא ניתן להזיק להם ולקללם, וראויים הם ששכינה תשרה עליהם.

בספר "בוצינא נהורא" מסביר: אפשר לומר שהכוונה לפי מה שאמרו חז"ל פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם. אם אדם מיישראל מראה רצון כל שהוא לתשובה, פותח רק פתח קטן, פותחים לו מהשמים פתחים גדולים לקרבו ולהכניסו תחת כנפי השכינה. וזה הפירוש "אין פתחיהן מכוונים", הפתחים לא שווים ולא דומים זה כנגד זה, בעד פתח

יוכל לקללם, ואז עלה בדעתו שבוודאי ראוי עם כזה לברכה על גודל אצילות נפשו.

"ותהי עליו רוח אלקים" (כ"ד - ב')

בווהר הקדוש מפרש "ותהי עליו" על ישראל "רוח אלוקים", כמו אדם שמכסה את בנו בסודרו בשעה שיוצא לשוק כדי שלא ישלוט בו עין הרע, כך כיסה הקב"ה את ישראל בסודרו - ברוחו, להינצל מעין רעה של בלעם.

"וישא משלו ויאמר נאם בלעם וכו' ונאם הגבר שתם העין" (כ"ד - ג)

רבנו בחיי מפרש, "הגבר" זה תרנגול. מה ענין תרנגול לכאן? ומתרץ, הוא המשיל את עצמו לתרנגול שיועד לכוין שעות, ואין מי בעולם שיוכל לכוון את שעת כעסו של הקב"ה, כי אם בלעם בבני אדם ותרנגול בעופות, ושניהם שווים בחכמה זו. ואמר, כי התרנגול קורא שבע פעמים בלילה, וכן מצינו בבלעם "וישא משלו" שבע פעמים. והתרנגול נואף מכל העופות, ולכן לא הוכשרו תרנגולים לגבי המזבח, וכן בלעם היה נואף, כמו שדרשו רבותינו ז"ל. מוסיף בעל הטורים, כמו שהתרנגול דרכו לעמוד על רגל אחת, כך גם בלעם היה חוגר באחד מרגלו.

"ונאם הגבר שתם העין" (כ"ד - ג)

האונקלוס תרגם "דשפיר חזי" - שרואה טוב. שואל הבעש"ט, אדרבה, היותו "שתם עין" היא סיבה שלא יראה טוב? ומתרץ, בלעם העיד על עצמו שהיה "יודע דעת עליון מחזה ש-ד-י יחזה", וכי קלה היא בעיניו? הלא אם זכה לנבואה בוודאי שהיה בעל מדרגה גבוהה. וכן כתוב בספרי (דברים פ' שני), "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה", בישראל לא קם אבל באומות העולם קם, ואיזה זה? זה בלעם בן בעור. ולכאורה איך זה יכול להיות? הרי אין נבואה יכולה לשרות על אדם אלא ע"י זה ששורה עליו שכינה, ואיך היתה השכינה יכולה לשרות על בלעם שכולו טומאה? מה עשה הקב"ה, סתמו בעין אחת, ועל ידי זה שהיה "שתם עין" ולא חטא בה, שרתה שכינה על מקום זה בגופו. נמצא, שהיותו "שתם עין" גרמה לכך שהיה "שפיר חזי", שיכול לראות מחזות נבואה.

"נאם הגבר שתם העין" (כ"ד - ג)

הגמ' [עבודה זרה ס"ט]. מביאה ב' פירושים על פסוק זה, פירוש אחד - כי ראה רק בעין אחת והשנייה הייתה עיוורת, ופירוש שני - פתוח העין, שראה טוב בנבואה. שני פירושים אלו הם הפוכים זה מזה. ואכן מקשים המפרשים: כיצד יכולים להיות יחד שני הפשטים, או שלא ראה או שראה טוב? תירץ המגיד מישירים רבי שבתי יודלביץ זצ"ל קושיה זו על פי מעשה משנות הזעם באירופה, לאחד מאנשי הגסטפו ימ"ש שהוליד יהודים לכבשן רח"ל, הייתה עין אחת מזכוכית מכיוון שהיה סומא בעין זו, אבל היות שעשו אותה בגרמניה אף אחד לא הכיר בה ולא יכלו להבחין בינה לבין העין הטובה. כאשר הוליד את היהודים לכבשנים, ה' יקום דמם, לחשו לו חבריו האזורים והצביעו על יהודי אחד, ואמרו: הנה זה רב של היהודים החכם ביותר מכל

קטן פותחים להם פתחים גדולים, בזה ראה בלעם עד כמה חשובים ישראל למעלה. [בשם ה"אמרי אמת" אומרים, שהסביר מהו המשל כפתחו של אולם. המשנה [מסכת מדות פ"ה מ"ה] אומרת, כל השערים במקדש היו להם דלתות, חוץ מהאולם שלא היו להם דלתות והיה תמיד פתוח. וזוהי הכוונה, אם יש לאדם זיק של רצון טוב, פותחים לו פתח שלעולם לא ייסגר.]

מעשה באדם שנשא דברים ונתקל בלשונו. אמר: "פתחו לי פתח כחודו של מחט, ואני אפתח לכם פתח כפתחו של בלעם..." במקום: "כפתחו של אולם" [שיר השירים רבה ה' - ג].

חייכו השומעים, לא נעים. שמע הגאון מושיבין זצ"ל, והתפעל עד מאד: "אכן, אכן! זה הוא פתחו של בלעם!" תמיהו השומעים, והגאון הסביר: חז"ל הקדושים אומרים, שבלעם נשא עינו וראה את ישראל שאין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה. והיינו, שראה שהפתח שישראל פותחים לבורא יתברך והפתח שהבורא יתברך פותח להם - אינם מכוונים זה כנגד זה. כי ישראל פותחים פתח כחודו של מחט, והבורא יתברך פותח להם פתח כפתחו של אולם, שעוברות בו עגלות טעונות שפע ברכה והצלחה עד בלי די - ואם כה גדולה חיבתן, כיצד יוכל לקללם. ובכן, כלום לא צדק הדורש באמרו שזה הוא פתחו של בלעם...

מובן שהרב דרש זאת בדרך צחות, כדי להציל את הדרשן מכלימה. אבל לקח הדברים מחייב ונפלא: על כל מעשה קטן, כל מצוה וכל לימוד תורה, נקבל שכר עצום ורב, שפע ברכה והצלחה ונרחיק מאיתנו נזק וקללה. ולדוגמא, כדי לקבל מושג: הנותן מלא חפניו לעני - מקבל מידי הבורא יתברך מלא חפניו של הבורא [סנהדרין ק']. היש לנו מושג בגודש השכר! [הובא בספר "מעייני השבוע"].

"וירא את ישראל שוכן לשבטיו" (כ"ד - ב')

ראה שאין פתחיהן מכוונים זה כנגד זה. [רש"י]

כותב רבי אברהם יפה' בספרו ה"מוסר והדעת", על הפסוק "וישת אל המדבר פניו" תרגם האונקלוס, הסתכל בלעם על חטא העגל שעשו ישראל במדבר. רשע זה חיפש בכל דרך איזשהו פגם בישראל, שמשם תהיה לו אחיזה לקללם. לפתע פתאום, כשראה שאין פתחי אהליהם מכוונים זה כנגד זה, מילאה אותו התרגשות רבה עד שנהפך מן הקצה אל הקצה והתחיל לברך אותם. מה קרה? בלעם היה במהותו רשע, הוא קינא בהצלחת השני, וכמו שהמשנה אומרת, עין רעה, רוח גבוהה וכו'. בלעם לא יכל לסבול הצלחותיהם של ישראל, ורצה להכניס בהם עין הרע. כשהוא ראה את מחנה ישראל מראש הפעור בכוונה לקללם, נתקלה עינו בדבר שאצלו היה זר לחלוטין. כל חייו עינו היתה רעה, לא יכל לראות משהו טוב, הנהגות טובה או מעשה טוב, ופתאום כאן הוא רואה לראשונה בחייו עם שלם שמתרחקים מתכלית הריחוק מכל מה ששייך לחבריהם עד כדי עשיית גדר שלא יוכלו לראות כלל את הנעשה באוהל חבריהם. המראה הזה זעזע אותו עד עומק נפשו, כי ברגע אחד הוא הרגיש כמה הוא שפל, ראייה זו נתנה לו להתפקח, ואז חדרה אליו ההכרה שבשום פנים ואופן לא

היהודים הנמצאים כאן, הוא עצר את השיירה פנה ליהודי ושאל: אף אחד מהחייילים שלי לא יודע עד היום כי יש לי עין מזכוכית, קשה להבחין בה. אם אתה חכם - תגיד לי אתה איזו היא העין מזכוכית? החכם היהודי הי"ד הסתכל רגע קצר והצביע על אחת מעיניו, "זו העין מזכוכית", וקלע למטרה. שאל אותו הגרמני ימ"ש: כיצד הבחנת? השיב לו היהודי תשובה ניצחת: לעין זו אין מבט אנטישמי, הבנתי שהיא מזכוכית.

ועתה נשארת השאלה, איך בלעם בן בעור, הטמא בעיניים טמאות שכאלו, ראה נבואה? ובכך אפשר להשלים את שני הפירושים גם יחד: בעין אחת בה היה עיוור - בה ראה היטב נבואה, ובעין הגשמית הרי היה טמא, ולא ראה בה נבואה.

"נאם הגבר שתם העין וכו' אשר מחזה ש-ד-י יחזה נופל וגלוי עינים" (כ"ד - ג' ד -)

אומר האדמו"ר רבי אברהם יעקב מסדיגורא, כאשר אדם נמצא בשיא תקפו וגבורתו, הכל הולך לו חלק, הכל נוסע ישר, כשהוא "גבר", אז הוא "שתם עין", לא רואה ולא מרגיש שהכל "מחזה ש-ד-י יחזה" - שהכל בהשגחה פרטית עליונה. אין בעל הנס מכיר בניסו. מתי בכל זאת אדם מתחיל לראות את הקב"ה התשובה היא "נופל", כשהוא נופל ויורד מגדלותו, אז נעשה "גלוי עינים", אז נותן ליבו ומתבונן שהעולם אינו הפקר, והבורא יתברך רואה ושומע ומנהיג הכל כרצונו.

"מה טובו אהליך יעקב" (כ"ד - ה)

הגמ' בברכות [י"ז]: שואלת, נשים במה זוכות, מה שכרן, הרי אין להם מצוות תלמוד תורה. מתרצת הגמ', "ממתינות לבעליהן ונותנות להם רשות ללכת ללמוד תורה, וגם בהיותם אצלן הם טורחות ומשתדלות שיהיה לבעליהן ישוב הדעת ללמוד תורה. על הפסוק [שמות י"ט - ג'] "כה תאמר לבית יעקב", כתב רש"י, אלו הנשים. רמז לדבר בפסוק "מה טובו אהליך", מי נמצא באוהל, הנשים, "יעקב", ולכן הגברים יכולים ללמוד מתוך ישוב הדעת - "משכנותיך ישראל".

"מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" (כ"ד - ה)

בגמרא [סנהדרין ק"ה]: למדו מכך שאמר הכתוב [דברים כ"ג - ו'] "ויהפוך ה' אלוקיך לך את הקללה לברכה" - בלשון יחיד, שרק אחת מברכות בלעם: "מה טובו אהליך יעקב..." נותרה כברכה לצמיתות, ואולם יתר הברכות חזרו לקללה ככוונת בלעם המקורית. מהיכן למדו חכמים כי הפסוק מתייחס דווקא לברכת 'מה טובו'?

ביאר רבי שלמה זלמן אויערבאך (הליכות שלמה' תפילה עמוד רכ"ה): יש הבדל בין ברכה לתפילה, ברכה נאמרת בלשון נוכח, ואילו תפילה נאמרת בלשון נסתר. אם נתבונן בברכותיו של בלעם נגלה שכולן נאמרו בלשון נסתר, מלבד ברכת "מה טובו אהליך" שנאמרה בלשון נוכח. עובדה זו מוכיחה, כאמור, כי היא הראויה להיקרא 'ברכה' יותר מכל שאר הברכות, ומכך למדו חכמים כי אליה התכוון הפסוק במלים: "הקללה לברכה".

"מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" (כ"ד - ה)

הגמרא בסנהדרין [ק"ה]: אומרת, אמר ר' יוחנן מברכתו של אותו רשע - בלעם - אתה למד מה היה בלבו. ביקש לומר שלא יהיו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות... שלא תשרה שכינה עליהם... לא תהא מלכותן נמשכת... לא יהא להם זיתים וכרמים. ועוד אמר ר' אבא בר כהנא כולם חזרו לקללה, חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שלא יפסקו מישראל לעולם.

לכאורה מדוע דווקא מבתי כנסיות ובתי מדרשות לא נתקיימו מחשבתו של בלעם? הסביר האדמו"ר מבילגוריא ע"פ דברי זקנו האדמו"ר רבי יהושע מבעלז, שהסביר מה שאומרים בהגדה של פסח: והיא שעמדה לאבותינו ולנו וכו' והקב"ה מצילנו מידם. כאשר אומות העולם רוצים להרע לישראל, זו סכנה גדולה, וצריכים בני ישראל לזכויות רבות כדי להינצל, אך כאשר הקב"ה נותן במחשבת האומות שלא יסתפקו במועט אלא ירצו לכלות ולהשמיד את בני ישראל לגמרי, דבר זה עצמו היא הטובה והישועה, שהרי הקב"ה כבר הבטיח "לא מאסתים ולא געלתים לכלותם". וזה פירוש "והיא שעמדה", דבר זה עצמו שאומות העולם אינם מסתפקים במועט אלא עומדים עלינו לכלותנו, היא שעמדה לנו שהקב"ה מצילנו מידם.

לפי זה, הסביר האדמו"ר מבילגוריא, מובנת ברכת בלעם, מחשבות בלעם להרע לישראל הזיקו לבסוף, אבל המחשבה שלא יהיו לישראל בתי כנסיות ובתי מדרשות לא הזיקה, כיון שענין זה הוא בכלל "לכלותם", כי בלי התורה אין קיום לעם ישראל, אין אומתנו אומה אלא בתורתה. [א.ה. ואולי אפשר להוסיף, שעל התורה יש הבטחה ש"לא תשכח מפי זרעו"].

המשיך והסביר האדמו"ר מבעלז, יש להסביר את דברי הנביא בהפטרה של השבת: "עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם... למען דעת צדקות ה'", שהוא מהפסוקים שהם קשים להבנה. ויש לומר, הנה מצינו שבלק שלח לבלעם "לכה נא ארה לי" "אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ" "נכה בו", לחסר מהם מעט, ואילו בלעם אמר "אולי אוכל להילחם בו וגרשתיו" - מן העולם. על פי האמור לעיל יובן הענין היטב: הקב"ה נתן במחשבת בלעם להוסיף על רשעת בלק לבקש לגרשם מהעולם "לכלותם", כדי שזו תהיה הסיבה לישועה. וזה מה שאומר הנביא "זכר נא מה יעץ בלק" שלא רצה לכלותם מן העולם, "ומה ענה אותו בלעם... למען דעת צדקות ה'", מזה תבין את הצדקה שהקב"ה עשה עם ישראל, שנתן בלב בלעם שרצה לכלותם.

"מה טובו אהליך יעקב" (כ"ד - ה)

התרגום יונתן בן עוזיאל מפרש, כמה נאים הם בתי מדרשכם באותם משכנות ששימש בהן יעקב אביכם. כמה ימים עומדים בתי מדרשיכם על תילם, באותו משכן הישיבה שיעקב אבינו שימש בה.

בספר "ניחוחה של תורה" מביא בשם ראש ישיבת "באר יעקב" רבי משה שמואל שפיירא, שנאם בחנוכת הבית של ישיבת חברון בגבעת מרדכי, וכך אמר: ישיבה אינה בית ספר גבוה ללימודי קודש, ישיבה זה הבית שיעקב אבינו ייסד, ולכן היא חייבת להיות באותה צורה שבה יעקב אבינו ייסד אותה, בלי שום שינויים, בדיוק כפי שהיה כך יהיה. ישיבה זה "אהליך

בלחש, הלוואי שבקרוב תצטרך למשכן את התכשיט הזה אצל מלווה בריבית. בלעם הרשע ראה בכח הנבואה שלו את שני בתי המקדש שיהיו לעם ישראל, ומרוב התפעלות קרא "מה טובו אהליך יעקב", כמה יפים ונחמדים הם בתי המקדש הללו, אך ברוב שנאה, סינן מתחת לשפמו, הלוואי "משכנותיך ישראל", שבקרוב תצטרכו למשכן אותם בעד עוונותיכם.

"מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" (כ"ד - ה)

הגמ' אומרת [פסחים פ"ח], אברהם אבינו קרא לבית המקדש "הר", שנאמר "אשר יאמר היום בהר ה' יראה". יצחק קראו שדה, שנאמר "ויצא יצחק לשווח בשדה". יעקב קראו בית, שנאמר "אין זה כי אם בית אלוקים". עוד אמרו חז"ל, שהקב"ה שפך את חמתו על עצים ועל האבנים כדי שאבותינו יוכלו להתקיים, ואם ח"ו לא היה מחריב את בית המקדש, והיה המקדש בית קבוע, לא היה נשאר שריד ופליט משונאיהם של ישראל. ועל פי זה מבאר המהר"י אסאד את הפסוק שלפנינו, בלעם היה שמח אם בית המקדש היה בנין קבוע שלא יכול להיחרב, ולכן אמר "מה טובו אהליך יעקב", שבית המקדש יהיה כמו שיעקב קרא לו, בית קבוע, כי ע"י זה ח"ו "משכנותיך ישראל" היה הקב"ה ממשכן את העם ולא את האבנים.

"כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע ה' (כ"ד - ו)

דרשו בגמרא [ברכות ט"ז]: "למה נסמכו אהלים לנחלים? לומר לך, מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה, אף אהלים - (בתי מדרשות) מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות". הסביר פעם האדמו"ר ה'פני מנחם' מגור לבחור, שכמו שבטבילה במקווה אסור שתהיה חציצה, ואסור שתהיה אף שערה אחת מחוץ למים, שכן המקווה מטהר רק כאשר כולו מכוסה במים, כך צריך להיות בתורה: ללא חציצה, להיות שקוע כולו בתורה.

"יזל מים מדליו וזרעו במים רבים" (כ"ד - ז)

בספר "פניני דניאל" כותב, תיבת "מים" כתובה ארבע פעמים בפסוק זה. "יזל מים", "זרעו במים רבים", "יזל מים מדליו" ראשי תיבות מים, וגם "מדליו" בגימטריה מים, כי התורה מתפרשת בארבעה אופנים: פשט, רמז, דרש, סוד.

"ויחר אף בלעם וכו' והנה ברכת ברך זה שלש פעמים ועתה ברח לך אל מקומך וכו' והנה מנעך ה' מכבוד" (כ"ד - י - י"א)

בלק רוצה לקלל את ישראל באמצעות בלעם, אבל מפיו של בלעם בוקעות רק ברכות. בפעם הראשונה הוא בירך שלוש ברכות בשלושה פסוקים. בפעם השנייה הוא בירך שש ברכות בששה פסוקים. בפעם השלישית הוא בירך שתים עשרה ברכות בשנים עשר פסוקים. ואמר על כך ספר "מעשה ה'", אתה מנסה להתווכח עם הקב"ה, אז הענין מכפיל את עצמו כל הזמן, שלוש ברכות, שש ברכות, שתים עשרה ברכות. אחרי הפעם השלישית, בלק מרוגז על בלעם, "ויחר אף בלעם וכו' והנה ברכת ברך זה שלש פעמים ועתה ברח לך אל מקומך וכו' והנה מנעך ה' מכבוד" [כ"ד - י - י"א]. ומה עונה

יעקב, זה האוהל שיעקב אבינו הקים ומסר את נפשו עליו, והאוהל הזה שהקים יעקב אבינו הולך ומתקיים דור אחר דור, באותה צורה ובאותה מתכונת. והוסיף ואמר, מעתה דבר ברור הוא, שכל מהותה של "ישיבה" מותנית ועומדת בשמירת צורתה וצביונה של "ישיבה" כפי המקובל מדור דור עד יעקב אבינו. ובשעה שמשנים אפילו זיו כלשהו מצורת הישיבה המקובלת מדור דור, הרי נעקרת בזה כל סגולתה של ה"ישיבה", שמקור כוחה ויסוד סגולתה הוא מכח שמירת מסורת הישיבות מדור לדור עד ליעקב אבינו, לכן נאמר "מה טובו אהליך יעקב".

"מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" (כ"ד - ה)

שואל ה"חתם סופר", מדוע תקנו לומר פסוק זה כשמגיעים לבית הכנסת? ומתוך, מנהג העולם, שעמי ארצות מזולזלים בכבוד התורה, ולא אוהבים לבוא לבית הכנסת לשמוע דברי מוסר, וגם יושבי בית המדרש לפעמים לא נזהרים כל כך בכבוד המקום. א"כ, לשניהם יש לפעמים זלזול בכבוד בית הכנסת ובית המדרש. על זה אומר בלעם, "מה טובו", כמה טוב יהיה לראות עונשם של ישראל ע"י שני אלו, גם ע"י "אהליך", בתי הכנסות בהם מזולזלים "יעקב", הם פחותי העם, והן ע"י "משכנותיך", בתי המדרש של הלומדים שעל כבודם אין "ישראל", החשובים שבעם שומרים. כדי להניצל מקללתו של בלעם, אנו אומרים את הפסוק הזה כשאנו נכנסים בבוקר לבית הכנסת, ואנו מוסיפים "ואני ברוב חסדך אבוא ביתך", אני לא נוהג לזלזל ח"ו בכבוד המקום, ההיפך, "ברב חסדך אבוא ביתך" - אל בית המדרש, "אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך", מתוך יראה וכבוד, "ה' אהבתי מעון ביתך", זהו בית המדרש, "ומקום משכן כבודך", זהו בית הכנסת. ה"שפת אמת" מבאר, שיש ענין מיוחד בהזכרת דברי בלעם, שבכך אנו מקימים את ציווי הנביא [פיסח"ו - ה]: "עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור... למען דעת צדקות ה'".

רבי ברוך אפשטיין מפינסק בעל ה"תורה תמימה" מבאר, כי העובדה שדווקא בלעם, צורר ישראל, אמר את הדברים, מעידה על אמיתותם. כי אילו נביא מישראל היה אומר זאת, היה מקום לומר כי דבריו נאמרו בגוזמה מתוך אהבת ישראל ששכנה בליבו.

בספר "יגדיל תורה" הובא לכך ביאור נוסף: כל יהודי הבא להתפלל לפני ה' נתקל בדרכו בכיתי כיתות של משטינים ומקטרגים המבקשים לבלבל דעתו ולמנוע את קבלת תפילתו. באמירת "מה טובו" אנו רומזים לאותם מקטרגים - דבר לא יועיל לכם! הנה אף בלעם הרשע ביקש לקללנו, צאו וראו מה היה בסופו, וקחו ממנו מוסר כי המבקש לקלל את ישראל, סופו שמברכם בכפל כפלים...

"מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" (כ"ד - ה)

בספר "מטה יהודה" כותב רבי יהודה לייב לאזארוב, דרך העולם הוא כך: אדם קנה לאשתו תכשיט יקר, והוא מביא ומראה אותו לכל מכריו וידידיו. אוהביו האמיתיים, מברכים אותו שתזכה לקנות לה עוד כהנה וכהנה, בבריאות ופרנסה טובה, שלום בית עד מאה ועשרים שנים טובות. אבל אלה שרק נראים כאוהבים ובליבם שונאים ומקנאים, אומרים לעצמם

שנאמר "אמרתי כבוד אכבדך והנה מנעך ה' מכבוד", ובוודאי שלא נכתבו דברי בלק בתורתנו לחינם, אלא ללמדנו ש"מנעך ה' מכבוד", יש כאלה שהקב"ה לא מרשה לכבד אותם.

"לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים" (כ"ד - י"ד)

שואל הרבי מקוצק, אחרי שבלעם ניבא דברים כל כך גדולים על ישראל ועל כל מה שיקרה איתם באחרית הימים, לא עזב את דרכו הרעה כדי להסתפח אל עם ישראל? ומתריץ, המשנה באבות אומרת על תלמידיו של בלעם שרוחם גבוהה, ואם תלמידיו כך, על אחת כמה וכמה בלעם עצמו רוחו היתה גבוהה. לכן, מרוב גאווה לא היה מסוגל להתגייר ולהסתפח לעם ישראל, כי "גר" הוא מלשון "מיגרר גריר" - טפל, והוא אשר תמיד השתוקק להיות בראש, לא היה מסוגל להיגרר אחרי ישראל.

"אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב" (כ"ד - י"ז)

סיפר רבי גד'ל אייזנר זצ"ל: בשנים ההן בימי השואה, היו היהודים סבורים שהמלחמה ותתמשך עד אין קץ, והיו מיואשים נוראות. לפיכך שוחחתי תדיר על כך שבקרוב עומדת להסתיים המלחמה. שמועה כזאת היתה מזרימה מנת כח ליהודים, שכאשר יודעים שיש קץ למצב הקשה - יכולים לעבור יותר בנקל. בשומעם כי הנה עוד מעט עומדת המלחמה להסתיים - הרהרו כי אם כך יש להחזיק מעמד. ושנין באוזניהם, שכאשר דיבר בלעם הרשע על קץ הימים - מיד כרך את הדברים בשירת יאוש "אראנו - ולא עתה אשורנו ולא קרוב, ביקש לומר - אל תקוו - הרפו, עוד נכון לכם הרבה זמן. הוספתי ואמרתי להם שעל זה אנו מבקשים, שהגאולה תהיה 'במהרה בימינו', ה'מהרה' של הקב"ה יכול גם להמשך אלף שנים, הן בעיניו יתברך אלף שנים הרי הן כיום אתמול כי יעבור, אולם אנו מתפללים 'במהרה בימינו' - במהרה דידן ...

"דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל" (כ"ד - י"ז)

כתב הרמב"ם [הלכות מלכים פ"א - ה"א]: 'דרך כוכב מיעקב', זה דוד, 'וקם שבט מישראל', זה משיח.

דייק רבי חיים קנייבסקי זצ"ל בספרו "טעמא דקרא", למה על דוד אמר 'דרך כוכב מיעקב', ועל המשיח אמר 'וקם שבט מישראל'?

וביאר, שבא ליתן ג' הבדלים שבין דוד למשיח:

א. דוד מתחילה משנמשח לא מלך כלל, אחר"כ התחיל למלוך על יהודה ו' שנים, ורק אחר"כ מלך על כל ישראל. אבל משיח ימלוך מיד על כולם. ולזה אמר בדוד 'דרך' כאדם הדורך לאיטו עד שמגיע. ועל משיח אמר 'וקם' שמיד קם על מקומו.

ב. דוד לא מלך אלא על ישראל, ומשיח ימלוך על כל העולם. ולזה אמר בדוד 'כוכב' שאינו אלא ככוכב שמאיר במקומו. ועל משיח אמר 'שבט' שמושל על כל העולם בשבט מושלים.

ג. מלכות דוד באה ע"י שעמי הארץ בקשו מלך בימי שמואל, כדאיתא בגמ' [סנהדרין כ':], שעמי הארץ קלקלו והקדימו על ידיהם, ועי"ז הוכרח שמואל

בלעם, "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' לעשות טובה או רעה מלבי". האם בלק היה מוגבל בשכלו? הלא בתחילת הפרשה כבר אמר לו בלעם שהוא לא יכול לעשות דבר ללא הקב"ה? אלא, מדמה זאת ה"בית לוי" לאדם שאומרים לו גש לשר, תן לו סטירה ותקבל מזה שקל. אומר האיש, אני לא יכול לעשות זאת. אומרים לו, ואם ניתן לך עשרת אלפים דולר? מה עשה היהודי, ניגש לשר ושואל אותו אם הוא רוצה אלפיים דולר, וסוגר איתו את הענין. אבל אם אומרים ליהודי "הזו את הקיר ותקבל עשרת אלפים דולר, האם שייך להעלות את המחיר, האם זה יעזור? כשבלעם אומר לבלק מלכתחילה שהוא לא יכול לעבור את פי ה', חשב בלק שמדובר כאן על ענין כספי, והכל ענין של מחיר. כעת מזכיר לו בלעם, הלא אמרתי לשליחים שלך שאני לא יכול, ואתה חשבת שאני לא רוצה כי התמורה אינה מספקת, אבל לאמיתו של דבר אני באמת לא יכול, אני לא יכול להזיז את הקיר שאתה רוצה.

"ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברח זה שלש פעמים ועתה ברח לך אל מקומך אמרתי כבוד אכבדך והנה מנעך ה' מכבוד" (כ"ד - י"א)

דרש רבי שבתאי יודלביץ, בלעם השמייע באזני בלק דברים שעומדים ברומו של עולם. שירה פיוטית ומלאת תוכן, וזכה שהתורה תחוק את דברי שירתו בפסוקיה, אבל בעיני בלק כל זה איננו בעל ערך, "אמרתי כבוד אכבדך והנה מנעך ה' מכבוד". כל השירה הפיוטית הנשגבת של בלעם לא נחשבת ל"כבוד", ומה היה נחשב בעיניו לכבוד? "לקוב איבי קראתיך", אם בלעם היה מוציא מפיו איזו קללה עסיסית, רק אז היה נחשב בעיניו ל"כבוד". כך נראה עולם המושגים של גוי.

"לקב איבי קראתיך וכו' זה שלש פעמים" (כ"ד - י"א)

מקשה רבי חיים קנייבסקי, מדוע כל כך התרגז בלק, הלא כך אמר לו בלעם מראש, שאיננו יכול לומר רק מה שה' ישים בפיו? מתריץ הגר"ח, שבלק פשוט לא האמין לו, והיה בטוח שמה שבלעם רוצה זה מחיר גבוה יותר.

"ועתה ברח לך אל מקומך" (כ"ד - י"א)

שואל ה"שבט סופר", מהו הלשון "ברח לך"? ומתריץ בדרך צחות, בשעה שבא בלעם אל בלק, ציפה להרוויח ממנו הרבה כסף, ועל סמך זה אכל ושתה על חשבון הגביר מן הטוב והמיטב. אבל אחר"כ, כשלא יצא מכל העסקה כלום, פנה אליו בלק ואמר: "ועתה ברח לך אל מקומך", עכשיו אין לך מה לצפות ממני, נשאר לך רק לשאת רגליים ולברוח, שלא תיפול בידיהם של בעלי החוב.

"ועתה ברח לך אל מקומך אמרתי כבוד אכבדך והנה מנעך ה' מכבוד" (כ"ד - י"א)

בלק כועס על בלעם לאחר שישלוש פעמים ברח במקום לקלל, ואומר לו "ועתה ברח לך אל מקומך וכו'". כותב בספר "עבד המלך", כמו שאנו מצווים לכבד את התורה ולומדיה, כך יש להיזהר שלא לכבד את הרשעים,

להמליך את שאול ודוד. משא"כ משיח - ימלוך כשיגיע זמן המלוכה, ואז ימלוך ע"י כולם, וגם ע"י התלמידי חכמים, שזו עיקר מצוות מינוי מלך. וכבר כתב רבינו בחיי [פרשת ויחי] דיעקב נקרא ע"ש עמי הארץ וישראל נקרא ע"ש התלמידי חכמים, ולכן אמר בדוד 'מיעקב', ובמשיח אמר 'מישראל'.

"נאום שומע אמרי אל ויודע דעת עליון" (כ"ד - ט"ז)

"יודע דעת עליון, לכיון השעה שכועס בה". [רש"י]

חז"ל אומרים בברכות [י]: "ואין כל בריה יכולה לכוון אותו הרגע חוץ מבלעם הרשע דכתיב ביה ויודע דעת עליון". שאלו את רבי מאיר חדש זצוק"ל: היתכן שמשה רבינו לא היה יודע את מה שבלעם ידע? והשיב: משה רבינו לא רצה לדעת!...

"וישא משילו ויאמר אוי מי יחיה משומו אל" (כ"ד - כ"ג)

מדרש פליאה: "משומו-אל", משמואל, זה מה שכתוב בתהילים [כ"ה - י"א] "וסלחת לעוונני כי רב הוא". מובא משמו של המהרי"צ דושינסקי שהסביר מדרש זה: הגמ' בבבא קמא [ע"ה] מביאה מחלוקת בין רב לשמואל מה הדין מודה בקנס ואחר כך באו עדים, לפי רב פטור, ולשמואל חייב. ואם כן, כאשר האדם עושה תשובה, הוא בעצם מודה שעבר עברה, וא"כ מודה הוא שמגיע לו קנס, ובעצם בעבירות שעברנו יצרנו גם מלאכים רעים המשמשים כ"עדים" על מעשינו. יוצא שאנו תלויים ועומדים במחלוקת לענין מודה בקנס ואחר כך באו עדים. וזה מה שאומר המדרש, "אוי מי יחיה משומו אל - משמואל", אוי, מי יכול לחיות לפי שיטת שמואל שמודה בקנס ואחר כך בו עדים חייב. אמנם הרי ההלכה נקבעה כרב שפטור, וזה מה שמסיים המדרש: זה מה שכתוב "וסלחת לעוונני כי רב הוא", מדוע מגיע לי סליחה, כי ההלכה נפסקה לפי רב.

"ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד" (כ"ד - כ')

רבי משה מידנר זצ"ל הביא בשם ה"יסוד העבודה" שפירש, 'ראשית גוים' - אם מגדלים ומחשיבים את הגוים - עמלק, ואת היצר הרע - ל'ראשית', הוא מבלבלו ומתגדל עליו. אך באם עושה אותו 'אחריתו' - שמקטין אותו ועושה אותו לאחרית ואינו פונה אליו, על ידי זה - 'עדי אובד' ווערט דערפון גארניט' [לא יוצא מזה כלום...].

"ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד" (כ"ד - כ')

ראשית שמו של עמלק, דהיינו ראשי התיבות, הם עמרם משה לוי קהת, ולא ידעו כי סופי התיבות "מיתה", ולכן "אחריתו עדי אובד".

בספר "עובדות והנהגות לבית בריסק" (ה"ג) מסופר: הרב מזא"ה זצ"ל רבה של מוסקבה, סיפר כי בנו של הצאר, חלה במחלה אנושה. שליח מאת הצאר הגיע לרב, עם בקשה מפורשת ומחייבת ליהודים, להתפלל לרפואת בנו של הצאר. המתין השליח עד לביצועו של הצו... אולם המתפללים, כמובן, לא התלהבו, בלשון המעטה, להתפלל לבריאותו של בן הצאר שהלך בדרך של רשעות כמו אביו, ואף ניסו להתחמק...

אמר להם הרב מזא"ה, בואו נפתח את ספר התהילים והיכן שיפתח - שם נתפלל... ואמנם כן עשו, פתחו את ספר התהילים ונפתח להם פרק ק"ט בתהילים... והם התפללו פסוקים ח' - ט"ו... "יהיו ימיו מעטים פקודתו, יקח אחר. יהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה. ונוע ינועו בניו ושאלו ודרשו מחברותיהם. ינקש נושה, לכל אשר לו ויבזו זרים יגיעו. אל יהי לו, מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו. יהי אחריתו להכרית בדור אחר, ימח שמם. יזכר, עוון אבותיו אל ה' וחטאת אמו, אל תמח. יהיו נגד ה' תמיד ויכרת מארץ זכרם".

היהודים התפללו בדבקות כה רבה, עד כדי כך, ששליח הצאר העיד, שמעולם לא ראה תפילה הנאמרת בדביקות כה רבה...

סיפר המגיד מישרים רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון זצ"ל, פעם אחת ישבו מרנן ורבנן הסבא מסלובודקה זצ"ל, רבי אברהם קלמנוביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר בארה"ב, ורבי אייזיק שר זצ"ל לימים ראש ישיבת סלובודקה בבני ברק, ועמם יחד כמה בחורים, ושוחחו ביניהם בדבר השאלה האם יש ליהודים ללמוד משהו מן הנכרים. בין הבחורים שנוכחו במקום היה אחד שמקום מגוריו בברלין, והתערב בשיחה באומרו שבדאי יש ללמוד מן הנכרים, אם נמצא בהם דבר טוב, כמו למשל דרכי הנימוס המקובלות בחברה של ברלין. בתגובה לכך פתח הסבא מסלובודקה זצ"ל בדברים נלהבים, על מעלת קדושת ישראל, בהוסיפו שאין ליהודים מה ללמוד מן הנכרים ולו דבר אחר. אחרי כן התפזרו התלמידים, ואותו בחור מברלין אמר לבחור אחר שיצא עמו, כי נשאר בדעתו שאף על פי שמעלת קדושת ישראל היא גדולה עד למאוד, מכל מקום יש מקום ללמוד מנימוסיהם של אנשי ברלין.

עברו ימים ונקפו שנים. הבחור ששמע את דברי הבחור מברלין הגיע לארה"ב ונעשה שם ראש ישיבה גדולה, ובבוקר יום אחד כעשרים שנה לאחר אותו סיפור אצל הסבא מסלובודקה, לפני שאותו ראש ישיבה נכנס לומר את שיעורו בפנן תלמידיו, ניגש אליו יהודי ושח לו בשקט כי דבר לו אליו, ומאוד יוקיר לו תודה אם יפנה בעבורו מספר דקות, הסכים לכך ראש הישיבה ונכנס עמו לחדרו, וכאן ציפתה לו הפתעה, כאשר האורח גילה את שמו ושאל אותו אם הוא זוכרהו מהתקופה שבה למדו יחד בסלובודקה, ומתברר שהיה זה אותו הבחור שבזמנו התבטא שיש מה ללמוד מהגוים, בעוד ש'הסבא דיבר על אודות מעלת קדושת ישראל שאין מה ללמוד מהנכרים, והוא נשאר בדעתו שאעפ"כ יש מה ללמוד מנימוסי הגוים של ברלין. והנה פשט האורח את מעיל חליפתו וראש הישיבה הבחין מיד שהוא קטוע יד, בהבחינו בזאת - סיפר לו האיש, כי את זה קיבל מאנשי ברלין המנומסים, אשר התעללו בו קשות כשמסביבם עמדו אחרים וצחקו למשמע זעקות הכאב שלו מרוב יסורים שסבל. 'על בשרי - אמר - למדתי פרק בנימוסי אנשי ברלין ימח שמם', אכן 'ראשית גוים עמלק ואחריתם עדי אובד', כאשר הכוונה היא שבתחילה הם נראים כמנומסים, אבל 'אחריתם' - כאשר בודקים אותם היטב, רואים שהם 'עדי אובד', ואת זאת היה עלי ללמוד על בשרי מה ש'הסבא' זצ"ל ראה את אחריתם כבר מתחילתם.

על כך סיפר לו אותו ראש הישיבה, כי הרבה שנים לפני השואה האיומה ביקר הגאון רבי משה מרדכי אפשטיין זצ"ל בברלין, וראה שבאחד הפרדסים ישב גרמני שליטף ונישק את כלבו. עמד רבי משה מרדכי ואמר לתלמידיו בזה הלשון: 'זובחי אדם עגלים ישקון, שבל נחשוב שאותם מנומסים הגראים כרחמנים כלפי בעלי חיים, כי אנשים אלה עוד יהיו 'זובחי אדם', באומרו דברים אלה לא הבינו אותו, אבל במרוצת השנים ראו עד כמה צדק בדבריו, הם שובחו מיליוני יהודים בצורות האכזריות ביותר שלא נשמעו כמותן בתולדות האנושות רחמנא ליצלן.

"והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדיינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל" (כ"ה - ו')

הגמ' בסוטה [כ"ב:] אומרת, אמר לה ינאי לאשתו, אל תתיראי מן הפרושים ולא ממי שאינם פרושים, אלא מן הצבועים שדומים לפרושים, שעושים מעשיהם כמעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס. שואל רבי יוסף חיים זוננפלד (בספר בית אב), דברי ינאי תמוהים ביותר, איך אפשר להעלות על הדעת שהעושה "מעשה זמרי" יבקש שכר כ"פנחס", הרי פנחס קינא קנאת ה' צבאות, ואילו זמרי חטא גדול של עריות בפרהסיא, ומה שייכות זה כנגד זה? ומתרץ, עיקר הכעס של הקב"ה היה על זה שעבדו עבודה זרה, וכמו שכתוב "ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל". זמרי בא בטענה אל משה רבנו, כל מה שבני ישראל חוטאים בחטא עבודה זרה, זה בגלל האיסור שנאסר עליהם את בנות מואב, ואיסור זה "מאלץ" את החוטאים לצאת ממחנה ישראל אל מחנה מואב, וכשהם מגיעים אל מחנה מואב הם נכשלים בחטא עבודה זרה. לכן יעץ זמרי, שבנות מואב יורשו להיכנס למחנה ישראל, וכך יהיה אפשר "להצילם" מחטא עבודה זרה. וכדי שעצתו תתקבל, קיבץ זמרי עשרים וארבע אלף מישראל, והלך למשה ושאל אותו, מדיינית מי התיר לך, ואח"כ לקח את המדיינית לתוך מחנה ישראל "לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל". כל זה עשה זמרי במטרה להציל את ישראל שלא יעבדו עבודה זרה. א"כ, גם במעשהו של זמרי היה מעשה קנאות, אלא שאת "קנאותו" הוא עשה על ידי שביקש להתיר לישראל עריות, וזהו שאמר ינאי, עושים "מעשה זמרי" ומבקשים שכר כפנחס.

"וירא פינחס בן אלעזר הכהן" (כ"ה - ו')

ראה מעשה ונוכח הלכה, אמר לו למשה מקובלני ממך הבעל ארמית קנאין פוגעין בו, אמר לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא (קורא האיגרת הוא יפרשה). [רש"י]

שואל בעל הקיצוץ"ע בספרו "אפיריון", מדוע האריך משה בדברי תשובתו, ולא אמר לו בקצרה - עשה כדברך? ומתרץ, הרי אמרו בגמרא כי דין זה של בועל ארמית קנאין פוגעין בו "זו הלכה ואין מורין כן", לכן לא אמר משה בבירור לפנחס איך לנהוג, אלא בדרך רמז בלבד.

"וירא פינחס בן אלעזר הכהן" (כ"ה - ו')

ראה מעשה ונוכח הלכה, אמר לו למשה מקובלני ממך הבעל ארמית קנאין פוגעין בו, אמר לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא (קורא האיגרת הוא יפרשה). [רש"י]

"ויקם בלעם וילך וישב למקומו וגם בלק הלך לדרכו" (כ"ד - ב"ה)

לשם מה ראתה התורה לציין זאת? אומר רבי ראובן קרלינשטיין, שני האנשים האלה רצו לקלל את ישראל, והם זכו להשגחה פרטית, מה שעשו לא עזר כלום, הקב"ה לא כעס בימים האלה, וכל מה שבלעם רצה לקלל יצא לו לברכה. לנוכח כל ההשגחה הפרטית הנפלאה שראו לנגד עיניהם, הם היו אמורים להשתנות, לא יתכן שהדבר לא ישפיע עליהם. הפסוק בא להבהיר, כי כל מה שהם ראו, לא עזר כלום, כל אחד חזר למקומו, לאותו מקום ולאותו מצב בדיוק כפי שהיו קודם לכן. כתוב בסוף מגילת אסתר [י' - א'] "וישם המלך אחשורוש מס על הארץ ואיי הים", לאחר שהרג את ושתי המלכה, זכר המלך אחשורוש את כל ההשגחה הפרטית, כמו שכתוב "אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה", לאחר שלקח את אסתר הוא הוריד את המס, ולאחר שגילה מי זאת אסתר, מה עשה? "וישם המלך אחשורוש מס", זאת היתה מסקנתו מכל סיפור מגילת אסתר, הוא נשאר כמו שהיה, לא השתנה מאומה.

"ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן ויצמדו ישראל לבעל פעור" (כ"ה - ב' - ג')

על שם שפוערין לפניו וכו' ומוציאין רעי וזו היא עבודתו. [רש"י]

שואל רבי הלל מקולמאני, מילא מה שעבדו עבודה זרה, ניחא, אבל לשם מה היו צריכים לאכול גם מזבחים? ומתרץ, רש"י מבאר שעבודתו של פעור היתה בעשיית צרכיהם לפניו, ואילו כלל ישראל אוכלי המן לא היו מוציאין רעי, שהרי המן נבלע באיברים. לכן, כאשר באו לעבוד את בעל פעור, היו מוכרחים לאכול תחילה מאכלים גשמיים, כדי שיוכלו לעשות צרכיהם לפניו. זהו שכתוב "ויאכל העם" מאכלים גשמיים, כדי שיוכלו לעבוד לבעל פעור "וישתחוו לאלהיהן". זה הפירוש בתהילים [ק"ו - כ"ה] "ויצמדו לבעל פעור ויאכלו מזבחי מתים", בגלל רצונם להיצמד לבעל פעור, היו זקוקים לאכול תחילה זבחי מתים, כדי שיהיה להם במה לעבודו.

לפי זה מובן המדרש תנחומא כאן, "וילדה יצאה מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו ואומרת לו, למה אנו אוהבים אתכם ואתם שונאים אותנו. מול לך כלי זה חנינם, הלא כולנו בני איש אחד, בני תרח אבי אברהם, אין אתם רוצים לאכול מזבחותינו ומבישולנו, הרי לך עגלים ותרגולים, שחטו כמצוותכם ואכלו, מיד משקתו יין ובער בו השטן וכו'". לכאורה הדברים לא מובנים, הרי כל חפצן של בנות מואב היה להחטיא את ישראל בגילוי

שאלו את החידושי הרי"ם, אחרי שפנחס נזכר בהלכה וידע אותה, למה שאל את משה מה לעשות? מכאן ענה החידושי הרי"ם, שאם אדם רוצה לעשות מעשה רב כזה, אף שהוא כדון, בכל זאת צריך לשאול את רבו אם לעשותו.

"וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו" (כ"ה - ז)

אמר לו למשה מקובלני ממך הבעל ארמית קנאין פוגעין בו, אמר לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא. [רש"י]

שואלים המפרשים, למה משה רבינו ע"ה לא עשה את מה שהוא בעצמו לימד, ושלח את פנחס לעשות זאת? ביאר בספר "מדרכי משה" על פי דברי השל"ה הקדוש בענין בנות צלפחד: משה לא פסק להן בעצמו אלא 'ויקרב משה את משפטן לפני ה' [להלן כ"ז - ה]', וזאת מפני שהן הקדימו ואמרו לו 'והוא לא היה בתוך העדה הנועדים', דהיינו שאביהן צלפחד לא היה מעדת קרח מתנגדיו, ומשה רבינו חשש שתהיה לו מעין נגיעה בענין, שהרי הוא היה איתו באותו צד ולכן סילק את עצמו ממשפטן והקריבו לפני ה'. אפשר לומר שגם כאן היה כך. כיון שבא זמרי לפני משה ואמר לו, זו מותרת או אסורה?! בת יתרו מי התיר לך? חשש משה רבינו, שתהיה לו איזה נגיעה להרוג את זמרי. והרי במעשה קנאות צריך להיות כל כולו לשם שמים, ולכן אמר לפנחס קריינא דאיגרתא וכו' (ילקוט מאיש לרעהו)

"וירא פינחס בן אלעזר הכהן" (כ"ה - ז)

ראה מעשה ונזכר הלכה וכו' קנאין פוגעין בו. [רש"י]

על ההלכה של "קנאין פוגעין בו" אומרים חז"ל, "הלכה ואין מורין כן". ההסבר הוא, הלכה זו היא תוצאה מקנאות, בזמן שאדם רואה מעשה מכוער והדבר נוגע לליבו ויש לו צורך נפשי להגיב תיכף ומיד, מותר לו לעשות על דעת עצמו, אבל אם יש לו זמן וסבלנות לשאול שאלה, סימן שזה לא נובע מקנאות, ולכן אין מורין כן.

אומר רבי מרדכי דרוק, יש כאלה, שקודם כל לוקחים את החרב, ואחר כך מחפשים אחר מעשה כל שהוא שיאפשר לעשות שימוש באותה חרב. אבל אצל פנחס זה לא היה כך, קודם כל היה מעשה, אח"כ הוא נזכר בהלכה, לבסוף לקח את הרומח בידו. כשאדם מוחזק בידו חרב ומחפש להתנקם במי שהציק לו, עד מהרה הוא מוצא איזה פגם או טעות, ואז נועץ את החרב בקלות יתירה, אך פנחס היה נקי מכל חשבון אישי ורק כבוד שמים בער בתוכו והניע אותו לכך.

"וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו" (כ"ה - ז)

אמר לו למשה מקובלני ממך הבעל ארמית קנאין פוגעין בו, אמר לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא. [רש"י]

יש להבין מה משמעות המשל של 'קריינא דאיגרתא' - דהיינו מי שקורא את האיגרת, 'איהו ליהוי פרוונקא', מדוע דווקא איגרת, היה לו לומר בעל השמועה יעשה כפי ששמע? בספר "רשומים בשמך" [בשם רבי יצחק שלמה אונגר

זצ"ל שאמר בשם דו"ר בעל "ערוגת הבושם"] ביאר ע"פ דברי רבי אלימלך מליז'ענסק, על המילים 'קנאין פוגעין בו' - 'פוגעין' מלשון 'תפילה', כמאמר חכמינו ז"ל [ברכות כ"ו:] 'ואין פגיעה אלא תפילה', וממילא משה רבינו צדיק הדור לא נתעלמה ממנו חלילה ההלכה שקנאין פוגעין בו, אלא משה רבינו סבר שש'פוגעין בו' הכוונה היא מלשון 'תפילה', לכן צריך להתפלל עליו שיחזור בתשובה. אולם פינחס פירש את תיבת 'פוגעין' כפשוטה, לכן 'ויקח רמח בידו' ואמר פינחס למשה: מקובלני ממך הבעל ארמית קנאין פוגעין בו, א"ל משה: קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא, פירוש - שהדבר תלוי כיצד קוראים את האיגרת, אני מפרש את הפסוק מלשון 'תפילה' וכן אני עושה, אבל אתה שהינך מפרש את הפסוק 'פוגעין' שצריך להורגו - אם כן עליך לקיים זאת, ואכן מיד קם פינחס 'ויקח רמח'.

"וירא פינחס בן אלעזר וגו' ויקח רמח בידו" (כ"ה - ז)

מובא בגמרא בסנהדרין [דף פ"ב]; "מה ראה? אמר רב, ראה מעשה ונזכר הלכה. אמר לו: אחי אבי אבא, לא כך לימדתי ברדתך מהר סיני? - הבעל ארמית קנאין פוגעין בו". לכאורה לשון דברי פנחס "כך לימדתי ברדתך מהר סיני", טעון הבנה. וכן, מדוע דווקא הלכה זו נאמרה מפי משה ברדתו מהר סיני?

בדרך חידוד ביאר רבי משה הלברשטאם זצ"ל, הואיל ומשה ירד מהר סיני בפעם השנייה ביום הכיפורים, הרי קריאת התורה של אותו יום היא פרשת העריות של 'אחרי מות' [ש"ע, או"ח תרכ"ב - ב']. וכיון שמשה עסק בפרשת עריות ברדתו מהר סיני, דיבר מאותו ענין ולימד את העם הלכות הנוגעות לעריות, ואף את ההלכה של 'הבעל כותית קנאין פוגעין בו' לימד. וזהו שאמרו לו פנחס: "לא כך לימדתי ברדתך מהר סיני?..."

"וירא פינחס בן אלעזר הכהן ויקם מתוך הקהל ויקח רמח בידו" (כ"ה - ז)

התורה כותבת "וירא פינחס" אך לא מספרת לנו מה ראה, ומיד פונה להודיענו על הרמח שלקח בידו. אומר האלשיך הקדוש: פנחס לא ידע מה עליו לעשות, הוא חשש שאם יהרוג את זמרי, יהרגו אותו, כשם שעשו לאחר שקנא לה' בחטא העגל והרגוהו. אמנם פנחס לא חשש על עצמו, שכן אם ייהרג יזכה למות על קידוש השם, אבל הוא חשב על כלל ישראל וראה לנגד עיניו מה עלול לקרות להם, הלא אם יהרגו אותו יהיה להם גם עוון גילוי עריות וגם עוון שפיכות דמים, כך יגדל עליהם הקצף ולא תהיה להם תקנה ותקווה חלילה. על כך אומרת התורה "וירא פינחס", מה הוא ראה? הוא ראה את היותו "בן אלעזר בן אהרן הכהן", הוא היה בטוח בזכות אבותיו, שתגן עליו ותעמוד לו להינצל מהם וכך ימלטו בעצמם מליפול בבאר שחת, מיד - "ויקח רמח בידו" לקנא קנאת ה'. מוסיף האלשיך, נאמר "ויקח רמח בידו", "רמח" כתיב חסר, בגימטריה "אברהם", פנחס לקח איתו את זכות אברהם שמסר את נפשו לקדש את שם ה' בעולם. ידע פנחס שכשם שהקב"ה הציל את אברהם אבינו באור כשדים, כך יציל אותו בקדשו שם שמים.

מבואר בסימן מיוחד בשו"ע [שם סימן צ"ו], וכלל אינו שייך להלכה זו? לכן נראה שנפלה טעות סופר, והגירסה הנכונה היא, יש אוסרים להכנס לבית המדרש בסכין ארוכה אם הראש מגולה, היינו אם ראשו של הסכין מגולה, שאז זה לא כבוד להיכנס כך לבית המדרש, ומקור הדין מהסוגיא בסנהדרין המספרת כי פנחס לפני שנכנס לבית המדרש הטמין את ראש הרומח במלבושו, מכאן שיש להסתיר את ראש הסכין לפני שנכנסים לבית המדרש.

"ויהיו המתים במגפה" (כ"ה - ט')

נגזרה עליהם שימותו עשרים וארבעה אלף במגפה, אומר רבי ישראל סלנטר, היה זה מרחמי שמים, שאלה שהם צריכים בין כך למות במיתה טבעית, נחשבו בין מתי המגפה והשלימו את המספר, וזהו "ויהיו המתים - במגיפה".

הגמרא בסנהדרין [פ"ב.] לומדת מכאן שאין נכנסין בכלי זיין לבית המדרש. שלף שננה (שלף הברזל שבראש העץ של רומח) והניחה באונקלו (מלבוש), והיה נשען והולך על מקלו (על העץ לבדו בלי הברזל, שלא יהיו מכירים בו בני שבטו שלהרוג הוא בא). שואל ה"תורה תמימה", מה הראיה שאסור להיכנס עם כלי זיין לבית המדרש, אם מעצם לקיחת הרומח, לא מובן, כי מדוע פנחס יכנס עם רומח בלי סיבה, עד שהעדר הרומח ילמד אותנו הלכה כלשהיא? אלא, שהראיה של חז"ל היא מהעובדה שפנחס החביא את ראש הרומח בבגדיו, כדי שלא יכירו שהמקל שבידו הוא חלק מהרומח. אם היה מותר להיכנס לבית המדרש עם כלי זיין, למה החביא את זה בבגדיו. מזה שהחביא, סימן שאסור כך להכניס. ממשיך ה"תורה תמימה", נפסק בשולחן ערוך, "יש אוסרים להכנס לבית המדרש בסכין ארוך או בראש מגולה" [או"ח קנ"א ס"ו בהגה"ה]. ולכאורה נשאלת השאלה, מה הקשר בין שתי הלכות אלו? ויותר, שהאיסור בכניסה בראש מגולה כבר

לקבלת הגליון בדואר אלקטרוני יש לשלוח

בקשה לכתובת

mideshenb@gmail.com